

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FÜZETEK

14-16. SZ.

AZ ÉRTELMISÉG VÁLSÁGA

A MAGYAR TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSULAT

ÉRTEKEZLETE:

KORNIS GYULA: A SZELLEMI MUNKA VÁLSÁGA.
LAKY DEZSŐ: AZ ÉRTELMISÉG VÁLSÁGÁNAK
GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HÁTTERE.
SZANDTNER PÁL: AZ ÉRTELMISÉGI MAGYAR
IFJÚSÁG JÖVŐJE.

HORNYÁNSZKY GYULA,
KUNZSIGMOND,
ASZTALOS JÓZSEF,
ÁFRA NAGY JÁNOS hozzászólása &
LAKY DEZSŐ válasza.

BUDAPEST, 1931.

MAGYAR TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSULAT KIADÁSA

Ára: 1 P 60 f.

MAGYAR TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSULATNAK

1930 február hó 14., 17-ik és március hó 3. és 6-ik napján tartott

ÉRTEKEZLETE AZ ÉRTELMISÉG VÁLSÁGÁRÓL

DR. HORNYÁNSZKY GYULA ELNÖKI MEGNYITÓJA

Tisztelt közönség!

A Magyar Társadalomtudományi Társulat régóta esedékes adóságát rója le akkor, midőn az «*értelmiség válságáról*» sorozatos előadást tart. Mert a kérdés kezdetről kezdve hozzá tartozott elméleti eligazodást követelő szövevényes voltánál és nagy aktualitásánál fogva.

Mindenekelőtt: nem országos, hanem *világjelenséggel* állunk szemközt s nálunk csak élesebb formában mutatkoznak a lényegükben mindenütt egyforma állapotok, mert bennünket egy veszített háború, egy kegyetlen és esztelen békekötés és a kettőnek összes politikai és gazdasági következménye különösképen rossz sorba sodort felvetett problémánk szempontjából is.

Azután az, amit a legközvetlenebbül érezünk nagy bajnak, értelmiségi ifjúságunk válsága: küzdelmes jelene, kilátástalan jövője, csupán *szimptóma*. Láthatóvá vált jele annak a nagy eltolódásnak, amely egész modern társadalmunk szerkezetében – főleg gazdasági okoktól meghatározva és nemzetközi összefüggések alapján – a biológia határáig végbement. Mintha sarkából fordult volna ki az egész társasélet: az ötvenévesek ifjakká lettek és az öreg hivatalnokok nem az ágyban, hanem hivatalaikban halnak meg.

Legszélesebb távlatból nézve a dolgot, elsősorban a *fizikai és a szellemi munka erőmérkőzéséről* van szó. Az utóbbi ma rossz helyzetbe került, mert gyakran nem rendelkezik a fizikai munka kényszerű természetével és a szervezkedésnek kellő feltételeivel sem. Mindennek következtében értékskálája is alászállt, nem csupán gazdasági értelemben beszélve értékről. A fizikai munkásság zárt sorával szemben, amely ismeri és meg is tudja védeni a maga egyöntetű érdekeit, ott látjuk a szellemi élet egyedeit vagy ezek szervezetlen csoportjait, amint tanácstalanul és a szükséges erőtömörülés nélkül küzdenek még mindig azért az ideálért, amelynek az emberiség a maga kultúráját és az ezért kijáró tiszteletet köszönheti. Nem akarok spengleri

húrokat pengetni. De kell hogy gondolkozóba essünk egész jövőnk alakulásán, ha a technikailag zabolázott nyers erő diadalmas előrenyomulását szemléljük; ha egyszer már kitapogattuk azokat a gyenge pilléreket, amelyeken a szellemi munka teljesítményei nyugosznak, s különösen ha számba vesszük, hogy valahol Keleten a fizikumra alapított világszemlélet máris tartós állami berendezkedést kapott s hogy e világszemléletnek pionírjai nálunk nyugaton sem tétlenek.

Értelmiség egyszersmind társadalmi osztályt vagy osztályokat is jelent. Bizonyos társadalmi rétegből kerülnek elő azok, kiknek hivatásuk a magasabbrendű léteitől megkívánt szellemi és kulturális munkát elvégezni. Az értelmiség mai válsága e tekintetben is lényeges eltolódásokhoz vezetett. Annyival inkább, mert épp az a *középosztály* érezte meg a legjobban – nem kormányaink hozzájárulása nélkül – a változott gazdasági viszonyok következményeit, amely eddig az értelmi munkásokat szolgáltatta. Mi lesz majd ezzel az úgynevezett középosztállyal? Megtarthatja-e a maga életszínvonalát és át tudja-e származtatni az ahhoz szükséges módot és készséget a jövő generációra is? Nem fog-e itt egy erős deklasszifikálódás végbemenni, amit majd csak félig-meddig felejtet el és békít ki a gyarapodás, amelyet alsóbb néposztályok feltörekvő tagjai által a társadalmi életnek vezetése nyer.

De bármennyire húsbavágóan érdekeljenek is bennünket ezek a kérdések nagy általánosságukban is, hozzánk a legmagasabb értelmiségnek, *egyetemi ifjainknak* sorsa áll mégis csak a legközelebb. A helyzetet durva körvonalaiban ismerjük. Ezrével szaladgálnak a diplomás emberek állások után s rajtuk az állambölcesség époly kevésbé tud segíteni, mint a társadalmi jóakarát. Meddig tart ez cs még meddig tarthat egyáltalán? Mi lesz az évről-évre felszaporodó állásnélküliekkel, kérddheti aggódó szívvel az, aki nem tud, nem akar belenyugodni a minden keserűséget, szenvedést, halált betakaró mondásba: mundus se expedit. Van itt a segítségnek egyáltalán módja és mi az?

Efféle kérdésekre csak akkor adhatunk feleletet, ha előbb pontosan, statisztikai pontossággal állapítottuk meg a baj nagyságát s ha mindama lehetőségeket végiggondoltuk, amelyek – ha tán nem is rögtöni gyógyulást, de enyhülést hozhatnak a bajra. Nekünk, hogy úgy mondjam, előbb *katasztert* kell felállítanunk *szellemi szükségleteinkről*, nem szűkkeblű jelenheztapadással: oktalan leépítésekkel és reduktumokkal, hanem ellenkezőleg: bőven számítva a jövő fejlődés követelményeire, hogy azután mégis csak azokhoz a szükségletekhez szabjuk szellemi munkásainknak számát és kiképzését.

Azt a nagy munkát, melyre a Magyar Társadalomtudományi Társulat akkor vállalkozott, amidőn az ott csak általános vonásokban

vázolt kérdéseket alapos vizsgálatnak akarja alávetni, természetesen nem végezhette el egyetlen ember; *Kornis Gyula* a ((szellemi munka válságáról)), *Laky Dezső* az ((értelmiség válságának gazdasági és társadalmi háttéréről)), *Szandtner Pál* meg ((értelmiségi ifjúságunk jövőjéről)) fog nekünk előadást tartani.

A SZELLEMI MUNKA VÁLSÁGA.

Dr. Kornis Gyula választmányi tag előadása.

Az emberi szellem újkori fejlődésében mély tragikum lappang. A szellem egyik főtényezője, az ész, a modern természettudomány és technika megszületésével az anyag fölött sohasem sejtett, csodálatos diadalt aratott. Ugyanekkor azonban fokozatosan az anyag rabságába jutott. A modern technikai s vele a mai gazdasági kultúra bámulatos fejlődésének kiindulópontja a *Bacon* szava: *natúr a parendo vincitur* – ki kell kutatnunk a természet törvényeit, ezeknek engedelmeskednünk kell, vagyis alkalmaznunk őket s mienk a diadal a természet erői fölött. Ma azonban Bacon szellemes barokk metaforájának már valóságos jelentése van: a természetnek, az anyagnak maga a szellem is engedelmes rabszolgája lett. Ugyanis már nemcsak a természetet bontja szét elemeire, hanem az egyén és társadalmi életet is s azt gondolja, hogy az elemek pusztá mechanikus összege a szellem területén is élő egész. Az ész racionalizálva-mechanizálva a szellemi világot is – megöli az élőt, a friss személyes életet, kiszívja belőle a lelket. A modern gyáripár racionalizált módszerei (a Taylor-, Ford-, Bedaux- stb. rendszer), a «tudományos üzemvezetés» (scientific management) az emberi munkát a leggazdaságosabbá teszik ugyan, de ugyanekkor lelketlen géprésszé, előre kikalkulált energiaforrássá személytelenítik az embert, aki mégis csak lelkes lény, személyes egész, mely pusztán eszközszerű quantummá mégsem fokozható le. Az ész az emberi társadalmat természettudományi-anyagi kategóriák alapján már nem személyes-pszichofizikai egyéniségek szerves egészének, hanem szilárd elemek halmazának nézi s keresi az exakt törvényeket, amelyek szerint ezeket az elemeket célszerűen keverheti, forgathatja, mintha az emberek is egyforma, egyéniség nélküli quantumok volnának, ahogyan a fizikai testek atomjai, melyekre az ész a számok törvényeit oly sikerrel alkalmazhatja. Ez a szociális fizika s gazdaságos alkalmazása, a szociális technika (sokszor «társadalmi politikának» nevezik) az egyéniségétől megfosztott atomember munkáját egyhangúvá, egyoldalúvá, gépiessé szárítja, természetes alkotó örömétől és magasabb rendeltetéstudatától megfosztja, kivájja,

elernyeszti és ellaposítja. Nem a szellem parancsol többé a tárgynak, hanem a tárgy a szellemnek. Az anyag diadalmaskodik a szellem természetes szükségletei fölött: az anyag produkciója *öncéllá* emelkedik.

Ennek megfelelően a szellemi értéktáblája összetörik. Egyetlen önérték marad, mellyel szemben a szellem is csak eszközértékké süllyed: a *gazdasági érték*. Az értékhierarchiában a hasznossági érték monopóliumra tesz szert, melynek alá van rendelve minden vallási, művészeti, erkölcsi és tudományos érték, minden szellemi értéktermelés és alkotás. Ha *értékekről* beszélünk, ma már csak *árakat* értünk rajtuk. (Nietzsche.) A szellem, mely legyűrte az anyagot s minden ízében racionalizálta a fizikai munkát, most maga is ennek fogságába került; a maga sajátos munkáját, a szellemi munkát is mindjobban mechanizálni iparkodik, pszichotechnikai módszereket agyai ki, hogy a szellemi tevékenységet is lehetőleg quantifikálhassa s előre kiszámítva egyes fázisait, a gépmunka hasonlóságára racionalizálhassad.

Korunk nagyranőtt technikai-anyagi kultúrája, bármily csodálatos is külső csillogása, lényegében a szellem uralma helyébe az anyag primátusát állította. Óriási méretű küzdelem indult meg a minőség és mennyiség kategóriája között; ma már, úgy látszik, hogy a szellemet képviselő sokszínű minőséget egyelőre legyűrte a tömegtermelés, a standardizálás, az uniformizálás. Az intellektualizmus fölött, főképp a világháború óta, diadalt ül a manualizmus, a fizikai-munka értéke, és tekintélye emelkedett, a szellemi munkáé lefokozódott. A fizikai munkásság képviselői, a munkáspártok jutva Európa számos országában politikai uralomra, természetesen, hogy a fizikai munkának nagyobb értékét a gazdasági termelésben s nagyobb jelentőségét a társadalomban hangoztatták s iparkodtak ezt az értékfelfogást érvényesíteni kormányzati intézkedéseikben is, holott az anyagot is mindenkor csak a szellem mozgathatja s formálhatja.

A szellemi munka világszerte válságba jutott. Hogy ennek a válságnak mélyére tekinthessünk, vegyük szemügyre a fizikai és a szellemi munka *különbségét*, mi ennek a különbségnek következménye *világnézeti-etikai, szociális és jogi szempontból* egyrészt a fizikai, másrészt a szellemi munkásoknál? Mik az *okai* a szellemi munkások növekvő nyomorának és munkanélküliségének szerte a világon? Végül milyen *eszközök* állhatnak a szellemi munkások rendelkezésére sorsuk javítására?

I.

Mi a munka? A test vagy a szellem erő kifejtése valamely érték megvalósítására. A munka tehát az értékek egész hierarchiájára kiterjed: megvalósíthat vallási értéket (istentiszteletet), erkölcsi értéket (karitatív tevékenység, nevelés-oktatás), igazságértéket (tudó-

mányos kutatás), szépségeiteket (a művész alkotása), életértéket (az orvos gyógyító működése), gazdasági értéket (a mérnök munkája, az életszükségleteket kielégítő tárgyak előállítás, a sokféle fizikai munka), szociális értéket (közigazgatás, a sokfajta állami és községi hivatali tevékenység) stb. Mi a különbség testi és szellemi munka között? A kettő határvonala szétfolyó. Nincsen ugyanis testi munka a szellem valamelyes közreműködése nélkül s viszont szellemi munka sincsen a test igénybevétele, azaz fáradtság nélkül. A testi munka azonban közvetlenül használja az emberi szervezetet, a szellemi munka pedig csak közvetve az idegrendszer útján. A fizikai munkának is van mindig szellemi oldala, mely a minőségben, a célszerűségben, a gazdaságosságban nyilvánul meg. Minél többször kell változtatni a fizikai munka közben a célhoz mért eszközöket és mozgásokat, annál jobban áthatja a szellemi munka, a gondolkodás a testi munkát. Végző elemzésben a testi munka irányítója is a szellem. A játék vagy a szórakozás is a testet vagy a szellemet igénybevevő erő kifejtés, mégsem tekintjük szorosan munkának, mert közvetlen erkölcsi célja nem valamely érték megvalósítása.

A munkának *erkölcsi* szankcióját ugyanis a kultúra adja meg. A kultúra az értékek rendszere, melyeknek megvalósítása kötelességünk. Az értékmegvalósítás munka útján megy végbe. Csak annak a munkának van erkölcsi jelentősége, amely valamely kultúrértéket közvetlenül vagy közvetve megvalósít. A csatornatisztító munkás tevékenysége is komoly erkölcsi jelentőségű, mert közvetve bizonyos kultúrértékek védelmének szolgálatában áll. A fizikai munkahivatások étoszának és értékelésének erre a magaslatára még a rabszolgatartó ókornak társadalma nem emelkedett. A fizikai munkát lenézte, a szenvedéssel (*labor*) azonosította. A szabad- vagy nemesemberhez az ókortól kezdve az újabb időkig csak a szellemi munka volt illő. Aristoteles a szellemi, tisztán a gondolkodásnak szentelt életet, a *bios theoretikos*-t tartja a legmagasabbrendű életformának, az emberi kultúra csúcspontjának, mely legközelebb áll az isteni élethez». A szellemi munka, az igazság kutatása, a gondolkodás a szabadembernek a rabszolgával és kézművessel szemben nemcsak kiváltsága, de egyenest erkölcsi kötelessége, mert az embert az állattól éppen eszes volta különbözteti meg. A szellem tevékenységében kell tehát az embernek keresnie sajátos tökéletességét és boldogságát.

A fizikai munka értékelése már a kereszténység befolyása alatt (az emberi lélek méltósága és egyenlő értékűsége; szerzetesek munkája, céh rendszer) erősen fokozódott. A fizikai munkásoknak majdnem egy század óta folyó sikeres szervezkedése és politikai gazdasági ereje pedig az utóbbi évtizedben egyenest azonos értékűnek minősítette a, testi-ipari munkát a szellemi munkával. A világháborút követő

társadalmi forradalom mindenütt kiélezte a «kézimunkás» és a «fej-munkás» ellentétét s devalválni iparkodott a szellemi munka fölényét. Sőt az egyenlőség! düh a kvalifikált, tanult vezető szakmunkást is, akinek munkaereje már szellemi tökét képviselt, uniformizálni törekedett a többi tucatmunkással. Ez a mozgalom megfelelkezik arról, hogy a szellemi munkát *tárgyának* értéke avatja magasabbrendűvé: csakis a szellem formálja az anyagot, irányítja a testi munkát, csakis a szellemi munka az első és életető forrása a kultúra és gazdasági-technikai élet haladásának. A testi munka csak azt hajtja végre, amit a szellem kitalált és úgy hajtja végre sikerrel, ahogyan a szellem a legalkalmasabb módot megállapítja. A testi és szellemi munka az emberi tevékenységnek csak két oldala: a testi munkának szüksége van szellemre, mely irányítja s a szellemnek szüksége van testi munkára, hogy gondolatát megvalósítsa. Az anyag formátlan marad gondolat nélkül; s a gondolat üres marad az anyagban való kidolgozás nélkül. Az emberi kultúra haladása nem a testi és szellemi munka ellentétén, hanem éppen válthatatlan egységén, összhangján és egyensúlyán épül fel. Mindkettő értékes és szükséges a maga nemében: a szellemi munkának elsősége és vezető ereje azonban soha, míg emberi kultúra és erő kifejtés van, el nem homályosulhat. E ponton a platonizmus örökérvényű marad: a szellem, a *nous* teremti meg a modellt, az ideát, melyet a fizikai erő csak megvalósít és sokszoroz.

A munkának többfajta lelki indítéka van. Az egyik az élet fenntartásának és kifejtésének, a megélhetőnek motívuma. A fizikai munkának legtöbbször ez a forrása: a testi munka többnyire bér-munka. A szellemi munkát az antik világ egészen *nobile officium*-nak tekintette; mélyen megvetette azt a szellemi munkát, mely kereset forrása. Ezért nézték le a pénzért tanító szofista rétorokat, mint eszmekereskedőket, gondolathandlékat. Sokrates nemes alakja messze kimagaslott erkölcsileg a szofisták közül, mert nem fogadott el pénzt tanításáért. Amikor az újkorban a szellemi munka is kenyérkereső hivatássá válik, akkor is megmaradt az antik felfogás csökevénye a szellemi munka ellenértékét jelentő *honorarium* (tiszteletdíj) szóban a fizikai munkát megfizető *bérrel* szemben. A platoni vagy aristotelesi etikával szemben ma egészen természetes, hogy a szellemi munkás is munkája jövedelemből él.

A munka másik nagy ösztönszerű indítéka az emberi veleszületett tevékenységi vágya. Minden igazi munka tárgyat teremt, tehát már eleve bizonyos értéket ugyanebből gondolatunk vágyából fakad. A szellemi munka a legfőbb alkotás vágya a tárgy alkotás szerelme. A tudós az igazság a művész, az erkölcsi vagy szociális reformátor a jószág értékét iparkodik megállapítani, s látható formába önteni, míg a vallásos

géniusz az isteninek sugarait törekszik felfogni s életében megvalósítani. Egy-egy korszak dekadenciájának, idealizmusa megcsökkenésének jele, ha megfogyatkozik benne az alkotás vágya, a tárgyszerelem, a munka öröme. A világtörténetnek a nagy háborút követő mai periódusában éppen az egyik legtragikusabb vonás, hogy mind a fizikai, mind a szellemi munkásokban erősen megbénult a hit a munka erkölcsi értékében és örömeiben. Az egyre fokozódó munkanélküliség nemcsak a testet, de a lelket, a munka odaadó szeretetét, értékigénlését, a szellemnek tárgyban való önzetlen elmerülését is mind nagyobb tömegekben meggyilkolja.

Miképp becsülte meg koronként a társadalom és az állam az alkotó szellemi munkát? A görög büszke arra, hogy neki tudósai és művészei vannak s ezt tekinti a barbárokkal szemben a hellén géniusz sajátos ismertető jegyének. Perikles híres beszéde a görög kultúra jogos öntudatának, de egyben a szellemi munka legnagyobb megbecsülésének tanúsága: arra büszke, hogy a görög szereti a szépséget és igazságot, művészkedik és filozofál. Az sem véletlen, hogy Platón a tudomány embereit akarja az állam vezetőivé tenni. A hódító római már inkább a katonát, a politikust, a társadalmi és gazdasági élet szervezőit becsüli nagyra. A szellemi kultúrának magas foka kell ahhoz, hogy a hadi, politikai s gazdasági érdemekkel egyenlő értékelésben részesüljenek a tudomány, az irodalom és a művészet alkotásai. Az állam ugyanis elsősorban hatalmi szervezet, tehát főképp azt becsüli, aki hatalmát szemmel láthatóan védi, sőt növeli: a katonát, a politikust, a gazdasági embert. De a modern állam mindinkább kultúrclammá alakul át, mely érzi, hogy politikai és gazdasági hatalmának egyik legfőbb alapja a fejlett kultúra, a szervezett ész ereje. Nemcsak hatalom által lehet kultúrát teremteni, de még sokkalta nagyobb mértékben kultúra által hatalmat. Hogy mily lassan tört utat ez a belátás, melyből a sajátos szellemi munka fokozottabb megbecsülése folyik, arra jellemző, hogy amikor a XVI. század elején VIII. Henrik angol király az udvari szertartásoknál a felvonulás rendjét megállapította s 160 rangbeli fokot különböztetett meg, a tudósokat és művészeket a legutolsó csoportba sorozta be, de még itt is az angol merkantilizmus szellemében a kereskedőket eléjük helyezte. (Some merchants, men of science, artists.) S milyen címen követelik később maguk a szellemi munkások a nagyobb társadalmi megbecsülést? Nem a szellemi munka magasabbrendűségének, kultúrateremtő erejének jogcímén, hanem azért, mert hasznosak a társadalomnak. Előbb Bacon a «Salamon intézetéről» való akadémiai álmában, majd Leibniz a berlini akadémia tervezetében csakis az utilitarizmus jegyében tudják igazolni a tudósok, mint szellemi munkások jelentőségét. Leibniz az akadémikusokra akarja bízni a nagy nemzeti köz-

munkák vezetését, pl. az előtött bányáknak a fegyencek munkájával való kitisztítását, új bányák nyitását, olyan kísérletek és fölfedezések irányítását, melyek az iparban hasznossá tehetőek. A tudósok célja nem lehet a *curiosa*, hanem csak az *utilia* kutatása: az utóbbi kölcsönöz nekik a társadalomban jelentőséget, értéket és díszet. Csak a XVIII. század francia felvilágosodás! mozgalma, a *culte de la raison* tudta kivívni igazán a szellemi munka tekintélyét és magasabb társadalmi értékelését. Minden egyénnek és társadalmi rétegnek az adja meg a maga jelentőségét és presztízsét, hogy mennyi esze van s hogy ez az ész mennyire van kicsiszolva, mekkora a műveltsége. A párisi szalonokban, ezekben a *bureau d'esprit*-kban, már Voltaire, Diderot, D'Alembert s a szellemi élet munkásainak az alsóbb iiéposztályból sarjadt egész serege mint egyenrangú vitatkozik az ész birtokának teljes önérzetében a hercegekkel és marquiskkal. A szellemi munkások, a szofokrácia ezután gyorsan előretör s a legmagasabb hivatalok s méltóságságokban fokozatosan elfoglalja a születési arisztokrácia helyét. A francia forradalom polgári egyenlőség eszméje egy⁷,, ben a személyes szellemi munka korlátlan érvényesülését is jelenti, az állami és társadalmi élet mindrn rangfokán. A racionalizmusnak az ész megváltó erejébe vételi hite emelte föl a szellemi munkát az őt joggal megillető társadalmi polcra.

II.

Hogyan illeszkedik bele a szellemi munkások rétege a *társadalom* sokrétű szervezetébe?

A társadalomnak egynemű munkát végző tagjai hivatásuk alapján szorosabb-lazább közösségei alkotnak, a fizikai munkások éppúgy, mint a szellemi munkások. Ezek a hivatás és munka szerinti rétegek a társadalom szervezetében egymás mellé és fölé rendelve foglalnak helyet. Az egyén megtartja egyéniségét, de azért egy-egy hivatásközösség, azaz munkaközösség tagja. Minél egyszerűbb és homogénebb a hivatás, annál jobban olvadhat fel az egyén a maga társadalmi rétegének közösségében, annál könnyebben érvényesülhet az egyformaság és szolidaritás ösztönös érzése. Ebből érthető, hogy a fizikai munkásság országosan, sőt nemzetközileg szilárd egységes szervezetbe tömörült, míg az annyira különemű és differenciált lelkű szellemi munkások, akiknek egyénisége és hivatásköre sokkalta gazdagabb, egységes és komolyabb ütőerejű közösséget, masszívabb társadalmi tömböt mindezideig nem tudtak alkotni. A fizikai munkásnak van biztos osztályöntudata. A szellemi munkásnak igazában nincsen.

Mert melyik társadalmi osztályhoz tartozik tartozik a szellemi munkás:

a bíró, ügyvéd, hivatalnok, tanító, tanár, pap, orvos, mérnök, művész stb.? Ha a társadalom piramisát nézzük, a szellemi munkások túlnyomó részét a középső rétegben, az ú. n. *középosztályban* találjuk meg. A szellemi munkások szociális kérdése lényegében a középosztály kérdése.

Gazdasági szempontból a szellemi munkások a legutóbbi időkig, míg jókora tömegük el nem proletarizálódott, a társadalom létráján a nagytőke képviselői és a szervezett fizikai munkásság között a középső fokokat tartották megszállva. S amíg a kapitalizmus és az ipari munkásság majdnem egy század óta vívta már a maga nagy gazdasági harcát, a jórészt szellemi munkásokból álló középosztály átlag közönyösen nézte ezt a küzdelmet, nem ébredt komolyan a maga gazdasági-társadalmi érdekeinek és szolidaritásának olyan erős tudátára, mely a nagytőke és a munkásság szervezett osztályharcában hasonló szervezkedésre és érdekvédelemre serkentette volna. Csak negyedszázaddal ezelőtt indult meg félénken a középosztálymozgalom. Liégeben 1905-ben már nemzetközi középosztály-kongresszus ülészik. A világháború a legtragikusabban a középosztályt sújtotta Európaszerte, ezért alakul meg a középosztály anyagi és szellemi érdekeinek védelmére a Nemzetközi Középosztály-unió 1923-ban Bernben.

Azonosítható-e a szellemi munkások társadalmi rétege a középosztállyal? Ha az «osztály» fogalmát itt nem a maga zárt logikai merevségében fogjuk fel, hanem voltaképpen a rugalmasabb társadalmi típust értjük rajta, akkor a szellemi munkásokat *tipikusan* a középosztályba tartozóknak kell minősítenünk. Átmeneti formák természetesen nagy számmal vannak: az alsó rétegből állandóan sokan emelkednek fel szellemi munkájukkal a középső rétegbe, innen számosan a vagyonosabb felsőrétegbe s viszont nem ritka a középosztályból való visszabukás az alsóbb társadalmi rétegekbe.

Bár a középosztályhoz való tartó/óságnak kétségkívül egyik *átlagos* ismertetőjegye a közepes vagyon vagy jövedelem, mégis az, mai a középosztályt legsajátosabban jellemzi az alsóbb osztállyal szemben, a fejlettebb *szellemi habitus, a magasabb műveltség*. Ez az a fonál, mely egymagában a szellemi munkásokat az ú. n. középosztályhoz fűzi. A középosztály a katexochén művelt értelmiségi réteg, egy nemzet szellemi energiáinak legfőbb forrása. Szellemi kezdeményező erő, tudományos és művészi tevékenység, felfedezés és feltalálás, a munka szervezése és irányítása, közigazgatás, az ehhez szükséges elhatároló-képesség és személyi felelősség elsősorban (persze távolról sem kizárólagosan) a középosztály tipikus sajátja. A Földön nem az északi sark eszkimója, sem a tropikus tájak szerezcsene építette föl az emberiség mai kultúrájának hatalmas dómját: éppígy a társadalom rétegei

közül is sem az egészen nincstelenek hideg és sivár világa, sem a nagyon gazdagok elpuhító bősége teremti meg a kultúrát, hanem a kettő közé eső középrendnek műveltségi öve, melyben a szellemi értékek kultusza hagyományszerű s az új nemzedékeknek folyton tovább-ösztönző indítékul szolgál. A középosztály éppen azért, mert főképp szellemi munkásokból áll, a haladást nem keresi egyedül az anyagi jólét fokozásában, mint ahogyan a szervezett fizikai munkásság történelmi materializmusának marxi dogmatikája vagy a plutokrácia midási életbölcseje, hanem a szellemi-erkölcsi értékek lehető megvalósításában. (L. Mi a középosztály? c. tanulmányomat: Kultúra és Politika 1927. 183. L) A szellemi munkás, mert szellemi munkás, a társadalom ideális szellemi javainak hordozója, védelmezője és fejlesztője. Ebből folyik világnézeti és nemzeti jelentősége.

Az ipari proletariátusnak ösztönös agitációval tudatossá is emelt világfelfogása a marxi ideológia alapján a metafizikában a materializmus: csak anyag van, a szellem ennek jelentéktelen függvénye; az etikában egyoldalú utilitarizmus: legfőbb érték a gazdasági érték, a hasznosság; történetfilozófiája is ezen épül fel: az emberiség egész élete csak a gazdasági érték körül forgó küzdelem, melyben a szellemi javak (vallás, erkölcs, művészet) csak a gazdasági viszonyok reflexei. Ebből a világfelfogásból radikális társadalmi értékfelfogás és forradalmi politika következik: ki kell fordítani a társadalmat történeti sarkaiból, egészen új világot kell teremteni a proletariátus egyeduralmával. Ennek a világfelfogásnak megvalósítási kísérletét a világtörténelem nagy laboratóriumában már majdnem másfélévtized óta Szovjet-Oroszország példája tragikus plaszticitással szemlélteti.

Ezzel szemben a szellemi munkások világszemlélete, bár a szétkülönböztetebb és egyénibb lelkiségnek megfelelően távolról sem homogén s a radikális gondolatirányoknak is tág teret enged, általában mégis tipikusan konzervatív-történeti tartalmú. A szellemi munkás tevékenysége természeténél fogva inkább hajlik az idealizmusra: a metafizika terén általában hisz a szellem önállóságában és felsőbbrendűségében; az értékelméleti szubjektivizmussal szemben mélyen meg van győződve az igaz, jó, szép és isteni örök értékeinek kötelező erejéről, mint az emberi kultúra és történeti haladás normatív alapjairól; tipikus politikai értékfelfogása, gondolkodásmódja és érzülete viszonylag konzervatív: a mérsékelt haladás híve, aki még az új követelményeket is a történeti fejlődés folytonosságába iparkodik beágyazni s nem lehet a múlttal gyökeresen szakítva, tűzzel-vassal megvalósítani. Középheletet foglal el az arisztokráciának merev maradisága, minden eddigi életformát szétzúzó nihilizmus.

Mind a nagy töke, mind a fizikai munkásság nemzetköziségre és világpolgárságra hajlik: amint a nagykapitalizmusnak megvan a maga arany-internacionáléja, éppúgy a proletariátusnak a maga munkás-internacionáléja: a nemzeti gondolat és érzés vagy egyáltalán hiányzik belőlük, vagy legalább is mélyen megfogyatkozott. Ellenben a szellemi munkások általában szívósan ragaszkodnak a *nemzeti* eszméhez s az ebből folyó történeti hagyományokhoz és aspirációkhoz. A *nemzet történeti öntudatának* a szellemi munkások a leghívebb letéteményesei. Miért? Mert mély összefüggés van a nemzet és a szellem benső lényege között. Az, ami a nemzetet nemzetté avatja, elsősorban nem a faji-biológiai közös eredet (hisz a legtöbb kultúrnemzet egészen kevertvérű), hanem a történetileg kialakult *lelki közösség, egyforma szellemi habitus és életforma, közös értékfelfogás és világlátás, a gondolkodásnak és érzésnek, a kultúrának nagyjában azonos lelki struktúrája. A nemzet szellemi principium.* A szellem munkásai elsősorban a nemzeti kultúra munkásai. A sajátos nemzeti lélek, mely a többi nemzet kollektív leikétől megkülönbözteti, a nyelven kívül a jogrendszerben, alkotmányban, irodalomban, művészetben, iskolarendszerben, szokásokban, a vallás külön színezetében, a történeti tudatban nyilvánul meg. A szellemi munkások pedig túlnyomóan éppen ezeknek a lelki képződményeknek őrei, formálói vagy továbbfejlesztői a folytonosságban ható történeti erők irányában. S éppen ebben áll döntő jelentőségük a nemzet organizmusában. Az a nemzet, amelynek jogászai és tisztviselői nemzetközi jogi fantomok után futnak s a kozmopolitizmusért rajonganak a maguk nemzetének érdekei ellen; amelynek tanítói-tanárai a nemzet hagyományait kigúnyolva és megvetve, alakítják a felserdülő nemzedék lelkét; amelynek költői, írói és művészei a nemzet múltjával, történetileg kikristályosodott értékérzésével és eszményeivel szakítva, egyoldalúan az egyetemes emberi légnemű ideáljának kultuszát űzik: az a nemzet megszűnik mint külön nemzet élni, önmaga ássa meg sírját. Lehet ország, de már nem nemzet. *A szellemi munkások túlnyomó serege minden ízében a nemzeti kultúrához s a nemzet politikai önállóságához van kötve: éneikül munkájának is vége szakad, vele él vagy hal.* Addig van munkája, míg a nemzeti kultúra épületén dolgozhatnak. Amikor országunk területe majdnem egynegyedére csonkult, az elszakított s idegen nemzeti kultúra jármába kényszerült területeken a magyar szellemi munkások ezrei egyszerre kenyér nélkül maradtak, mert az anyanemzetnek elszakított tagjai leszáradtak. A magyar közgazgatás és állami üzemek (posta, vasút) tisztviselőit elűzték; a magyar bírák és tanítók-tanárok földönfutókká lettek; az ügyvéd, ha nem tudta az új ország nyelvét, becsukhatta irodáját; az újságíró sutbavethette tollat; a színész kezébe vehette a vándorbotot; a

magántisztviselő, minthogy a pénztárintézeteket, gyárakat s egyéb gazdasági szervezeteket az új hatalom egyszerre vagy fokozatosan nacionalizálta, kenyér nélkül maradt. Ez a szomorú kép szemlélteti a legkézzelfoghatóbban, hogyan függ össze a szellemi munkások sorsa és érdeke a nacionalizmussal. Elsősorban a szellem munkásainak csengeth fülébe a költő szava: «Itt élned, halnod kell». Bár a fizikai munkás sorsa is túlnyomóan a hazai föld rögéhez van kötve, mégis munkájának természete sokkal nagyobb lehetőséget ad arra, hogy idegen világban, az anyanemzettől távol vagy elszakítva is megkeresse a kenyerét: az eke, a gép, a kalapács, a fűrész, a bánya lényegében mindenütt ugyanaz. A fizikai munka nemzetközibb természetű, mint a szellemi munka legtöbb faja. A fizikai munka bizonyos mértékig megengedi a kivándorlást vagy legalább is a ((fecskerendszert): ha a sárvári selyemgyár gépei nem kattognak, magyar munkásai százsámra Lyonba vándorolnak s az ottani selyemgyárakban ugyanolyan típusú gépeken dolgoznak. De lehet-e hasonlóan exportálni bírákat, ügyvédeket, tanítókat, szolgabírákat, miniszteri tanácsosokat, vasúti vagy postatiszt viselőket, színészeket? Legfeljebb a tudomány, a művészet és a technika bizonyos ágainak emberei vándorolhatnak, mint a fecskék melegebb tájakra, ahol még ezek a hivatások nincsenek telítve szellemi munkásokkal. De akkor is legtöbbjük lelkében elpattan valami: nemzeti érzésük, a hazai tradíciók ereje haza sóvárogatja őket. Az a szellemi munkás is, akinek hivatástartalma nemzetközi, az idegen talajban gyökértelesen érzi magát.

A nemzet történeti hivatásérzése és missziótudata elsősorban szellemi munkásaiban él: ezekben csapódik le és sűrűsödik össze az egyes nemzedékeken keresztül a nemzet szellemi-erkölcsi hagyománytökéje és önálló politikai életakarata. Hogy ez valóban így van, azt legjobban abban a negatív reliefben szemlélhetjük, melyet a hazánktól elszakított területek társadalmi állapota tár elénk. Az új hatalmak a magyarságot elsősorban megmaradt és jövő szellemi munkásaitól, az értelmiségtől, a középosztálytól, ennek szellemi kultúrájától tülekszenek minden eszközzel megfosztani, mert jól tudják, hogy ebben él a leghatékonyabban a történeti Magyarországnak tudata, érzése és akarása. A szellemi munkások alkotják ugyanis egy nemzet idegrendszerét, agy velejét, vezető rétegét, tudatos hatóerejét; bennük lüket és feszül a nemzet sajátos étosza, szellemi ereje és soha le nem mondó tudatos történeti aspirációja.

III.

Szemügyre vettük már a fizika és a szellemi munka természetének tipikus világnézeti és szociális különbségeit. Még szembeszökőbb a kétféle munka szakadáka, ha *jogi* helyzetüket vizsgáljuk.

Az embernek joga van az életre s hogy ezt fenntarthassa, sőt lehetőleg kifejthesse, joga van a munkára is. Ebből negative következik, hogy az embert senki sem gátolhatja joggal munkájában; másrészt pozitíve folyik, hogy a közösség, vagyis az állam vagy község gazdasági politikájával köteles odahatni, hogy lehetőleg mindenkinek munkaalkalma legyen. Ezt a szociálpolitikai kötelességet a túlnépesedett államok már a békében többé-kevésbé érezték, mert a tömeges munkanélküliség a társadalomra nézve a legnagyobb gazdasági, erkölcsi és politikai veszedelem. A XIX. század individualista liberalizmusa még csak az önszegélyt, az egyéneknek maguknak védekezését ismerte a munkanélküliség orvosságaként. Maguknak az egyes munkásoknak ereje azonban e célra jelentéktelen akkor, ha a munkanélküliek száma százazrekre, sőt milliókra rúg. A világháborút követő demobilizálás, amikor a leszerelt katona-munkások százazrei kenyér nélkül maradtak, különösen kiélezte az államnak és községnek azt a feladatát, hogy munkalehetőségekről gondoskodjék. Az ilyen irányú szociálpolitikának hirtelen fejlődését különösen siettetette az állandósult gazdasági válság és az a politikai helyzet, hogy számos vezérállamban, pl. Németországban, Angliában, Franciaországban munkáspárti vagy szocialista kormányok alakultak, melyeknek régi program-pontja a munkára való jog érvényesítése. Nagy közmunkáknak, mint szükségmunkáknak elrendelése, a hivatalos munkásközvetítés és munkásbiztosítás kiépítése, más munkaágakra való ingyenes átképzés, főképp a munkanélküliek pénzsegélye azok az eszközök, amelyekkel az államok a világháborútól megbillentett gazdasági élet káros következményeit a fizikai munkásságnak nézve világszerte enyhíteni iparkodnak.

Igen jellemző a fizikai munkára való jognak egyoldalú védelmére az 1919-iki német birodalmi alkotmány, mely híven tükrözi a fizikai, főképp ipari munkának a világháború után való túlbecsülését. A 163. § kimondja, «hogy minden német számára meg kell adni a lehetőséget arra, hogy gazdasági munkája által kenyerét megkereshesse. Ha megfelelő munkaalkalom nem adható számára, szükséges életfenntartásáról gondoskodni kell». A weimári alkotmánynak gondja van még a középosztálynak gazdasági foglalkozású tagjaira is: «Az önálló középrend érdekeit a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem terén előmozdítani kell a törvényhozásban és közigazgatásban és meg kell védeni a túlságos megterhelés ellen». (164. §.) Tüzetesen intéz-

kedik a törvény a munkaadók és munkások viszonyáról, a munkás-tanácsokról (Bezirksarbeiterräte, Reichsarbeiterrat), a fizikai munkásokra vonatkozó szociálpolitikai alapelvekről, de egy árva szót sem szól a szellemi munkások érdekeinek védelméről, munkára s eltartásukra való jogáról.

Milyen orvosszert alkalmaz az európai szociálpolitika a szellemi munkások bajaira? Hogyan csökkenti ezek munkanélküliségét? Mind az állami-községi, mind a magángazdálkodás európaszerte lényegesen apasztja szellemi munkásainak, tisztviselőinek számát. Szanálás, B) lista, halálozás vagy nyugdíjazás esetére tervszerű létszámcsökkentés, takarékos racionalizálás – ezek a munkanélküliséget csak fokozó «orvosszerek». Az elbocsátások vagy korai nyugdíjazások megölték az apákat; a további létszámapasztás, a megüresedett állások sorompóinak lezárása most meggyilkolja tanulmányaikat elvégzett fiaikat is. Az államnak és a községeknek, mint legnagyobb szellemi munkaadóknak, pénzügyi helyzete olyan, hogy a tisztviselők számát a minimumra zsugorítani kényszerülnek. A gazdasági krízis ugyanerre az eljárásra kényszeríti a szellemi munkaerőket alkalmazó magánvállalatokat is. Rémesen amputált országunkban fokozza a bajt az elcsatolt területekről ideözönlött szellemi munkásoknak nagy tartalékserege. A közhivatalok ajtai az intelligencia előtt bezárultak. A szabad pályák is telítve vannak: az ügyvédek ügynökösködnek, az orvosok nagy tömege hiába várja a beteget, a végzett mérnök sokszor villamos kalauznak szegődik; a festő, szobrász, építész hiába sóvárog állami vagy magán megrendelés után, a szín- és zeneművészek hiába ostromolják az igazgatókat állásért, az írók jórésze hiába írja könyveit vagy cikkeit. A fizikai munkanélküliség mellett ott sötétlik a szellemi munka aggasztó válsága. De ezt a válságot intézményszerűen nem iparkodik enyhíteni a szükségmunka, a munkanélküli segély, a munkanélküliség esetére való biztosítás s hasonló intézkedés. A népek lelkiismeretében a munkára való jog – úgy látszik – egyelőre csak a fizikai munkások kiváltsága. A szellemi munkának ez a válsága az értelmiségi réteg, a nemzet életére annyira sorsdöntő középosztály pusztulásának biztos útja. Szovjet-Oroszország ezt a pusztulást erőszakkal siettetette, amikor az orosz nemzeti-történeti tudatot hordozó középosztályt kiirtotta; Európa számos országában ezt a munkát a gazdasági viszonyok természetes folyamata a történetnek lassabban vájó maró erejével végzi.

A munkásoknak is, mint minden polgárnak, megvan a *szervezkedési joga*. Az ipari forradalmat természetszerűen nyomon követte a munkásforradalom, mint az újkori történet egyik legnagyobb társadalmi megmozdulása. Az ipari munkásság országosan, majd nemzetközileg szervezkedett. A szervezkedésnek, a munkásszolidaritásnak

nagy eredménye a munkásság anyagi érdekeinek a kapitalizmussal szemben való hatékony védelme, másrészt a szilárd falankszba tömörült munkásság világszerte egyre fokozódó politikai ütőereje és hatalma. A munkásosztály az osztályharc alapjára helyezkedve fokozatosan önállósította magát. Munkás és munkaadó egyenlő jogú szerződő fel. Ha a munkaadó szerződést szeg vagy a szerződés tartalma már nem felel meg a megváltozott gazdasági feltételeknek, a munkásságnak joga van a munkát megszüntetni, sztrájkba lépni s ezzel új szerződést kikényszeríteni. Arra, hogy a fizikai munkásság szolidaritása micsoda erős várat épített ki a maga érdekeinek védelmére a társadalom jogrendszerében, elég csak a munkásvédelmi és munkásbiztosítási törvényekre, az üzemi munkásbizottságok, sőt munkástanácsok felállítására, a kollektív munkásszerződésekre, a munkásság többirányú önkormányzatára hivatkoznunk. Ahogy a nagy tőke nemzetközileg mindjobban koncentrálódik, épúgy ezzel párhuzamosan az ipari munkásság is mindjobban kiépíti a maga nemzetközi szervezeteit. Sőt *világmunkásjog* van kialakulóban, amióta a Nemzetek Szövetsége Genfben felállította *Nemzetközi Munkaügyi Hivatalt.* (Bureau Internationale du Travail.)

Milyen szánalmas ezzel szemben a szellemi munkások túlnyomó tömegének jogi helyzete. Osztály öntudatuk minimális; szervezkedési képességük jelentéktelen. Az egyes szellemi hivatáságzatok érdekei gyakran ellentétesek; a szellemi munkás magát annyira külön individualitásnak érzi, hogy a személyes öntudat nem engedi meg számára az egyéniséget elmosó, homogén lelkiséget feltételező, fegyelmezett tömegmozgalomba való bekapcsolódást. Hogyan tudnának a szellem munkásai olyan egységes lelki szakszervezetekbe tömörülni, mint a fizikai munkások? Hogyan tudnák biztosítani az egyes szellemi hivatások szakszervezeteinek felsőbb szintézisét, egyetlen hatalmas gazdasági, erkölcsi és politikai egységgé való tömörülését, mint ahogyan a szervezett ipari munkásság? A szellemi munkások magasabb kultúrája, differenciált egyénisége, tudományos képzettségen alapuló kritikai szelleme eleve gátja annak, hogy az ő emberanyagukat is magával ragadja a tömegmozgalom mámorító sugalma és ritmusa, a *rage de nombre* rohamozó modora. Vassolidaritás híján a sztrájk is gyenge fegyver érdekeik védelmére. A krónika napról-napra megörökíti ezrek, sőt százezrek sztrájkját a fizikai munkások köréből; a szellemi munkások sztrájkjáról csak egyszer olvastam, amikor a francia tanárok Parisban pár évvel ezelőtt megtagadták a csekély díjazás fejében a bakkalaureátusi dolgozatok kijavítását. A szellemi munkás mint *ultima ratio*-t is erkölcsileg méltatlannak tartja magához a muri kán a k l öbb illetményért vagy jogért való erőszakos abbahagyását. Elkeseredettsége megelepszik a *ius murmurandi*-val.

IV.

Közben a szellemi munkások serege szinte geometriai arányban növekszik. Egyre nagyobb a középfokú iskolát s egyetemet vagy más főiskolát végzettek száma. Malthus már száz évvel ezelőtt féltette az emberiséget a túlszaporodástól s a születéseknek észszerű számra való korlátozását, mai szóval: racionalizálását ajánlotta a baj preventív gyógyszeréül. Azóta a tudomány és a technika fejlődése az emberi megélhetés és munka forrásait megsokszorozta s a társadalom szerkezete mégis megbillent: a fizikai proletariátus mellett a szellemi proletariátus óriási tömegének lémé súlyosodik az emberiségre.

Az emberiség fejlődése elsősorban az emberi szellem korlátlan kibontakozása. A kultúra haladása abban áll, hogy mind több ember, mind nagyobb mértékben fejleszti ki a benne rejlő szellemi energiákat. A kultúrának ezzel az etikai eszményével összhangban van a demokráciának jogi s politikai elve: minden egyénnek – tekintet nélkül arra a társadalmi rétegre, melyben született – egyformán meg kell adni a lehetőséget a benne szunnyadó tehetségek kibontakoztatására, minél teljesebb kiművelésére, hogy a társadalom szervezetében azt a helyet tölthesse be, amely képességeinél fogva joggal megilleti. A politikai demokráciának erkölcsi alapja a kulturális demokrácia, mely mindenki számára a művelődésben potenciális egyenjogúságot biztosít, még pedig ma már nemcsak az elemi, hanem a magasabb fokú ismeretek és készségek terén is. Ahol a demokrácia elve igazán és mélyen megvalósult (mint pl. az Egyesült-Államokban), ok a középfokú oktatás is már ingyenes.

Valamennyi állam, főképp a világháború óta, nagy erőfeszítést tesz a műveltség és a demokrácia egybehangzó kultúrpolitikai követelményének kielégítésére. A legtöbb művelt állam a 16-18-ik életévig terjeszti ki a népiskolai kötelezettség korhatárát, az új népiskolák ezreit állítja fel, az új tanerők nagy számát alkalmazza, az oktatás módszerét mindenütt gondosan javítja, az analfabetizmus ellen komoly stratégiával vonul fel. A népoktatásügynek ez az intenzív fejlesztése egymagában is sok olyan ember számára nyitja meg a szellemi pályák kapuját, akik előtt ez a lehetőség régebben elemi műveltség híján mindörökre zárva maradt.

Azonban az utóbbi évtizedekben a középiskolák és középfokú szakiskolák száma s tanulóinak serege is a leggyorsabb ütemben emelkedik. *Angliában* az 1902-iki törvény óta hatalmas lendületet vett a bejáró középiskolák (Day-Schools) fejlődése, mert ez a törvény az állami segílyt ahhoz köti, hogy a tanulók 25%-a tandíjmentes legyen. A világháború óta megsokszorozódott a Day-Schoolok és tanulóik száma. 1904-ben Angliának még csak 575 ilyen fiú- és leány

középiskola volt 97.698 tanulóval; 1924-25-ben, tehát két évtized múlva, már 1301 bejáró középiskola volt 367.564 tanulóval, kiknek száma ma 400.000 körül jár. A középiskolát végző lányok száma ezen idő alatt éppen a négyszeresére emelkedett. – *Franciaországban* 1880-ban a középiskolai tanulók száma 86.808, 1910-ben 126.481, 1920-ban 146.204, 1927-ben 162.875. – *Olaszországban* 1910-ben 150.110 középfokú iskolába járó tanuló volt, 1920-ban már 179.212.– *Belgiumban* 1900-ban 31.300, 1926-ban 46.900 középiskolai tanuló van. – *Finnországban* 1900-ban ez a szám 8500, 1927-ben 45.900. – *Hollandiában* 1900-ban 9996, 1925-ben 25.539. – *Svájcban* 1900-ban 9800, 1922-ben 27.300. – A háború előtti *Poroszország* középiskoláit (középfokú szakiskolák nélkül) 1914-ben 251.573 tanuló látogatta, 1922-ben már 272.984, jóllehet közben az ország erősen megcsunkult. Az egész Német Birodalomban 1912-ben a fiú- és leányközépiskolákban 662.105 tanuló volt s ez a szám 1927-ben 821.286-ra szökkent fel. 1900-ban a legelső osztályba (Sexta) lépett tanulók száma 10.000 éveszülöthöz viszonyítva 497 volt, 1927-ben már 64-re emelkedett. *Austriában* 1920-ban 40.256 középiskolai tanuló volt, 1928-ban már 49.197. – *Magyarországon* még szembeötlőbb az emelkedés. Nagy-Magyarországon 1910-ben 75.409 a középiskolás tanulók száma (tehát a polgári iskolákat és középfokú szakiskolákat nem számítva); és a lakosságának kétharmadától, területének majdnem háromnegyedétől megfosztott Csonka-Magyarországon 1928-ban 55.412 középiskolai tanuló volt. *Amerikában* az Egyesült-Államok óriási birodalmában, mely legbüszkébb demokráciájára, a középiskola is ingyenes. S az amerikai ifjúság valóban él is a magasabb művelődés jogával: a középiskolába járók száma 1890-től 1926-ig megtízszereződött. Az 1900-iki évben 580.700 volt, 1926-ban 4.037.000. A világháborút befejező 1918-ik évtől 1926-ig, tehát nyolc esztendő alatt, majdnem kétszeresére emelkedett a középiskolai tanulók száma. E rövid idő alatt 5400 új nyilvános *High-School* alakul l. 1918-ban a 15-18 év közti amerikai fiúknak és leányoknak csak 28%-a, 1922-ben már 41%-a, 1926-ban 53%-a, ma pedig körülbelül 55%-a, tehát jóval több, mint a fele középiskolát végez. Az Unió 1918-ban középiskolákra még csak 162 millió dollárt költött, 1926-ban már majdnem 700 milliót. Az előretérés *Japánban* is hasonlóképen meglepő: 1900-ban 83.100 tanuló járt középiskolába, 1927-ben már 559.000.

Valamennyi állam iskolarendszere, mint ebből a hiányos statisztikai összeállításból is látható, a teljes demokratizálódás útján halad. Angliában minden negyedik középiskolai tanuló tandíjmentes. Franciaország 1930-ban iktatta törvénybe a középiskolai oktatás (lycée) ingyenességét. Németország a demokrácia szellemének külön hódolt

1923-ban a középiskolai reform életbeléptetése alkalmával, amikor új középiskolai típust állított fel: az *Aufbauschule*-t. Ennek az a célja, hogy olyan tanulók, akik csak az elemi iskola nyolc osztályát végezték el, megrövidített tanfolyamon szerezhessék meg a középiskolai műveltséget és az érettségi bizonyítványt, mely az egyetemre való felvételhez szükséges, így a munkásosztály gyermekei is, akiknek a sors nem engedte meg a középiskolába járást, utólag is hozzájuthatnak a magasabbrendű műveltséghez s ezen keresztül a szellemi pályákhoz. Egyébként régi idő óta Európa valamennyi országában a különbözőzeti vizsgálatok lehetővé tették az alsóbbfokú iskolát végzett tehetséges tanulóknak a középiskolába való jutást.

A középiskola világszerte demokratizálódik: mind nagyobb tömegek szállják meg, mert a középiskolai műveltség belépőjegy a társadalom értelmiségi osztályába, melynek a munkásság előtt is megvan a maga öntudatlan presztízse, másrészt a középiskolán át vezet az út az egyetemre és a többi főiskolákra, ahol a szellemi pályákra való felsőbb tanulmányok végezhetők. Az egyetemi-főiskolai tanulók száma párhuzamosan emelkedik a középiskolai tanulók számával: a középiskolák demokratizálódását nyomon követi az egyetemek demokratizálódása. *Franciaországban* 1909-ben 40.767, 1923-ban 50.906, 1928-ban 64.531 a főiskolai tanulók száma. *Olaszországban* 1910-ben 23.189, ellenben 1927-ben már 37.175. Még jobban kidomborodik a szellemi pályákra való tödulás *Németország* főiskolai tanulóinak statisztikájában: 1911-ben 55.118 a számuk; a mai kisebb területen 1928-ban 83.322 (a külföldiek száma azonos maradt, 4700, ill. 4900). Amíg Németországban 1911-ben 2464 nőhallgató volt, 1928-ban már 12.052.

Hazánkban a szellemi pályákra való gyorsütemű irányulást csak néhány adattal világítom meg. Először azért, hogy a középiskola és az egyetem (főiskola) párhuzamos kvantitatív fejlődése elénk táruljon, az érettségizettek számadatait bocsátom előre. Nagy-Magyarországon 1901-ben 4540 tanuló tett érettségi vizsgálatot, 1910-ben már 7381 tanuló. Csonka-Magyarországon 1928-ban majdnem ugyanennyi: 7196. Az egyetemi tanulók száma ugyanilyen arányt mutat. 1910-ben Nagy-Magyarországon 13.814 egyetemi-főiskolai hallgató iratkozott be, húsz évvel később (1929) a mai Csonka-Magyarországon ugyanennyi: 13.880.

Csodálatos szerte a világon a szellemi pályákra való fölfelétörekvés, a kultúra hajtóereje! A fiatalságnak több mint a felére az egyetemen a kettős hivatás tragikuma vár: tanulmányait kell végeznie végeznie emellett életének fenntartását is biztosítania. Jellemző pl., hogy 1923-ban a német egyetemeken tanulók 52.8%-a, a technikai főiskolákon 67.4%-a, egyéb főiskolákon 71.5%-a kénytelen volt tanul-

mányai mellett kenyerét munkával megkeresni.¹ Még pedig milyen munkával! Csak egy töredékük kapott olyan munkát, mely szellemi hivatáskörükbe vágott. Legtöbbjük egyetemi szaktanulmányától teljesen különemű munkakörben: ipari, kereskedelmi vállalatoknál, pénzügyintézeteknél, különféle közüzemekben volt kénytelen kenyerét megkeresni. Sőt nem jelentéktelen részük a fizikai munkától sem riadt vissza, főképp ha ez az esti vagy éjjeli órákra esett, amikor az egyetemi tanulmányt közvetlenül nem zavarta. Elmentek lámpagyújtogatóknak, villamoskalauzoknak, cipőtisztítóknak, hőseprőknek stb. Sokan a nagy szüenidőben kerestek mint gyári vagy mezőgazdasági munkások annyit, hogy évközben tanulmányaikat végezheték. Ez a rettenetes létért való küzdelem egyben a szellemi munka lehetőségeért is vívott harc: az ifjúkor magas hőfokú idealizmusának tanúsága. Ez a kálváriaút azonban mégis csak a tanulmányok színvonalának és mélységének, a hivatásétoznak megcsökkenésére vezet. A diploma megszerzése, a kvalifikáció öncéllá válik az önzetlen szellemi kultúra és elmélyülés, a gazdagabb lelki tartalom rovására. A tanulók száma az egyetemeken gyors tempóban emelkedik, de a mennyiség megöli a minőséget, a nyomorgó tömeg lesüllyeszti a színvonalat. A szellemi munka is a tömegtermelés, a lelketlen elindusztrializálódás képét mutatja. A tiszta elméleti tudománysszakok világszerte nem kapnak adeplusokat. Még a viszonylag gazdag Franciaország professzorai is panaszkodnak, hogy az ifjúságból alig akad valaki, aki anatómiára, fiziológiára, elméleti kémiára stb. szentelné magát. Csak olyan szakok érdeklik hovatovább az ifjakat, amelyek minél előbb megélhetést, keresetet biztosítanak.²

Bonyolítja a helyzetet az utóbbi évtizedekben, főképp a világháború óta, hogy a kereső szellemi pályákra menő nők száma gyorsan emelkedik, az egyetemeket és főiskolákat mind nagyobb rajban szállják meg s minthogy olcsóbb és kisebb igényű munkaerők, a családalapító férfiak kenyerét veszélyeztetik. Joguk van hozzá, mert öök is élni akarnak. Szembeszökő adat, hogy amíg Nagy-Magyarországon ezer kereső közül 37 férfi volt tisztviselő, Csonka-Magyarországon már 57; ellenben a nőtisztviselők száma ugyanekkor 31-ről 62-re emelkedett (ezer kereső közül). A megcsonkított országban 10.000-rel több az értelmiséghez tartozó kereső nő, mint Nagy-Magyarországon

¹ Martha Éva Prochownik: Die wirtschaftliche Lage der geistigen Arbeiter Deutschlands. Berlin, 1925. 20. 1. –Georg Schreiber: Die Not der deutschen Wissenschaft und der geistigen Arbeiter. Leipzig, 1923. 51. 1.

² Lásd ezeket a nyilatkozatokat *J. Luchaire*: La crise de la science pure. 1922. 10-15. I. k. Observations sur quelques problemes de Forganisation intellectuelle internationale. 1923. 18. 1. (Mindkét füzet a Nemzetek Szövetségétől kiadott sorozatban: Enquête sur les conditions du travail intellectuel.)

volt Budapesten több mint kétszerakkora lett a számuk: 17.435-ről 37.660-ra szökött fel.¹

A szellemi munka válságát, a szellemi munkások elhelyezkedésének nehézségét még csak fokozza a géptechnika tökéletesedése. A fizikai munkások óriási tömege azért munkanélküli, mert a gépek kitűrik helyükből: ha valamikor bizonyos termeléshez 100 munkás volt szükséges, ma, amikor a munkát jórészt a gép végzi, egy-két munkás is elegendő hozzá. Megriadtam, amikor a Niagara vízesés erejét villamos energiává átalakító óriási műveket (Power Station) meglátogattam s a vezető mérnök arra volt büszke, hogy ez a gigantikus mű csak hat munkást vesz igénybe, akik olajozzák a gépeket. A fizikai termelést a géptechnika gazdaságossá tette ugyan, de az emberek millióinak kenyerét rabolta el. Ez a gépszellem most már áttörte a szellemi munka falát is: gép számláz, könyvel, készíti a napi kimutatást, a bérlistát, a folyószámlakivonatokat, címeteket ír és sokszorosít, felveszi a diktált szöveget s mindjárt le is írja. Az irodai üzemek is agyonracionalizálódnak és mechanizálódnak – s fölöslegessé teszik az embert, nyomorba döntik az alsóbbrendű szellemi munkások hatalmas seregét. A szellem kitalálta őket s most ők gyilkolják a szellemet.

A szellemi munkásoknak végzetes szaporodása természetszerűen fejleszti ki a szellemi árupiacon a versenyt, lenyomja és devalválja az átlagos szellemi munka értékét. A szellemi munkások fizetése mindenütt a világon viszonylag csökken, szinte abban az arányban, ahogy számuk növekedik. Elmosódik a határ a fizikai és a szellemi munka honorálása között. Ezt a mi gazdasági elesettségünkben sok példán szemléltethetnők. Azonban a gazdag Franciaország kultúrpolitikusa is arról sópánkodik, hogy «az utcaseprő jobban van fizetve, mint a fiatal fizikus a párisi egyetem laboratóriumában; a liceum portása annyi fizetést kap, mint a filozófia tanára; a képes folyóiratok üzemfőnöke háromszorosan több fizetést húz, mint az egyetem legtudósabb professzora». (J. Luchaire i. m. 28. 1.)

A középiskolákba, egyetemekre és főiskolákra való progresszív túdulás világszerte a kultúra és demokrácia eszménye szempontjából kétségkívül örvendetes. Mind több embernek van meg a lehetősége, hogy kifejlessze szellemi energiáit s így az emberiség haladását szolgálja. Így mind kevesebb szellemi nyersanyag marad kiaknázatlanul. A kultúra teljes demokratizálása, a szellemi javak lehetőleg egyenlő szétosztása az emberiségnek szellemi kultúrával való maximális telítettsége az emberiség legmagasabb erkölcsi eszménye, történet-

¹ Szalay Rezső: A munkanélküliség alakulása a szellemi pályák körében. Budapest. 1930. 39, 76. l. (Statistikai Közlemények.)

filozófiai szempontból legszebb *ratio-vitae*-je. Ebben éli ki a *homo-sapiens*, mint egyes lény, a maga sajátos mivoltát a pusztai állati élettel szemben. *Az emberi kultúra ezen eszménye mélyén azonban súlyos tragikum rejtőzik.* Ha ugyanis mindenki megközelíteni iparkodik ezt az eszményt, kifejti a benne szunnyadó szellemi erőket s magas műveltségre tesz szert (amire megvan, mint láttuk, világszerte a törekvés), akkor a felsőbb műveltségi fokú intelligenciának oly óriási tömege zsúfolódik fel a földtekén, hogy megfelelő szellemi munkaalakalomhoz és megélhetéshez nem jutva, szétfeszíti az emberi társadalom edényének falát, a társadalmi szerkezet egyensúlyát teljesen kibillentí. Már ma is óriási számú magas műveltségű ember nem tud a szellemi pályákon olyan pozícióra szert tenni, mely legalább is létminimumát biztosítsa, jóllehet, éppen mert szellemi munkás, műveltségének megfelelően a létminimum fölé emelkedő igényei vannak az étellel szemben. Ez a sikító diszharmónia a szellemi igényt jelentő műveltség és a nyomorult élettengés között a kultúrproletariátusnak egyik legszomorúbb vonása s legveszedelmesebb társadalmi feszítőereje. A társadalom mind szélesebb rétege végez középiskolát és egyetemet, a magas kultúra mindjobban demokratizálódik, de ezzel párhuzamosan a megélhetésért való életküzdelem és kíméletlen verseny harci ereje is csak fokozódik. A fölösleges, állástalan, diplomás, de munkanélküli szellemi munkásoknak egyre szaporodó hatalmas serege egyelőre reménytelenül, a tehetetlenség lesújtó érzésével, áll a sötét jövő kapuja előtt. Szellemi tőkéje kamatozatlanul hever, ami értelmi energia és tudás felhalmozódott benne, improduktív módon elpusztul. A nemzetekre s az egész emberiségre nézve a szellemi túltermelés lényegében mégsem haszonná válik, hanem nagy társadalmi válság veszedelmévé tarajosodik, az emberi boldogságot nem fokozza, hanem csökkenti. A nagyobb műveltség nem jelent számára több szenvedéskapacitást, több elbíróképességet a fájdalmak iránt. A társadalmi eudaimonizmus szempontjából újra a rousseaui és tolsztoji kultúrfilozófia sötét problémái merednek az emberiségre: a több kultúra kevesebb boldogság kútfeje. A kultúra fejlődésének útja az emberiség nagy *via dolorosa*-ja.

V.

Milyen *eszközökkel* iparkodnak a szellemi munkások sorsukon javítani? Ezek az eszközök részint *elméletiek*, részint *gyakorlatiak*.

Az *elméleti* eszközök egyelőre csak seregszemlék, s mint ilyenek alig hatékonyak. Az egyes államok, községek, sőt társadalmi egyesületek (pl. a Deutsche Gesellschaft zur Bekämpfung der Arbeitslosigkeit) statisztikákat, helyzetjelentéseket állítanak össze a szellemi munka-

sok eloszlásáról, munkanélküliségéről és egyre fokozódó nyomoráról. Mindez nem egyéb, mint az ügyis érzett bajnak számszerű megállapítása. Szükséges diagnosztikai előmunkálat, de még nem segítség. A fizikai munkásokról már régóta készültek ilyen statisztikák. Sőt a fizikai munka és munkás természetének vizsgálatára már új tudományág is alakult: az *Arbeitswissenschaft*. Miben áll a fizikai munka folyamata? Hogyan bontható részekre, hogyan mechanizálható? Mik a dolgozó emberre nézve a mechanizálásnak, a munka-ekológia elvének fiziológiai, pszichológiai, gazdasági és társadalmi következményei? A «tudományos munkaüzem» amerikai gondolata tüzetes vizsgálat tárgyává avatta az ipari munka pszicho-fizika ját, a fáradtság és pihenés, a munkáegészségügy és munkásterápia problémáit. Az egyes munkanemekre való alkalmazás pszichotechnikai kutatása két évtized alatt külön tudományággá szélesedett. A fizikai munkának e nagyarányú és sokoldalú vizsgálatával szemben a szellemi munka kutatása csak az általános pszichológiának a figyelemről szóló fejezetére és a differenciálás pszichológiának a tehetségfajokra vonatkozó ágazatára szorítkozik. De állanak-e a szellemi munka szociológiai és gazdasági vonatkozásaira nézve is olyan beható kutatások rendelkezésünkre, mint a fizikai munka és munkás kérdéseire nézve? Hol kullog a kultúrpolitika elmélete, mely a szellemi munkások sorsának velejébe vág a régóta nagyra fejlődött gazdaságpolitika mögött, melynek reliefjét egyoldalúan mindig csak az anyagi termelés és a fizikai munkás problémái adták meg? Azzal eleve tisztában vagyunk, hogy a szellemi munka tudománya sohasem állapíthat meg olyan exact oksági törvényeket, mint a fizikai munkáé, mert a szellem lényegében sohasem mechanizálható és uniformizálható. A szellem személyes teremtő ereje s merőben egyéni színezete sohasem szorítható szürke általános fogalmak hálójába.¹ A falanszter-rendszer lelketlen mechanikája még a fizikai munka világában is végül csődöt mond, a szellem országában pedig egyenest mindenkorra értelmetlen és utópisztikus marad.

A szellemi munkások sorsán egyelőre még keveset segítenek a többször ajánlott *gyakorlati* eszközök is. Ilyen a szellemi munkások számára *munkaközvetítő hivatalnak* felállítása. De mit közvetít ez a hivatal, ha nincsenek új szellemi munkaalkalmak, sőt a meglévők is aggasztó módon apasztatnak? A németeknek szellemi munkaközvetítő szervei sikertelenek maradtak (L. Prochownik i. m. 83. 1.) A másik eszköz pszichotechnikai természetű: a *képességvizsgálat*. A *szellemi* magasabbrendű képességek vizsgálata azonban távolról sem lehet

¹ Túlzott igényű programja: «Il faut arriver à connaitre les lois de l'économie industrielle ausl bien que l'on commence a connaitre celles de l'économie agricole, industrielle, commerciale». I. m. 32. 1.

exakt: a tehetség kísérletileg megállapítható lélekelemekből mozaik-szerűen össze nem rakható; az egész több, mint az elszigetelten vizsgálható részek pusztája összege. Csakis a mechanikusabb természetű szakképesség állapítható meg kísérleti úton, de nem a lélek-egész, pedig csak az eleven egész ember egyedül az alkotó gényusz. A szubjektív kedv valamely pályára mindig a legfontosabb feltétel marad. A *pályaválasztási tanácsadás* mindenesetre igen jelentékeny tényező lehet az egyes pályákra vonatkozó statisztikai adatok alapján az ifjúságnak oly hivatáskörökre való terelése szempontjából, melyek még viszonylag nem túltömték ék. Azonban hovatovább minden szellemi pályára maximális telítettségű lesz s így a hivatásnak külső irányítása is mind nehezebbé fog válni. A pusztája tanácsadás még nem teremt új állásokat, csak bizonyos mértékig sikeresen irányíthatja a szellemi munkások megosztásának ekonomizációját. Az élet nagy egyenletébe sokszor csak Y-t ír X helyébe s azt hiszi, hogy a kérdést megoldotta. A további orvosszerek, mint pl. az álláshalmazok korlátozása, a f éj és nő állásmegvonása, a szellemi szükségmunkák stb. legfeljebb a baj némi funkciózavarát szüntetik meg, de nem segítenek organikusan a szellemi munkásoknak a jövőben még csak egyre fokozódó válságán. Ennek csak egy gyökeres orvosszere van: a szellemi munkaalkalmak növelése, a régi állásoknak nem apasztása, hanem szaporítása, a szellemi munka nagyobb megbecsülése. Mindez csak az emberiségnek új gazdasági föllendülésétől várható. A jómódú emberiségnek egyszerre nagyobb a fogyasztása a szellemi erőkből és termékekből is, a kenyérkereső társadalmi rétegek több szellemi munkást, több intelligenciát tudnak eltartani. A gazdasági és szellemi élet mély kölcsönhatásban állnak egymással. A gazdasági helyzet fellendülése a szellemi élet virágzásának is forrása; viszont a szellem felfokozott ereje új gazdasági forrásokat nyit meg. A görög kultúra, filozófia és művészet eredetileg a gazdag gyarmatvilágban fejlődött ki, csak innen jutott a soványföldi anyaországba; a renaissance kultúrája érthetetlen az olasz kereskedő és iparos városok megvagyonosodása nélkül; Amerika szellemi energiájának hirtelen kibontakozása az utóbbi évtizedekben a gazdasági *prosperity* nyomában jár. Viszont a felszűrt szellemi munka bizonyos határig csak felfokozza itt is a gazdasági lehetőségek kiaknázását.

A szellemi munkások is, amikor helyzetük a világháború óta mind sanyarúbbá vált s a kultúrproletárok egész kolosszusa emelkedett ki a munkátlan emberiség tengeréből, végre szervezkedni kezdenek érdekeik megvédésére országosan is meg nemzetközileg is.

Először 1919 őszén Svájcban indul meg a mozgalom. Megalakul a *Schweizerischer Bund geistig Schaffender* s külön folyóiratot is indít meg *Geistesarbeiter* címen. Kiáltványukat a szellemi munka magas

erkölcsi értékelése hatja át: «A szellemi munka helyzetét ma lényegében az határozza meg, hogy a materialisztikus civilizáció korában élünk. Az igazi kultúra korszakaiban a szellemi munka a társadalmi értékbecslés előtt a legmagasabban áll. Sajátos mivolta nemcsak elismerést vív ki, hanem meghatározza a nép munkájának egészét is. Még a haszonértéket termelő munkára is a minden hasznosság felett álló magasztos szellemiségnek bélyege van ráütve. Minden munka az igazi kultúra korában végső elemzésben szellemi munka. Mi nem ilyen boldog korban élünk. Az értékek társadalmi rangsorában ma legelől a hasznosság áll. Korunk legjellemzőbb jegye a gazdaságilag hasznos munka pátosza ... A szellemi munka ma alapjában mint fényűzés vagy mint a gazdaságilag hasznot hajtó munka üdülési eszköze elértéktelenedett és ellényegtelenedett. A növekvő mechanizálás és organizálás a szellemi alkotást *quantité négligeable*-vá süllyesztette. Mindez a szellemi munkások társadalmi létének veszedelmét jelenti s őket kölcsönös segítségre és jogaik szolidáris megvédésére kényszeríti». (Geistesarbeiter 1923. 51. L.)

Ez a pesszimista, de az emberi kultúra pusztulásáért mély idealizmussal aggódó felhívás jellemző a szellemi munkások szervezkedésére valamennyi országban. Teoretizálás, sopánkodás, javító eszközökön való fejtörés, bizottsági tervezkedés – és jelentéktelen vagy semmi eredmény. Sokkal erősebb a szellemi munkás személyes kultúrája és egyéni öntudata, sokkalta műveltebb, az élettől idegebb és arisztokratább a lelke, nagyobb benne a tömeggel szemben «a távolság pátosza», semhogy a tudós, a művész, a tanár, az ügyvéd, az orvos stb., levetkőzve egyéniségét, a tömeg nyájszerű szellemében fel tudna oldódni a szolidaritásnak abban a tömegerejében és érték-szugesztíójában, amely a fizikai munkások millióit vasegységgé kovácsolja össze. Ennek az egységnek már eleve akadálya a szellemi munkának egyénibb, személyesebb, szétkülönültebb s kritikai természetű. Az alkotó szellemi munka erkölcsi természete alig engedi meg a szürke «szakszervezetbe» való tömörülést, valamely szellemi kataszterbe való belajstromozást. A *Gewerkschaft deutscher Geistesarbeiter* éppúgy tisztavirágyszerű életet élt, mint a világháborút követő forradalmi esztendőnek más országokban is létrejött hasonló mesterkelt alakulatai.

Az eredetileg francia szövetségnek indult, de csakhamar (1903) nemzetközivé szélesedett *Confederation Internationale de Travailleurs Intellectuels* több kongresszust tartott, de szervezkedés külső papirosformáin, egy sereg meddő szónoklaton kívül semmi egyéb gyümölcse nincsen. A szellemi munkások szövetsége 1923-ban tartott párizsi konferenciáján azt kívánta, hogy Párizs új épületeiben bizonyos számú műtermet kell a művészek rendelkezésére ingyen bocsátani;

egy állami pénzüzetet kell felállítani, mely nekik hitelt és segélyt nyújt a szépmű veszték múzeumának felügyelete alatt. A kongresszus a szellemi munkások napi hivatalos munkaidejének maximumát két-három órában kívánta megállapíttatni, hogy idejük maradjon tanulmányaik állandó folytatására. A szellemi munkásoknak, akik magánalkalmazásban vannak, nyugdíjat követelt. A szellemi tulajdonnak, a természettudományi felfedezéseknek és találmányoknak védelmét sürgette. Jellemző, hogy az idegen művészekről tiszteletdíjuk tíz százalékát a francia művészi jóléti célokra kívánta lefoglalni.¹ Így fest tehát a valóságban a szellemi munkának a nemzetközi szolidaritás jegyében való szervezkedése. A kongresszusnak természetesen gyakorlati eredménye nem volt. Ugyanígy terméketlennek bizonyult lényegében a *Confederazione Italiana del Lavoro Intellettuale* (1923), továbbá a mindig úgyis csak szavakba fuló *Interparlamentáris Unió*nak és a *Confederation Internationale des Étudiants*-nak idevágó értekezletei.

A *Nemzetek Szövetsége* az emberiség legmagasabb nemzetközi fórumának igényével indult 1920-ban világtörténeti útjára. Mivel legfőbb célja, a világbéke megteremtése, csak a szellem útjain, az egyetemes emberiség kialakításával érhető el, természetes, hogy a Szövetség kezdetől fogva célba vette a szellemi munka és munkások nemzetközi szervezését. «A Nemzetek Szövetsége – mondotta *León Bourgeois* – a kölcsönös nemzet közti megértés szelleme nélkül nem tud élni.» Evégből már első ülésén megalkotta a *Commission de Coopération Intellectuelle*-t. Ez látva a szellemi munka és munkások szomorú helyzetét, amely szerte a világon a kultúra haladását veszélyezteti, először a helyzet alapos megvizsgálását tűzte ki céljául, hogy aztán a segítőeszközökről gondoskodhassék. A különböző országokra vonatkozólag e tekintetben egy *enquête générale*-t indított meg. Megkérdezte az egyes országokat, vajjon melyek ott a szellemi életet irányító adminisztratív szervek? 1913 óta mekkora költségvetés áll ezek rendelkezésére? micsoda törvények (törvény tervezetek) s főbb rendelkezések szabályozzák a tudomány, az irodalom, a művészetek, a szellemi mozgalmak életét általában? milyenek a statisztikai adatok a közoktatásra, a nyomdatermékekre, a szellemi munkások díjazására vonatkozóan? melyek a főbb tudományos irodalmi és művészeti intézmények (könyvtárak, múzeumok, laboratóriumok, obszervatóriumok stb.)? mekkorák az ösztöndíjak és alapítványok a szellemi munka serkentésére? milyenek a szellemi kapcsolatok más országokkal?

E kérdésekre adott válaszokból hatalmas anyagot gyűjtött

¹ *G. Schreiber* Geistesarbeiter und Finanzpolitik. Kultur- und Steuergesetzgebung Kohlhm. Freiburg, 1926. 138 l.

egybe a bizottság; számosat közzé is tett *Enquête sur les conditions du travail intellectuel* című sorozatában, mely kétségkívül tanulságos anyag a szellemi munka válságára (la crise de la vie intellectuelle) nézve.

A bajok megállapításánál a bizottság azonban alig tudott továbbhaladni. Gyakorlati eredményei lényegében jelentéktelenek: nemzetközi könyvcseré, tanár- és diákcseré, a nemzetközi kongresszusoknak nyilvántartása, nemzetközi ösztöndíj akció stb. Ami komoly segítséget az egyes tudományos intézkedéseknek s egyetemeknek közvetített, azt a Carnegie- és a Rockefeller-féle alapítványok adták. Munkásságának egyedüli értéke inkább propaganda jellegű: sok külső mozgolódása és papiroshalmaza belealapítványokba a világ közvéleményébe a szellemi munka jelentőségét. Érdeklődése inkább csak a tudomány, a kutatás, a főiskolák, a könyvtárak ügyére korlátozódott, semmint a szellemi munkások nehéz helyzetére, bár a meginduláskor az utóbbi kérdés állott előtérben. A szellemi munkások szomorú anyagi helyzetének javításának aggasztó problémáját egyszerűen rábízta a Nemzetek Szövetsége a fizikai munkások nemzetközi védelmére alapított másik szervére, a *Bureau Internationale du Travail*-ra (Nemzetközi Munkaügyi Hivatal.) Ennek az intézménynek külön bizottsága alakult a szellemi munkások ügye számára. A szellemi munka válságának problémáját is úgy oldotta meg tehát a Nemzetek Szövetsége, mint az emberiségnek annyi más sarkalatos kérdését: egy tanulmányozó bizottság jótékony homályába temette el. De ez a bizottság is csak kis függeléke a fizikai munkások sorsát segíteni hivatott intézménynek.

A szellemi munkások eddigi nemzetközi szervezkedésének balsikere egésze; n természetesen, t esnek tűnik fel, ha újra emlékezetünkbe idézzük mindazt, amit fönnebb a szellemi munka és munkás természetére és a nemzeti élethez való viszonyára nézve kifejtettem. A szellemi munkás hivatása s munkaköre annyira szorosan egybeforr egy-egy ország nemzeti életével, hogy a szellemi munkásmozgalom sohasem lehet oly értelemben nemzetközi, mint a fizikai munkásságnak vagy a nagy tőkének szervezete. A nemzetközi szellemi munkásmozgalom – a tudományos együttműködést nem számítva, mely az észnek «intézményesen» biztosított, logikai, tehát egyetemes rendszerén nyugszik – mindenütt túlnyomóan a szellemi munkások anyagi sorsának javítását veszi célba, tehát gazdasági jellegű: mint ilyen gazdasági a fizikai munkásság és a nagytőke nemzetközi szervezeti sikereinek suggestiója alatt szintén a nemzetközi szervezethez vár a szellemi munkás mára hatékonyabb eredményeket. Mihelyst azonban a nemzetközi szellemi munkásmozgalom az elvont elvi maradékból inkább az egyes nemzetek szellemi

munkásainak belső konkrét problémáihoz ereszkedik alá, a további érdekközösségnek már útjában áll a sajátos nemzeti értékfelfogás és érdek: itt már pl. a magyar szellemi munkásoknak, főképp tisztviselőknek nem lehet az az érdeke, ami a cseheké, oláhoké vagy a szerbeké. Az utóbbiak rendkívül felgyarapodott munkaalkalmának és virágzásának alapja éppen a magyar szellemi munkások munkanélkülisége és pusztulása. E ponton már vége a nemzetköziségnek: itt a nacionalizmus érzelme diktálja a *verbum regens*-t. Márpedig a nacionalizmus a szellemi munkások túlnyomó részének a lelke, lényege, érdeke, kenyéradója, munkabiztosítója. A nemzet nem is egyéb, mint sajátos kultúra és szellem s ennek kifejtett hatalma. Amíg a *kilometritis* betegsége uralkodik a nemzetközi patológiában (többnyire «nemzetközi politikának» nevezik), addig a szellemi munkások érdeke (de a fizikai munkásoké is) igazában alig hozható közös nemzetközi nevezőre. A szellemi munka válsága tipikus világjelenség, de minden nemzet keretén belül belső problematikájának más és más a színezete s többé-kevésbé különböző a megoldási módja. Minthogy azonban ez a krízis mégis mindenütt fontos társadalmi baj, sűrű nemzetközi tárgyalásának megvan az a haszna, hogy a figyelem világszerte nagyobb erővel fordul feléje s az egyes nemzeteket a maguk idevágó kérdéseinek megoldására sarkalja.

A szellemi munka válsága, mint láttuk, igen bonyolult, bokros probléma: sokféle kérdés sűrűn összeágazik benne. Mert a modern társadalomnak szerkezetében ez a baj nem valami kis molekuláris változás, hanem egyik legnagyobb belső rétegeltolódás. Itt csak néhány főszenpontot fejtegettem a tények iránt kötelező lojalitással, nem szépítve, nem stilizálva a valóságot. Talán politikából az optimizmus verőfényesebb színeit alkalmazhattam s a jövőre nézve kedvezőbb stílusú társadalmi légvárat építhettem volna, hisz a szellemi légvárnak is megvan a maguk vonzó architektúrája. Engem azonban a rideg valóság masszív tömbje érdekelt, amely a pusztá eszmék emelőrúdjával oly nehezen mozdítható meg. Ösztönös élet-erőnk azonban azt súgja: higyjünk benne, hogy akaratunkkal végre mégis megmozdítjuk !

AZ ÉRTELMISÉG VÁLSÁGÁNAK GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HÁTTERE.

Dr. Laky Dezső választmányi tag előadása:

I. Az értelmiség válsága nem újkeletű, háború utáni probléma.

Az értelmiség válságának problémája Magyarországon sem hirtelen sarjadt ki. Már a világháború előtt kavargott az. Ankétek egész sora foglalkozott nálunk is az értelmiség két fontos csoportjának: a köz és magántisztviselőknek a sorsával, nehéz körülményeivel. De jól emlékezhetünk a/okra a panaszokra is, melyek a szabad pályán működő szellemi munkások jövőjét féltették a mindinkább élesedő versenytől, mely a friss elemeknek egyre odaözönléséből eredt.

Akkor azonban a probléma jórészt gazdasági kérdésként kezeltetett. A drágaságnak az a mindinkább megszervezkedő folyamata, mely a világháborút megelőző tíz esztendő korszakának jellegzetes vonása volt, különösen a tisztviselőosztályban váltott ki visszhangot. Az ú. n. fizetésjavítási mozgalmak lettek a legtipikusabb vonása a tisztviselőkarbeli értelmiség törekvéscinek. Maga: a lét kérdése azonban nem került felszínre. A fejlődő gazdasági élet, s a nem ok nélkül terjeszkedő igazgatás (egyéb lehetőségek mellett) körülbelül mindenkinek módot nyújtott arra, hogy tényleg szerephez is jusson, ha értelmiségi pályára készült. Legfeljebb szerényebb kenyérdarabbal kellett ott beérnie, ahol másnak kalácsot adott az élet.

Valóban Magyarország közgazdasági életének nagyvonalú fejlődése nélkül nem történhetett volna meg, hogy a/ok az egyre nagyobb hullámokban hömpölygő tömegek, amelyek évente pl. a főiskolák kapuin tódultak ki, természetes úton le vezetődj ének, megtalálják az érvényesülés ösvényét. Aki azonban – utólag is bár – vizsgálat alá veszi azt a gyors ütemű evolúciót, mely a nyolcvanas évek primitív viszonyai után Magyarországnak úgy ipari életében, mint kereskedelmi organizációjában, valamint pénzügyi és hitelviszonyaiban is lepergett, nem csodálkozhatik azon, hogy egyetemi hallgatóságunk létszáma 25-30 év leforgása alatt az előbb észlelt arányoknak két és félszeresére ugrott a háborús évtized első felében.

A főiskolai hallgatók számának megduzzadása ebben az időben nyilván másodfokú jelensége volt a közgazdasági élet megerősödésének és a kultúra terjedésének. Nem egyenlő időszakokban történő előretöréssel, sőt, egymást láncolatosan, időnkint, felváltva látjuk azt, hogy a vezetőértelmiségi pályákra törekvő elemek: hol a jog- és államtudományi karok, hol az orvosi stb. karok vagy éppenséggel a Műegyetemi karokat keresik fel szinte meglepetésszerűen sokan és szíva ott

magukba felsőbbrendű ismereteket, indulnak el, – ki-ki a maga pályájára. De nem érdekes bizonyosága-e e mozgalmas képnek az, hogy a múlt század hetvenes éveinek első felében átlag jóval több (3087) volt a jog- és államtudományi hallgatók száma, mint jó 20 éven át később, amikor számuk alig-alig haladta meg (vagy meg sem haladta) a 2500-at. Csak a millenárius évet követő években kezd ismét egyenes vonalban felfelé törni a jogászfűjúság száma s ér el most 6000-nél is nagyobb értékeket, hogy azután a század második évtizedének elején a nagy túlekedés ellanyhuljon és helyet adjon a más pályákon észlelt konjunktúrák kihasználásának. Mert kétségtelen pl., hogy az orvostan-hallgatók száma megcsökkenésében, ami a 90-es években és a 900-as évek elején is jelentkezett, jó része volt az ú. n. jogi pályák szándékolt megrohanásának. De másfelől nagyon valószínű az is, hogy a jog- és államtudományi karok és a jogakadémiák tantermeiből vonódott el annak a hirtelen megduzzadt hallgatósnak bizonyos csoportja, mely a világháborút a megelőző 10 éven keresztül szívós kitartással az orvosi diploma elérésének védő övezetét ostromolta. Hasonló tüneteket tapasztalhattunk a mérnök hallgatósnak felvonulásában is. Itt azonban az emelkedő hullám már a 90-es évek vége felé tornyosulni kezdett, a háborút megelőző években pedig éppenséggel tetőzött, noha a műszaki pályák természetében rejlő okok következtében a műegyetemre tóduló ifjúság nem fűzhetett tanulmányaihoz olyan reményeket, mint az orvosi tudományokat búvárló ifjúság, mely a maga jövőjét – a korlátlan versenyre alapozva – sokkal szebb színekben festhette meg, mintsem a mérnökifjúság.

2. A kiegyezést követő korszak alapozta meg az értelmiség eljövendő válságát.

Hiba volna azonban a régi Magyarország gazdasági fejlődésében mutatkozó ezeket a tanulságokat, melyeket egyébként a filozófiai karok hallgatósnak adatai is megerősítenek, csupán és kizárólagosan a közgazdasági élet fellendülésével magyarázni, vagy az állami és autonóm igazgatás szükségleteinek fokozódásával. Egyéb, mélyebb: a társadalmi élet struktúráját irányító hatókok is működtek ekkor közre a legmagasabb kvalifikációjú és értelmi ifjúság számának szaporodásában. Ezekről meg kell emlékeznünk. Különbözik nem tudnók megérteni azokat az okokat, melyek az értelmiség mai válságának előidőzésében ludasak.

A kiegyezés előtt álló Magyarországon nem volt több az egyetemi hallgatók száma, mint 3330. Túlnyomórészt jogászfűjúság voltak. Orvosnak hatodrészük sem készült; mérnöknek egy tizedrészük sem; tanárnak kevesebb, mint huszadrészük. Az alkotmányát visszanyert Magyarországon azonban a főiskolai hallgatók száma a múlt század

hetvenes éveinek elején már 5000 felé járt. Ezután 25 éven keresztül csaknem mozdulatlan volt, és csak a belső összetételében mutatkoztak időnkint változások.

Pontosan 25-30 év múltán azonban, hogysen a magyar főiskolai hallgatóság számában az első nagy emelkedés jelentkezett, – a 90-es évek második felében tehát, – jelentkezik a magyar egyetemek hallgatóságának alakulásában az a második nagy mozgalom, mely a világháború évéig sem csillapodik, sőt ereje egyre izmosodik. A két mozgalom fellépése szervesen együvé tartozik, az ok és okozat viszonya bennük tisztán szembeötlik. Más szóval, amint a magyar értelmiség sorai közé mind szilárdabban ágyazta be magát az a nagyszámú tömeg, mely a múlt század hetvenes évei óta az egyetemeket látogatta, a saját foglalkozásához való ragaszkodás volt az egyik legfőbb ok arra nézve, hogy a szellemi pályán érvényesülő egyének a világ minden kincséért sem szánták volna gyermekeiket más pályára, mint amelyet a magukénak vallottak. Tisztán láthatóvá vált az a folyamat, hogy az értelmiség önmagát szaporítja. Míg pl. a mezőgazdasági munkásnép feleslegének a kivándorlás emlékezetes mozgalma mellett megélhetést nyújtott a városbaözlés, vagy pontosabban: az iparforgalmi foglalkozások nagyobb munkakereslete, addig az értelmiségi népesség felfogásában nyílegyenesen érvényesült az az irányzat, hogy a fiúk is kövessék az apjuk példáját és szellemi munkát végezve gondoskodjanak a maguk és családjuk fenntartásáról.

Nem tartozik tanulmányunk körébe annak a vizsgálata, hogy a múlt század utolsó harmadában (szemben a század közepétől eltelt évekkel) esetleg nem a birtokos nemes osztály társadalmi helyzetének megbillenése okozta-e azt a fejlődést, hogy a magyar egyetemek folyosói már akkor annyira benépesedtek.

Mindenesetre kétségtelen, hogy még 1900-ban is, amely évre vonatkozólag már ismerjük az egyetemi hallgatók szüleinek foglalkozási viszonyait, a közép-, és nagybirtokos szülők gyermekei jóval nagyobb tömeget képviseltek a tudományegyetemi és műegyetemi hallgatóság sorai között (5.62%), mintsem a népességi arányszámok tiszta mérlegelése alapján következtethettünk volna. Ez világosan igazolta azt a törekvést, hogy közép- és nagybirtokosságunk speciális gazdasági tanulmányok mellett szívesen fogta gyermekeit egyéb tanulmányokra. Sőt, hogy népességünknek az az értékes rétege mennyire megértette az idők szavát, abból láthatjuk, hogy 1900-ban a joghallgatók között semmivel sem volt több a közép- és nagybirtokosok fiainak arányszáma, mint a műegyetemi hallgatók között.

Gondolatmenetünk szempontjából azonban nem ez a fontos. Sokkal inkább az, hogy már a századforduló táján uralta az egyetemi hallgatók tömegei azoknak az ifjaknak a száma, akik maguk is értel-

miségi foglalkozású egyének gyermekei voltak. Nem jellemző-e az a körülmény, hogy 1900-ban a magyar egyetemeken tanuló ifjúság 19.8%-a köztisztviselő gyermeke volt, 12.4 százaléka a tanárok, tanítóké, vagy lelkészeké, 10.1%-a orvosoké, ügyvédeké, mérnököké és egyéb szabad foglalkozású egyéneké, – az értelmiség egyéb kategóriái pedig további 20.7%-ot kötöttek le az egyetemi ifjak szülői közül? Megközelítőleg tehát az egyetemi hallgatók $\frac{2}{3}$ -ad része (63.1%) volt maga is értelmiségi szülők gyermeke s nem kétséges, hogy ebben a csoportban is a vezető hely a köztisztviselői foglalkozású szülők gyermekeit illette meg, akik közé nyilván nyugodtan számíthatjuk a tanúgy és az egyházi szolgálat körében elhelyezkedett egyének leszármazottait is.

3. A világháború előtt már tisztán látszik: az intelligencia önmagát szaporítja.

Az ú. n. intelligencia tehát – ismételjük – önmagát tenyészette tovább akkor, midőn sarjadékait sokszor nagy lemondások árán minden áron a főiskolákon taníttatta. Pedig ugyanekkor már kezdtek feltűnedezni az értelmiség jövőendő összetételének azok az alapvonásai, melyek azután a háborút megelőző esztendőök során egyre határozottabban rajzolódtak elénk, – 1914-ben olyan erősen, hogy a magyar egyetemi ifjúság 1914. évi alakulásának vizsgálata a társadalmi fejlődés irányait kutató szemtel már akkor sem téveszthette volna meg gyökeres átalakulás felől, mely a magyar társadalomban pár évtized alatt végbement.

Ez az időtáj is még a köztisztviselők gyermekeinek nagy érdeklődését bizonyítja az egyetemi tanulmányok iránt. Az egyetemi ifjúság 25.2%-a még mindig a tágabb értelemben vett közszolgálati tisztviselők, 8.2%-a pedig az ú. n. szabadfoglalkozású egyének gyermeke. Az egyetemek hallgatóságának összetételében azonban akkor már tisztán látjuk annak a nagy harcnak a megindulását, melyet a középosztálynak csak pitvarára érkezett vagy a középosztályon kívül álló népességi csoportok gyermekei indítottak meg a főiskolák s majdan az értelmiségi pályák pozíciói ellen. Erre nem abból következtetünk, hogy a mezőgazdasági, a bányászati, ipari, elsősorban pedig a kereskedelmi és szállítási tisztviselők gyermekei szisztematikus fejlődés után immár 12.7%-át tették a magyar egyetemi ifjúságnak. Ezzel a tanultsággal legfeljebb azt a felfogásunkat támasztjuk alá, hogy iparforgalmi élet haladása által előbb megkívánt tisztviselői szükséglet nemcsak a tényleg jelentkező szükségletet termelte ki, hanem ezek a tisztviselők is az egyetemekre küldték gyermekeiket, – ha talán az esetek nagy számában maguk nem is rendelkeztek főiskolai műveltséggel.

De sokkal inkább jellemző volt az, hogy azok a tömegek is megmozdultak és mind gyakrabban áldoztak gyermekeik főiskolai tanul-

mányaira, melyek érdeklődése még a 900-as évek elején lanya volt vagy egyáltalán csak alig jelentkezett. A kisbirtokosság az 1914. évi, már nagyra nőtt, egyetemi ifjúságnak kevés híján 10%-át szolgáltatta, a kiskereskedők vagy kis szállítási vállalkozók csaknem ugyanennyi részét; a kisiparosok még több is, mint 10%-át. Ennek a három kategóriának a gyermekei közül való tehát a világháború közvetlen küszöbén a magyar főiskolai ifjúság közel $\frac{1}{3}$ része s ugyanekkor 1000 főnél nagyobb számban tanultak az egyetemen olyan ifjak is, kiknek atyja a mezőgazdaságban, iparban, vagy a forgalomban csak mint segédszemélyzetben egyén munkás vagy egyéb minőségben kapcsolódott.

Azt mondhatjuk, hogy a világháborút megelőző esztendők adatainak vizsgálata határozott tanulsággal s/olgál. A főiskolai tanulmányok iránt való érdeklődés mindinkább közkinccsévé vált a nem/et egyetemének. Olyan társadalmi csoportok sarjadékai is átléphettek a tudományos munka csarnokait, – és sokan át is léptek, – akiknek elődei minden bizonnyal könnyen mentek el ez épületek mellett. A főiskolai tanulmányok demokratizálódtak, a nemzet köztulajdonává kezdtek válni. Ezzel azonban már a harmadik oszlop indult rohamra az értelmiségi pályák felé. A QO-CS évek közepétől fogva a köztisztviselők gyermekeinek oszlopa sűrűsödött. A (joo-ns évek elején mind hatalmasabbá vált az iparforgalmi pályán dolgozó tisztviselői kar gyermekeinek egyetemek felé törekvő oszlopa. A század első évtizedének végén pedig már teljes felfejlődésében látjuk azt az oszlopot is, amelyet a kispolgárság, valamint az agrár és az iparforgalmi proletariátus is alkotott.

Persze ugyanezt a folyamatot épp így észlelhetnők akkor is, ha a középiskolai növendékek társadalmi tagozódását kutatnók a világháborút megelőző esztendő során. De talán nem hiba, ha gondolatmenetünkben a súlyt a főiskolai tanulmányok végzésére vetjük, mint-hogy közfelfogás szerint (s nem helytelenül) az értelmiség válságának egyik legfájóbb pontja napjainkban éppen a főiskolákon oklevelet szerzett ifjak nagy tanácsalansága.

A világháborút megelőző évek tanulságát azonban még érthetőbben is kifejezhetjük. Valójában nagy harc indult meg társadalmunkban az értelmiségi pályákon való elhelyezkedés érdekében. Harc, melynek kinövései is voltak, de amely végső eredményben mégis csak azért a tétért lolyt, hogy az eljövendő időkben ki uralja az értelmiségi pályákat. Azok a társadalmi rétegek-e, amelyek régi jogon voltak e pozíciók birtokosai, vagy helyükbe új elemek emelkedhetnek fel. Szilárd a meggyőződésünk, hogy ha a világháború sötétsége nem is szakadt volna ránk, ma Nagy-Magyarország boldog, de valaha eléggé meg nem becsült, éveit élnök, szintén jó régen kirobbant volna az az összeközös, mely a magyar értelmiségi pályákon a kereslet és kínálat

egyenlőtlenségéből támadt s melynek az erejét és veszélyességét csak fokozta az a szomorú sors, mely a háború óta részünk lett, minek folytán sokszorosán éreztük azokat a sebeket, melyeknek egyszeri fájdalma is ugyancsak szinte elviselhetetlen teher. Ebben az összeütközésben az alulról feltörő elemek hozták magukkal a kisebb műveltséget, a kevesebb vagy éppen semmiféle tradíciót. Viszont a kitartásuk és akaratuk nem megvetendő, sokszor észlelt vagyoni erejük pedig éppenséggel f élelmes ellenfelekké avatta őket.

4. A világháború következtében nem robban ki a lappangó válság.

A harc kirobbanását a világháború kitörése elodázta. A világháború rövid időre megakasztotta a probléma teljes kifejlődését. A fegyverek zöreje pillanatnyilag pihenőt parancsolt annak a válságnak előkészítésében, melynek egy koron-eljövételében a társadalmat feszítő erők s elsősorban a felemelkedés vágya oly hathatósan közreműködtek. A világháború éveiben az értelmiség problémaköre jóval egyszerűbbé, egyoldalúbbá vált. Jórészt a megélhetés gondjai uralták most a kérdést. Jobbára a kevesebb vagy több fizetés körül forgott a vita. A háborús rendes és rendkívüli segélyekért való, de sajnos kényszerű tülekedés töltötte ki az értelmiség, vagy pontosabban a tisztviselői mozgalmak tartalmát. Az elhelyezkedés nem került nagyobb nehézségbe. A háború csontkeze az értelmiségi foglalkozások rendjében is széles sávokat döntött ki. A megürült helyekre új emberek léphettek. De a háború gazdasági megszervezése egyébként is bizonyos konjunktúrát jelentett a szellemi munka folyamatában. Előbb nem ismert közületi és gazdasági organizációk támadtak, amelyek annál könnyebben felszívták a szellemi munka piacán jelentkező minden kínálatot, mert a kínálat állandóan csökkent. Utólag ki vonhatná pl. kétségbe azt, hogy a női munkának jól ismert s valóban nagyszabású előtérbe nyomulása az értelmiségi pályákon Magyarországon is a múlt század második felében s éppen a világháború éveiben indult el hódító útjára? S másfelől lehet-e akár abban kétségünk, hogy az értelmiségi pályákra már előbb vagy a háború után készült férfiak közül sokan azért kerültek hátrább, mert a harceteket járták akkor, mikor itthon a pozíciókat, a polgári élet lehetőségeit osztogatták?

Ez a kényszerhelyzet leginkább az értelmiségi pályákon jelentkezett. Mindenki előtt jól ismert tény az, hogy a világháború nemcsak a hadrakelt sereg mozdulataival emlékeztetett soha nem észlelt arányú népvándorlásra. A népesség belső struktúrájában is roppant nagy válto/ások történtek. A háborús ipar előbb nem sejtett mértékben vont magához munkáskezeket. A faluból a városba való áramlásnak hatalmas időszaka volt ez a pár év. S mégis, a világháború után, mikor az ipar elveszti tápláló forrását s átmenetileg válságos éveket él, mintha

varázsvessző törölte volna ki Magyarország gazdaságtársadalmi fejlődéséből ezt a korszakot, mely új tömegeknek adott ipari munkát. A foglalkozáscsere, vagy pontosabban: a régi foglalkozásra való visszatérés, aránylag könnyen ment. A hazatérő ipari munkást nem várta itt máról-holnapra termett munkástörzs versenye. Igaz, hogy a helyzet is egyszerűbb volt. A háborús években leromlott földművelés helyreállítása jó pár évre biztos egzisztenciát ígért gazdának és cselédnek egyaránt. A rohamosan emelkedő termény- és állatarak pedig jó megélhetést is, – ha azután később, mint jól tudjuk, itt is felviradt a fekete péntek napja.

Persze a gazdaságtársadalmi fejlődésnek ez a része kívül esik előadásom körén. Gondolatmenetem kifejtése csak azt kívánja illusztrálni, hogy míg az iparban és mezőgazdaságban a fizikai munkát végző egyének a világháborút követő években nem torlódtak egymásra, addig az értelmiségi foglalkozásokban azonnal megtörtént az összeütközés.

Ezt az összeütközést azonban közelebről szemügyre kell vennünk, hogy jobban felderíthessük az értelmiség válságának tényezőit. Mint említettük, a világháború évei alatt sokan sodródtak értelmiségi életpályára, akik az események feszítő ereje nélkül sohasem folytattak volna kereső foglalkozást, vagy normális körülmények között s egyenlő versenyfeltételekkel, csak később érhetek volna el oda, – esetleg jóval hátrább szorulva, – mintsem ahova kedvező sorsuk segítette őket. Bizonyára volt közöttük sok olyan, akit érdeemes tudás emelt a helyére. Mások legalább az átlagos értéket képviselték. De sokan kötöttek ki a szellemi munkát kívánó pályák partjain idő előtt. Legalább abban az értelemben idő előtt, hogy sorrendben nem az a hely illette volna meg őket, mint amelyet birtokoltak.

Hiábavaló fáradság volna utólag annak firtatása, hogy sokan a háborús években esetleg éppenséggel elégtelen szellemi felkészültséggel szállták-e meg az értelmiség kereseti pozícióit. Ne vessződjünk tehát az értékelés munkájával s ne törődjünk azzal sem, hogy esetleg nem az értelmiségi foglalkozások köré tömörült népesség mostoha viszonyai voltak-e elindítói annak a fejlődésnek, hogy a szellemi munkások életében is jól ismert jelenséggé vált a családtagoknak az a munkakumulálása, melyet addig a munkásháztartások számos példája valószínűsített. Viszont azonban annál határozottabban kell rámutatnunk arra a tényre, mely az értelmiség válságának a háború alatt alig parázsló tüzet lángallobbantotta.

5. A szellemi munkapiac diszharmóniája jelentkezik a világháború vége után.

Az értelmiségi, a szellemi munkapiacon azonnal diszharmónia lépett fel. A munkakinálat a világháború befejeződése után hirtelen

megnövekedett s korántsem jelentkezett e kínálat felvitelére kereslet. Sőt, amint az egyes évek tovább sodródtak, mindinkább mozgólápra emeltek látszott az a cölöpépítmény, melyet eszmeileg a szellemi munka folytatóinak az általános nemzeti munkapiacra való elhelyezésére összeróhattunk. Az épületben zűr-zavar támadt. Nemcsak az épület szűk mivoltán múltott a baj. Az egymással szemben álló csoportok rendje ugyancsak megbomlott s hovatovább kusza összevisszaságban igyekezett s igyekszik ki-ki a maga számára megmenteni vagy megszerezni azt a lakrészt, melyhez, véli, joga, és érzi, hogy ereje van.

A közös épületben ott tartózkodtak azok, akik még a világháború előtti időben szerzett jogok címén számítottak az értelmiség birtokba jutott képviselői közé. Akiknek állását tehát a végzett munka becsé patinázhatta be. De ott sürgött-forgott a háborús szukreszcencia is. Gyakran alsóbbrendű kvalifikációval, de még többször anyagi körülményei által kényszerítve, hogy ragaszkodjék munkahelyéhez. A közös épületbe szorultak azok, akiknek a háború szerencsétlen vége után, mint a magyar államiság hű képviselőinek a lábai alatt, az ellenséges államok jogára alá került magyar ország-részekben forró lett a talaj. Akik tehát elhagyni kényszerültek régi munkásságuk színterét s hirtelen torlódtak arra a megcsorbult magyar szellemi munkapiacra, ahová a háború előtt észlelt fejlődés következtében amúgy is társadalmi törvényszerűség erejénél fogva ismét sokan törekedtek az intelligencia sajátos önmagát-termelése, ill. az intellektuális pályáknak egyre újabb tömegeket megfogó varázslatos, mágnes-erejének vonzása folytán.

A régi, már beérkezett elemek ellenállása; a nemzet becsületbeli kötelessége a hozzá hű fiákkal szemben; a háború óta megtelepült csoportok szívós ragaszkodása elért pozíciójukhoz, – e három fontos ok mellett azonban egyéb okok is jelentkeztek, – együttesen szinte teljesen összebonyolították az értelmiségi pályákon a már ott levők, vagy az odatörekvők rendjét. Ezek az okok a még ma is élő tegnap s a már ma is itt levő holnap bonyolult, szövevényes társadalmi fejlődéséből erednek. Meg kell vizsgálnunk ezeket.

A legfontosabb kérdés mindenesetre az, vajjon Csonka-Magyarország különböző társadalmi rétegeiben látjuk-e azoknak a folyamatoknak ismétlődését, vagy esetleg továbbfejlődését, melyekkel a világháborút megelőző időkben magyarítottuk az értelmiség válságának logikus s alig elhárítható kifejlődését. Mert bármily szomorú is azokra gondolni, akik a magyar értelmiség közvetlenül dolgozó tényezői közül úgy estek ki, hogy az átgondoltnak a legjobb szándékkal sem vélelmezhetjük létszámapasztások miatt veszítették el helyüket a közszolgálatban vagy a gazdasági életben; s bármily

nehézzé vált a szabad pályákon működő elemeknek az életért való küzdelme, az egyre inkább a húsrá és vérré menő küzdelem miatt: az ő sorsuk, mint akár azoké, akikhez az élet nem volt olyan mostoha, mégis csak a letűnő, az elhalványuló csillagé, melynek lángja hova-tovább már pislog vagy éppen kialvóban van. De mögöttük és mögöttünk ott dübörög a fiatalabbak lépte, azoké a fiatalabbaké, akiket a háborús vagy háború utáni nemzedéknek szoktak mondani s akiknek jövőjével szemben nagyon sok és jó reményt nem táplálhat a legszeretőbb szív sem.

6. Nagy roham az egyetemek ellen.

Azok, alak törődnek az értelmiség problémájának a világháború óta eltelt 10-12 éven keresztül való fejlődésével, egységesek abban a felfogásban, hogy a probléma legégetőbb pontja nem az értelmiségi pályákon már vagy még elhelyezkedett egyének viszonyai, – noha ezeknek a viszonyoknak mivoltáról is lesz módunk még egyet-mást előadni. Az a szinte eszeveszett hajsza, mely a világháború óta nyilatkozik a magyar főiskolai ifjúságnak az egyetemek felé való tódulásában, köti le inkább a figyelmüket. A legközelebbi múlt idők viszonyainak kutatása lehet tehát a cél, mely tovább vezet bennünket szemlénkben, – annál inkább, mert azok a jól ismert irányok, melyek felfejlődéséről szemlénk első felében számot adtunk, még sokkal karakterisztikusabban ütöttek ki a világháború után az egyetemi ifjúság társadalmi tagozódásából. Igaz, hogy azok a törvényhozási intézkedések, melyek az ú. n. zárt létszám (numerus clausus) intézményét honosították meg egyetemeken, erősen ható normát ív tényezőkként jelentkeztek. De a nagy, a mélyebb forrásokból táplálkozó társadalmi mozgalmak lüktetését kevésbé gyengítették.

A világháborút közvetlenül követő (1918/19) egyetemi tanévben a két budapesti egyetemnek (és megmaradt területünkön működő jogi és hittudományi főiskoláknak) oly roppant nagy (18.449) lett hallgatói létszáma, mintha a háborús idők által tanulmányaitól elvont ifjúság egyszerre kívánta volna pótolni a mulasztottakat. Az az úr, mely a második és harmadik háborús év folyamán a magyar főiskolai hallgatóság számában mutatkozott, a már előbb a háború negyedik évében jelentkezett fejlődés kiéleződésével egy csapásra eltűnt. Tisztán látszott, hogy a háború után az egyetemek tantermeiben még nagyobb lett a zsúfoltság, mint amin ő ott már a háború előtt is megvolt.

Ha azonban annak a hallgatóságnak a társadalmi összetételét vizsgáljuk a háború utolsó évében, mikor a hadi szolgálatot teljesítő fiatal emberek már bizonyos kedvezményeket élveztek főiskolai tanulmányaik terén, s a háborút követő tanévben is, mikor ezeknek a ked-

vezményeknek átfogóbb rendszere alakult ki, egészen frappánsan igazolódik az a gondolatmenetünk, mellyel az értelmiség válságának társadalmi hátterét igyekszünk megrajzolni. Az 1918/19. évi nagy hallgatói létszámnak is még 23.7%-a köztisztviselő szülők gyermeke, sőt ez az arányszám nyilván még jóval magasabb lett volna, ha tudnók, hogy a tisztviselői nyugdíjas szülőknek mekkora része volt köztisztviselő, vagy köztisztviselő özvegye.

Híven azonban a századforduló után adott jellemzéshez, az iparforgalmi tisztviselők gyermekei is úgy részesedtek most a főiskolai hallgatóság tömegében (16.0%), mint soha korábban. De a legszembeötlőbb mozzanata a háború végefelé és háború után észlelt fejlődésnek mégis az a szinte elementáris roham volt, melyet az egyes gazdasági életpályákon önálló egzisztenciát folytató elemek gyermekei indítottak meg az egyetemek ellen. A többször idézett s a háború után következő első tanévben az egyetemi hallgatóságnak 15.7%-a a kereskedelem, hitel vagy közlekedés körébe tartozó önálló vállalkozók gyermeke volt; 0.3%-a pedig iparosoké, jelezve azt, hogy azok a törekvések, melyek bizonyos népességi rétegeinkben már a háború előtt mutatkoztak s melyek az anyagi érvényesülés biztosítása után a szellemi pályákon való szupremáciát is birtokba akarták venni, nemcsak változatlan, hanem még fokozódó erővel, érvényesültek. S bizonyára még virulensebb erővel léptek volna fel a következő években, ha bizonyos szabályozások ennek útját nem állják.

A társadalom alább rétegezett elemeinek ez a felfelé irányuló nyomása azonban, mely amint láttuk, nem a háború után fogant meg, a háborúnak népesség- és társadalomátalakító hatásai által is minden bizonnyal tápot kapott. A háború minden borzalmassága ellenére: a társadalmi különbségek kiegyenlítésének, a demokratizálódásnak eszköze volt. A hősi halál sok ezer fiatal magyar ember életét vágta ketté, s ritkította azoknak elméleti sorát, kik a háború után főiskolai tanulmányokkal kezdtek vagy folytatták volna megkezdett egyetemi éveiket. Az elesett hősök egyszer s mindenkorra kitépődtek a magyar értelmiség egy kor-máj d képviselői közül. Ha hiányuk mégsem érződött meg a háború végén az egyetemi ifjúság számában, ez csak azt bizonyítja, hogy azok az erők, melyek a magyar egyetemi ifjúság számát formálták, szinte a halált is legyőzték. Az elesettek helyébe új rendek kerültek. A szoroson vett értelmiség szinte minden erőtartalmát, fiúgyermekei mellett most már leánygyermekeit is az egyetemekre küldi. De azok a népességi rétegek, melyek egyszer megízlelték azt a más levegőt, melyet az értelmiségi pályák képviselői beszívnak, szintén nem nyugvó buzgóssággal törekedtek ott a maguk helyét biztosítani.

Az 1918/19. év után átmenetileg csökkent az egyetemi ifjúság

száma. Azt követőleg azonban ismét rohamosan emelkedett s az 1922/23. tanévben egyéb főiskolákon kívül az egyetemek, jogakadémiai és hittudományi főiskolák hallgatóinak száma 18.365-ben kulminált. A legsúlyosabban az orvostudományi karok és a Műegyetem érezték meg a szinte fantasztikus tömegeknek odaáramlását.

Olcsó sikert kívánnék aratni, ha arra hivatkoznám, hogy a főiskolai hallgatószámának megduzzadásában része volt, mint ahogy kétség kívül része volt, annak a nemes eszményeket követő magyar kultúrpolitikának, mely Magyarország megmaradt vidékein lobbantotta lángra a tudománynak megszállott országrészeinken erőszakkal kioltott fátylát. Aki figyelme méltatta gondolatmenetemet, alighanem osztja a véleményemet, hogy a magyar egyetemi ifjúság számának roppant megnövekedésére nézve a döntő okot nem ebben a külső okban kell keresnünk, hanem a magyar társadalom strukturális változásaiban s elsősorban a felfelé irányuló osztálymozgásban.

7. A felfelé irányuló osztálymozgalom ereje nem csökken.

E mozgalmat a világháború után pár éven keresztül a mezőgazdaság aránylag kedvezőbb, mondhatnók konjunkturális helyzete is táplálta. Csak ezzel magyarázhatjuk – az emelkedés vágyán kívül – azt, hogy az 1922/23. tanévben a magyar egyetemeken 1735 olyan ifjú tanult, kinek szülője kisbirtokos, kisbirtokosnapszámos, tehát kisebb gazdaember volt. Ez a réteg az egész főiskolai ifjúságnak ekkor 9-4%-a. Arányszám szerint nem sokkal több talán, mint pár évvel előbb. De abszolút értékben oly számottevő, mint soha azelőtt vagy azóta.

Tulajdonképpen csak az a sajnálat reméltó ebben az egyébként örvendetes tényben, hogy földműves népünk gyermekei szemmel láthatólag húzódoztak a hozzájuk legközelebb álló gazdasági akadémiák látogatásától, ahol szerzett ismereteiket pedig bőségesen hasznosíthatták volna apáik foglalkozásában. Inkább az egykor szinte kizárólagosan kedvelt egyházi szolgálat helyett orvosi, vagy mérnöki pályák felé törekedtek. A földműves-népesség gyermekeinek a főiskolai tanulmányokba való bekapcsolódása egyik legjellegzetesebb tanulsága a világháborút követő évek értelmiségi mozgalmainak. Semmi kétség benne, hogy azt a szakadékot, mely főiskolai hallgatószámunk számának alakulásában elsősorban azáltal jelentkezett, hogy a kereskedelem és hitel önálló vállalkozóinak gyermekei visszaszorultak az egyetemi ifjúság tömegében, jórészt éppen az a most már állandóvá lett érdeklődés hidalta át, melyet földműves népességünk gyermekei részéről észlelhetünk.

De az érdeklődés legklasszikusabban az ú. n. inflációs válság idején jelentkezett, mikor a mezőgazdaság is kétségtelenül a legjobb

helyzetben volt a mögöttünk álló 15 év leforgása alatt. De hogy földművelő népünk lelkébe mélyen begyökeredzett az elhatározás, hogy az egyszer megkezdett útról többé le nem tér, azt az azóta eltelt évek adatai is szakadatlan egymásutánban bizonyítják. Tudomásul kell azt venni, hogy földműves népességünk sarjadékai már az első generációban megkívánják tenni azt a nagy utat, melyet az értelmiségi rétegig való felkészülés követel tőlük. Amint az a súlyos válság, melyben a magyar mezőgazdaság most két-három év óta vergődik, enyhülni fog, el kell készülnünk arra, hogy földműves népünk új, az eddiginél még jóval erősebb ostromot indít az egyetemek ellen s majdan az értelmiség (esetleg persze: a más, helyesebb értelemben vett értelmiség) sorai közé való bekerülését.

Az 1922/23. év adatai azonban másfelől meggyőzően beszélnek arról a szívós ellenállásról, melyet a sajátos értelmiség fejt ki a feltörekvő elemekkel szemben, melynek soraiban az önálló iparosok gyermekei is (11.7%) tömör csoportot alkottak, megvédelmezendő a maguk állásait. A növekvő munka kínálatnak a maguk részéről is fokozottabb munkakínálatot szegeznek. Ebben az évben a főiskolai ifjúságnak 30.2%-át a köztisztviselők, papok, tanárok, tanítók, valamint az ú. n. szabad foglalkozású egyének gyermekei közül állítják ki. Pedig most már azt is biztosan feltételezhetjük, hogy annak a 2483 (13.5%) főnyi egyetemi hallgatónak jó része, akinek szülője tisztviselői nyugdíjas, előbb: köztisztviselők leszármazója.

Hiába követ el tehát a magyar állam ekkor már szinte kétségbeesett lépéseket a maga tisztviselői létszámának csökkentésére. Hiába küld el ezeket a közszolgálatból s bocsát el másokat végkielégítéssel. Azok az elemek, amelyek az értelmiségi munka terén immár többé-kevésbébbé tradíciót jelentenek s több generáció kitermelődése után alkotják a magyar értelmiség gerincét, nem hajlandók otthagyni a küzdőteret. Gyermekeik boldogulását szinte kizárólag abban látják, ha az egyetemeken diplomát szereznek. Az egyetemi tanulmányok végzése azonban éppen a tömegszerűség, az üzemszerűség miatt mindinkább extenzívvé válik. Széles társadalmi körökben válik köztudattá, hogy kevésbé fontos az, hogy az ifjú egyetemi tanulmányai alatt a tudományokba elmélyedve pallérozza ki elméjét, mintsem inkább a formai képezés, melyet szükséges útlevelnek tekintenek arra, hogy a fiatalság az élet színterén szereplőként felléphessen.

Az inflációs években azonban az értelmiség válságának igazi kontúrjai még nem bontakoznak ki. Aki megmaradhatott a foglalkozása mellett, örült, hogy legalább azt a nyomorúságos fizetést megkapta, melyet ekkor a köz- vagy magántisztviselőknek fizettek. Mások vagyonuk vagy végkielégítésük roncsaiból éltek, vagy dobták magukat a tőzsdei játék forgatagába. Bizonyos új állami intézmények,

mint pl. a vámigazgatás, az állami rendőrség stb. foglalkoztatni tudják a szellemi munkapiacra kerülő új elemeket. Tagadhatatlanul jótékony hatása volt annak a nagyarányú fejlődésnek, mely az Őnálló Magyarország gyáriparában s ezzel kapcsolatban kereskedelmi életében is mutatkozott.

De a rövid pütkösi királyságnak hamarosan vége lett s amint a magyar állam a szanálás nagy munkájának befejezése után belekerült annak a világválságnak hullámverésébe, mely már esztendőök óta nehéz nyomással terpeszkedik az európai és amerikai államok legtöbbszörének gazdasági élete fölött, s amikor szinte minimális keretek közé szorult vagy éppenséggel évekre megszűnt annak a lehetősége, hogy ú. n. értelmiségi pályán helyezkedjék el az, aki akár a legmagasabb egyetemi kvalifikációnak is birtokosa: akkor egész tragikus mivoltában kibontakozott előttünk az a szomorú kép, melyet az értelmiség válságának magva elénk vetít.

Bármennyire megdöbbenő, nem habozhatunk az igazság bevallásával. Az egész dolog úgy fest, mintha évről-évre új és nem szűnő rohamcsapatok indulnának a küzdelemre, hogy az érvényesülés bástyafokát megmásszak. De hasztalan minden buzgóság, mind vékonyabb közöttük – legalább egyelőre – a réteg, mely boldogulni tud, mely kínos-nehezen, sok lelki és testi szenvedés árán, tényleg el bír jutni az ígéret földjére. A számuk valóban kevés. Hiszen az állam s a többi közületek, az értelmi fiatalság jól ismert gondozó anyái, maguk is szűkös viszonyok közé kerültek, gondterhes napokat élnek. A gazdasági élet pedig csak vegetál. Szinte egyik napról a másikra el és csak most érzi igazán súlyosan annak a szörnyű megpróbáltatásnak a terhét, melyet ránk nézve az ország megcsonkítása jelent s várja az enyhülés, a felszabadulás napját, – legalább az ismét jelentkező konjunktúrát.

A nemzet élni akarásának, meg nem törő bizalmának lehet-e nagyszerűbb, hitelesebb pecsétje annál, hogy a kilátástalanság nem riasztja meg a szülőket, nem tántorítja meg az ifjúságot s ez az ifjúság ma is ugyanolyan tömegben lepi el az egyetemeket, mint a kedvező gazdasági viszonyokat jelző években. A létszám stabilizálódni látszik 13.000 fő körül. Aki azonban figyelemmel kíséri a középiskolai hallgatók számának alakulását, tudja, hogy 8 – 10 év múltán minden valószínűség szerint, még jóval nagyobb tömegek fognak a középiskolákból az egyetemek felé rajzani, mint a háború utáni évek bármelyikében.

8. Az 1930. évi statisztika eredményei

Rendelkezésemre állván annak a beható statisztikai adatgyűjtésnek eredményei, melyet a m. kir. központi statisztikai hivatal

most egy éve hajtott végre a főiskolai ifjúság szociális viszonyairól, rnódom volt a legfrissebb anyag alapján gondolatmenetemet ellen-örizni. 1930-ban tudvalevőleg már társadalmi életünk széles köreiben erősen érvényesült az említettem gazdasági válság hatása. Legpreg-nánsabban ez a kisbirtokos elem főiskolai tanulmányokból való kizorulásában jelentkezett. A földműves gyerekek arányszáma csak 6.0%-a volt most az egyetemi hallgatóságnak, szám szerint is csupán 775. De hogy kisbirtokos-osztályunk milyen nehezen adta fel itt a 'már elért eredményeket, mutatja az, hogy az önálló kereskedők egyetemi tanulmányokat folytató gyermekeinek száma is majdnem olyan mértékben fogyott, mint a kisbirtokosok gyermekeié, pedig a kereskedelem (mint főkép városi foglalkozás) már települési helyénél fogva is bizonyos előnyöket élvez e téren a földműveléssel szemben. Az önálló elem háttérbeszorulásából az iparosság kevésbé vette ki részét. Gyermekei 1930-ban is csaknem 10%-át tették az egyetemi ifjúságnak, – örvendetes cáfolatát szolgáltatva annak, mintha számos nehézség és küzdelem ellenére is kisiparos társadalmunkat össze-roppanás fenyegetné, hiszen a kisiparosság szempontjából a gyer-mekek egyetemi fokú iskoláztatását mindenkor, mint a vállalkozási szellem egyik tipikus jelét foghatjuk fel.

Az 1930. évi adatok vizsgálatának azonban legfontosabb tanul-ságát másutt találjuk meg. Abban t. i., hogy a szorosan vett köztiszt-viselők gyermekeinek az arányszáma erősen megkurtult. 1923-ban a szorosan vett köztisztviselői réteg gyermekei közül került ki az egyetemi hallgatók 14.8%-a; 1930-ban már csak 127%-a. Annál inkább felötlük ez, mert a papok, tanárok és tanítók gyermekeinek arányszáma ugyanekkor felemelkedett 97%-ról 10.8%-ra, az egyéb értelmiségi, tehát szabad foglalkozású egyének gyermekeié pedig 5.8%-ról 8.5%-ra. Nyilván összefügg ez a jelenség azzal, hogy a szorosan vett közigazgatás tisztviselői létszámát többszörösen is apasztották. De hogy az egykori s ma még tényleg köztisztviselő-osztály anyagi helyzetének megingása is visszatartja a szülőket attól, hogy gyermekeiket főiskolai tanulmányokra adják, annak ezek a számok mégis csak bizonyágai. Ezeken kívül azonban bizonyára mélyebben fekvő okai is lehetnek annak, hogy a tényleg alkalmazás-ban álló köztisztviselők gyermekeinek tömege is megritkult az utolsó években. Forgassuk vissza az idők rokkáját s íziben látjuk, hogy e század 30-as évei táján elsősorban azoknak a köztisztviselőknek gyermekei járhatnak egyetemre, akik a század első évtizedében, valószínűleg inkább ennek is második felében, alapítottak családot s jutottak rendszerint első ízben álláshoz is a közszolgalatban.

Ezeknek a köztisztviselő elemeknek azonban a pályáját a világ-háború sok esetben kettévágta. Sokan közülük nem érték meg a

háború végét. Ám a többiek közül is sokan abba a tisztviselői rétegbe tartoztak, melyet elsősorban bocsátottak el a létszámredukciók során a közszolgálatból, még többen pedig annak hátrányát érzik, hogy előmenetelük megakadt, vagy legalább is problematikusá vált: szűkös körülményeik korlátai között gyermekeik egyetemi oktatásában akadályozva vannak. A szabadfoglalkozású egyének nagyobb arányszámában hasonló időrendi eredetű, de másképp ható okok működtek közre. A múlt század vége felé hirtelen növekvő főiskolai ifjúságból termelődtek ki azok az orvosok, ügyvédek, gyógyszerészek, mérnökök stb., kiknek gyermekeit most szemmel tarthatjuk az egyetemen. Ezek a szabadfoglalkozású emberek a háború előtt pár évvel vagy éppenséggel egy évtizeddel előbb révbé kerülve, egzisztenciájukat – hinnünk kell – úgy tudták megalapozni, hogy gyermekeiknek saját értelmiségi pályájukra való nevelésében nem támadt zökkenő.

9. Különböző társadalmi csoportok gyermekei a főiskolákon saját tömegükhöz képest.

Végig vezettem amelyen tisztelt hallgatóságomat azon a fejlődésmeneten, amellyel a magam részéről magyarázni igyekeztem a magyar értelmiség válsága legexponáltabb pontjának, az egyetemi ifjúság látszólag egészségtelen nagy számának jelenségét, őszintén bevallom: részben úgy okoskodtam, ha már szüksézuvaak vagyunk a javasolt panaceákat illetőleg, legalább az okok szövevényében lássunk tisztábban. Talán sikerült is plauzibilissá tenni álláspontomat, mely szerint minden egyes lépés, melyet a legfelsőbb kultúra áldásainak széthintése révén tett meg az ország, azzal az eredménnyel járt, hogy ezektől az áldásoktól remélt gyümölcsöket kamatos kamatok arányában mind többen és többen szerették volna leszakítani.

Az értelmiségi pályákra törekvő ifjak legnagyobb^ tömegeit maga az értelmiség szolgáltatja, – még pedig a saját maga tömegéhez viszonyítva is legnagyobb tömegeit. Nem pontos számításokra, csak megközelítő becslésekre támaszkodom akkor, amidőn azt állítom, hogy ezer keresőre kb. 35-40 egyetemi hallgató jut köztisztviselői rétegben. A szabadfoglalkozásúak csoportjában minden valószínűség szerint több is ez az arányszám; az ipari tisztviselők körében is 20 körül mozog, az 1930. évre vonatkozó számítások szerint, amint-hogy a kereskedelmi tisztviselők sorában is észrevehetően fölibe emelkedett a 10-nek.

A köztisztviselők gyermekeinek kb. 10-szer akkora a főiskolai tanulmányokban való részvétele, mint népességünk egészét tekintve, – s az iparforgalmi szülők gyermekei közül is 5-6-szor akkora. A helyzet kulcsát jórészt ezek a számok adják meg. A magyar honoráciorosztály nem lát gyermekeinek jövőjét biztosítandó ma sem más utat,

mintha a főiskolai tanulmányok rostáján át állítja őket az élet porondjára. Jelentős tömegeit, t. i. a köztisztviselők tömegeit, azok a kedvezmények is csábítják arra, hogy gyermekeiknek ú. n. tudományos képzettséget szerezzenek, melyek éppen a köztisztviselők gyermekeit illetik meg főiskolai tanulmányaik alatt s amelyek annak a felszeg helyzetnek előidézői, hogy hova-tovább az állami protekció vonzza a tisztviselő-gyermekeket a főiskolák felé, ahonnan azonban kilépve átmenetileg bár, de kénytelen-kelletlen a szellemi munkanélküliei csoportját gazdagítják. Ugyanez a körülmény lehet részben oka annak hogy ezer nyugdíjas tisztviselő átlag kb. 20 gyermeket taníttat a: egyetemeken s igyekszik gyermekével megfuttatni azt a versenyt melyben maga esetleg alul maradt.

Az önálló egzisztenciák képviselői között egészen kivételes f nagybirtokos s a nagybérlo apák gyermekeinek főiskolai iskoláztatása loo ilyen foglalkozású szülőre csaknem 80 egyetemi hallgató esik, – persze a tömeg, mely a főiskolai hallgatók mögött áll, nagyon csekély De a középbirtokos és a középbérlo elem gyermekei aránylag kevésbé mennek egyetemekre, mint a köztisztviselők gyermekei. Az itt tárgyalt viszonzszám 20 körül mozog – igaz, hogy viszont e birtokosol gyermekei közül sokan mennek gazdasági akadémiákra, egykor a gazdálkodásban apjuk örökébe lépendő. Az önállók többi csoportjain már lényegesen kisebb arányszámok jutnak az egyetemeken Nem véletlen, hanem a gazdasági erők logikus következménye az, hogy 1000 önálló kereskedőre 1930-ban mintegy 10 egyetemen tanuló ifjú esett, iparosra csak 6, kisbirtokosra, kisbérlore pedig alig több mint 1.

A vizsgálatnak e módja szerint nagyon mérsékelt a kisbirtokosság részvétele a főiskolai munkában. 1000 kereső kisbirtokossal szemben csupán 1 kisbirtokos gyermek tanult 1930-ban az egyetemeken. ^f Ez az adat látszólag megcáfolja azt a kedvező véleményt, melyet fentebb megalkottunk a kisbirtokos földműves népünknek az egyetemi oktatásiránt ébredező érdeklődéséről, pedig nem úgy van. A földműves nép gyermekeinek az egyetemi tanulmányokba való bekapcsolódása mégis csak fejlődéstörténetileg jól megfigyelhető tény. A jelzett arányszám azt jelenti, hogy ha földműves népességünk gyermekeinek az egyetemi ifjúság közé való sorakozása csak olyan szerény mérveket is ölt, mint aminőt a kisiparosságnál észleltünk, el kell készülnünk arra, hogy az egyetemek helyiségeiben több ezer főnyi ily tömeg fog megjelenni, amelynek fellépése napnál világosabban mutatná, hogy az értelmiség válsága általános, nagy társadalmi problémává vált, a szellemi vezetésért küzdő különböző rétegek szinte életre-halálra szoló küzdelmévé.

Hogy ebben a küzdelemben melyik réteg fog felülmaradni, ma

talán még nem lehet megjósolni. Bár sok valószínűség szól amellett, hogy értelmiségi népességünk belső struktúrájában végeredményben mégis csak történnek majd olyan változások, melyek folytán talán már egy generáció múlva egészen más lesz a rétegek társadalmi tagozódás szerint való keresztmetszete, mintsem a mai generációé. Sajnos, egyelőre nem ismerjük a mai értelmiség sorai közé tartozó népességi csoportok társadalmi felépítését. Az 1930. évi népszámlálás ugyan a székesfővárosi statisztikai hivatal jeles igazgatójának, Illyefalvi I. Lajosnak, kezdeményezését követve, beiktatta programjába annak a fontos kérdésnek kutatását, hogy népességünk tagjainak milyen foglalkozást űzött vagy űz az édesapja. Ha majd a népszámlálás anyagát feldolgozzák, valószínű, hogy fel- és lefelé menő osztálymozgalomnak végtelenül érdekes képe fog számaiból kibontakozni, mert hiszen a társadalmi fejlődés lépcsőfokain felfelé, de lefelé is lehet jutni.

Az 1928. évben azonban Illyefalvi, kinek munkásságáról ez alkalommal is a legnagyobb elismeréssel kell megemlékezni, a Budapesten lakó köz- és magántisztviselők szociális és gazdasági viszonyait kutatván, felvételeiben is helyet juttatott ennek a vizsgálati szempontnak, így legalább az ország köz- és magántisztviselői társadalmának jelentős csoportjairól máris birtokában vagyunk néhány értékes adatnak. Ha Illyefalvi kutatásainak azok a részletei is nyilvánosságra kerülnek, melyeket az ú. n. szabadfoglalkozások képviselőiről begyűjtött (külön-külön pl. az ügyvédekről, az orvosokról, a mérnökökről), az értelmiségi pályákon ma tömörült népességünknek társadalmi képződését sokkal egyszerűbben tudjuk majd áttekinteni. De a máris rendelkezésünkre álló adatok, melyek közül csak néhányat használtam fel vizsgálódásainkban, azt mutatják, hogy az ú. n. tisztviselői állások terén valóban már elég régen megindult a különböző értelmiségi rétegek között a harc az érvényesülésért s éppenséggel nem kétséges, hogy a tisztviselői branche keresztmetszetét a fővárosban is egész másként fogják megítélni e kérdés későbbi kutatói, mint ahogy ezidőszert a kérdést még én vagyok kénytelen látni.

io. A budapesti köz- és magántisztviselők származási és fizetési viszonyai.

Felesleges talán hangsúlyoznom, hogy akkor, midőn akár a budapesti köztisztviselők, akár a magántisztviselőknek atyjuk foglalkozása szerint való megosztását szemlélem, a szellemi munka képviselőinek általános fogalmát veszem irányadónak s a tisztviselők előképzettségére való tekintet nélkül vizsgálom a két fontos tisztviselői csoport rétegződését. A tisztviselői karban nem csupán

főiskolai kvalifikációjú egyének dolgoznak, hanem gyakran jóval kisebb tanultsággal rendelkezők. Ezért persze közöttük automatikusan több lehet azoknak a száma, akik nem tulajdonképpeni értelmiségi pályán dolgozó egyének családjából kerültek tisztviselői sorba.

De bármily óvatosan is mérleljük azokat a számokat, melyeket a budapesti tisztviselők statisztikája produkált, mégis felbukkanak ebből az adattárból is azok a tanulságok, melyeknek léptenyomon hangot adtam előadásomban. A budapesti férfiköztisztviselők között pl. 27.5% volt maga is köztisztviselő gyermeke, a nő-tisztviselők között pedig éppenséggel 34.8%.

A köztisztviselői pozícióknak viszonylagos többsége tehát még mindig a köztisztviselők gyermekeinek birtokában van, valószínűleg jóval több is még, mint az idézett pár arányszámból kitűnik, mert a nyugdíjasnak jelzett apák között valaha elég sokan közhivatalokban szolgálhattak.

A köztisztviselői pályán azonban már 1930-ban élesen kirajzóldtak azoknak a társadalmi harcoknak a vonalai, melyek a külvilág számára talán hang nélkül folynak le, de annál inkább élet-halálra szóló küzdelmet jelentenek. A budapesti (akár a férfi, akár a nő) köztisztviselőknek legalább 10%-a származott önálló iparosoktól, 5-6%-uk pedig önálló kereskedőktől. Azok a kísérletek, melyeket gazdasági életünknek ezek az önálló elemei folytatnak az értelmiség sorai közé való bejutásért, éppenséggel nem sikertelnek. Ha a jövőben úgy adódnék, hogy ezeknek az elemeknek gazdasági ereje, viszonylagosan bár, még jobban fölibe kerekednék a köztisztviselő osztályának, a tisztviselők leszármazottjai jóval inkább háttérbe szorulnak a sajátos köztisztviselői társadalomban. Pedig a köztisztviselőosztály anyagi bázisa inog. Ezt az is igazolja, hogy a nőköztisztviselők tömegében még fölüllobben nagy a köztisztviselők gyermekeinek száma. Ne a családi összeköttetésekre gondoljunk, amelyek révén talán ezek a hölgyek könnyebben juthatnak közhivatalokhoz. Számítoljuk itt le a gazdasági helyzet gyengülésének hatását, mely a köztisztviselőket arra kényszeríti, hogy leánygyermkeiket is kereső pályákra adják.

Tisztán meglátszanak a társadalmi küzdelem nyomai a budapesti magántisztviselők származás szerint való megoszlásában is. A köztisztviselők gyermekeinek arányszáma itt jóval kisebb. Nagyobb a maguk is magántisztviselők gyermekeinek tömege. A domináló szerep azonban az önálló iparosoké és kereskedőké. Az iparosok bizonyára a társadalmi emelkedésnek egy lépcsőjét látták abban, hogy gyermekük ipari vagy kereskedelmi, vagy hitel stb. vállalatban mint tisztviselő boldogul. Az önálló kereskedők gyermeke örül annak, ha a kis szatócsboltból az előkelő vállalat jól bútorozott szobáiba kerül.

A társadalmi erőknek szélesskálájú játékát egyebütt is látjuk. Úgy a magántisztviselők, mint a köztisztviselők között – s főképp a női tisztviselők sorában – figyelemreméltó számban tömörülnek azok, akik a társadalmi ranglétra alsó fokozatairól küzdöttek fel magukat: apjuk közszolgálati altiszt vagy ipari munkás, kereskedelmi szolga stb.

Pedig az a bér, melyet a tisztviselő elérhet, az egykori idők akkor is szűkös fizetéséhez képest vajmi kevés. A budapesti férfimagántisztviselők közel egyharmadának, a nőtisztviselők több mint kétharmadának a havi fizetése 200 pengőn alul marad. A nőtisztviselőnek csak alig-alig van 300 pengőnél többje, – férfinak 500 pengőt meghaladó illetménye. Holott a magánvállalatok tisztviselői közül a nagyobbik fele (a nők közül háromnegyed rész) lakkbért sem kap. Viszont munkaidejük lég többnyire meghaladja a napi hét órát, vagy akár nyolc óra az. Csoda-e így az, hogy a férfimagántisztviselők között csak 57.6%-nak van főbérleti lakása (vagy esetleg ritkán háztulajdonos), a nők közül pedig éppen csak 22.2%-nak. Csoda-e az, hogy a magántisztviselők főbérleti lakásai között a kétszobás lakás a legtipikusabb. Csoda-e, ha a férfimagántisztviselők kétharmadrészének s a nők egészen túlnyomórészének (90.7%) nem telik háztartási alkalmazottra?

S a kép aligha kedvezőbb, ha a budapesti köztisztviselők viszonyait vizsgáljuk meg közelebbről. A férfiköztisztviselők között aránylag még több a kifizetésű elem, mint a magántisztviselők között. Kétharmadrészük havi fizetése a 300 pengőt nem érte el 1928-ban, – igaz, hogy a nagyobbfizetésű elem viszont ebben a tisztviselői branchban gyakoribb. A nőtisztviselők anyagi helyzete itt is sivár. Nyilván a rendszeres lakkbérilletménynek köszönik a tisztviselők, kiknek különben (a férfiaknak) csaknem a fele főiskolai végzettséggel rendelkezik, hogy (a férfiak között) 73.8%-nak, illetőleg (a nők között) 40.2%-nak volt főbérleti lakása (vagy háztulajdonos). De jellemző, hogy azért a főbérlet köztisztviselők is túlnyomó részt csak egy- vagy kétszobás lakást tudnak bérelni. Négyszobás lakás már kivételes példa. Háztartási alkalmazottat közülük is csak a kisebbség tart.

De a budapesti adatok más szempontból is tanulságosak. A köztisztviselők között nincsenek annyian főiskolai képesítéshez kötött állásban, mint ahány tisztviselőnek meg van a főiskolai kvalifikációja. A főiskolai képesítés nem mindenkinél hatályosul!, – sőt sok tisztviselőnél nem. Viszont a magántisztviselői pályán általában nem előfeltétel az egyetemi tanulmányok elvégzése s mégis pl. a férfimagántisztviselők egyharmadrészének szintén van főiskolai oklevele: oklevelét plus értékként veti bele pályájának biztosításába. A köztisztviselők között sem mindenki, akinek, bár egyetemi oklevele

van s pl. a számvevőségen vagy a segédhivatalban szolgál, hajótörtöttje az életnek: a gép, mely élete vonalát vezeti, több erőt tud így kifejteni – hiszi.

11. A megoldás, útja: az intelligencia erősebb foglalkoztatása a gazdasági életben.

A ténynek, melyről most szoltam, azonban nagy a jelentősége az értelmiség válságának problémája körül is.

Ne értessem félre. A megoldás, melyre talán gondolok, nem máról-holnapra érik meg, – teljesen sohasem fog megvalósulni – de feléje megyünk.

Kifejtettem, hogy az intelligencia legmagasabbrendű képződése Magyarországon is, mint különben világszerte, rendkívül megélénkült s kifejtettem azt is, hogy népünk fiatalságának az egyetemek felé való tódulása nem természetellenes, sőt ellenkezőleg minden jel szerint természetes jelenség, – ha nem is hozza meg azonnal azt a kézzelfogható eredményt a fiatalság számára, amit tőle a közfelfogás vár.

A középiskolákból kiáramló ifjúság chance-ait – számuk aránylag szintén sokkal több, mint Nagy-Magyarországon – rontja a nagyobb szellemi készütségű, a főiskolát végzett ifjúság egyre szaporodó tömege. A főiskolai ifjúság normálisnak vélt érvényesülését viszont akadályozza az egyetemek hallgatóságának s az egyetemeken okleveleket szerzett ifjak tömegének megduzzadása.

Az új generációk elhelyezkedése tehát nem történhetik szabályosan. Lépten-nyomon egymásba ütközik a szellemi munkapiac az új elemek munkakínálata, melyet azonban a piac csak akadozva vagy egyáltalán nem tud felvenni. A nagy kínálat következménye egyrészt (a közgazdasági és az állami gazdaság szorult helyzetén kívül) leszorította a szellemi munka javadalmazását. Ezt a magán- és köztisztviselők kei eseti viszonyai határozottan bizonyítják. Elvégre a tisztviselői előmenetel elzáródása burkolt fizetésredukcióval egyértelmű, s az is, ha pl. a drágább munkaerők helyett a vállalkozás olcsóbbakat alkalmaz.

A szellemi munka értékelésének ebben a deklasszifikálódásában a gazdasági prosperitás bizonyára hozhat javulást és fog is azt hozni. S amint a szellemi munkapiac munkahiánya csökkenik, emelkedni fog a ma munkanélküliek munkájának becse. De a legcsapongóbb fantázia mellett sincs remény arra, hogy hosszú időn át a jövőben páholyból nézhesse az élet versenyküzdemeit az, aki esztendőik lemondásai és áldozatai árán készült el szellemi életpályájára. Abban a pillanatban, mikor a magas és legmagasabb tanulmányi kvalifikáció jóval szélesebb népességi rétegek szellemi tulajdona, mint

amekkora tömeget a társadalom képzettségének megfelelő helyen tud foglalkoztatni, a középiskolai, az egyetemi oklevél elveszti a szellemi munka terén döntő jelentőségét. Közeledni fog nálunk is az óra, mikor általánosabbá válik az a felfogás, hogy középiskolai vagy főiskolai tanulmányokat nem feltétlenül azért kell végeznünk, mert anyagi javakra lehet felváltani a szerzett oklevelet, hanem, hogy ezek az oklevelek bizonyos előnyt jelentenek az egyén számára az élet küzdelmeiben.

Ha még többen lesznek azok, mint ahogy többen lesznek majd, akik egyetemi oklevéllel a kezükben akarják egzisztenciájukat megalapozni, a fejlődés ráeszméltet! az ifjúságot arra az először keserű, de végeredményben mégis csak sorsdöntő tanulásra, hogy nemcsak az ú. n. értelmi foglalkozások körében lehet kamatoztatni az iskolai és az egyetemi évek sok fáradtságát, hanem a gazdasági élet is számtalan lehetőséget nyújt, melyben a magasabbrendű értelem mégis csak könnyebben boldogul, mint a kevésbé kiművelt agy.

Szilárd a meggyőződés, hogy nem vezetődhetik le más úton az egyre képződő intelligencia, mintha a gazdasági életnek olyan pozícióiba is bevonul a magasabb műveltség, melyekről ma úgy véljük, hogy elegendő azokat szinte primitív műveltséggel betölteni.

Magyarország gazdasági politikájának kérdéseit megszoktuk materiális oldaláról szemlélni. A szellemi erőket, melyek pedig talán döntőbbek, többnyire elhanyagoljuk, nem vesszük figyelembe.

12. A megoldás kulcsa az állam és a társadalom kezében van.

Nem féltém Magyarország jövőjét attól, hogy napjainkban annyiival többen járnak középiskolákba és egyetemekre, mint 30 évvel ezelőtt. A kultúra terjedése soha meg nem vált kárára egy országnak, – csak előnyét szolgálhatta az.

Szabad-e Magyarország jövőjéért amiatt aggódnunk, hogy a középfokú, vagy alsófokú hivatalainkban egyetemet végzett emberek fognak egykor dolgozni? Szabad-e gazdasági erőink bomlásától tartani, ha vállalatunk vezetésében a mainál több intelligencia fog összpontosulni? A magyar mezőgazdaság és az ipar s főképpen a kézműipar szinte szomjúhozik még arra a szellemi erőttöbbletre, mely ma úgy hiányzik belőle, mint a vetésnek – sokszor – a tavaszi napsugár.

Mélységesen át érzem a mai fiatalság tragédiáját. Előbb a világháború borzalmait élte át, később a boldogulása ütközik folyton drótakadályokba. A háború utáni nemzedék talán még nehezebb problémák előtt áll: neki végleg le kell számolni a/okkal az utakkal, melyeket ősei jártak meg akkor, mikor életük pályáját kiépítették. De ebben az ifjúságban látom én a jövő Magyarországnak úttörőit, a dán, a svéd fiatalság követőit, akik egyetemi diplomával a kezük-

ben dolgoznak közvetlen munkával maguk s országuk gazdasági fellendülésén.

Átmeneti korszak szerencsétlen, de talán mégis szerencsés szülöttei ezek az ifjak. Sok közülük bizonyára nem is találja meg igazi helyét a társadalomban s felmorzsolódik. De sokan ébrednek közülük majd arra a tudatra, hogy mégsem hiába küzdöttek, kínlódtak, nem hiába suhantak el a fiatalság éveit, – az öregkor napjai meghozzák majd a nyugalmat, a sikert.

Az értelmiség válságának egyik legfőbb okát abban láttam, hogy az értelmiségi pályákra társadalmunk minden rétege fel kíván készülni. A nagy feszültségnek ez is az egyik oka. Mondtam: az egyetemi tanulmányok demokratizálódtak. Az értelmiségi pályák ezzel kiléptek abból a misztikumból, mely azokat valaha körülvette. A szellemi kvalifikáció magasabbrendű mértéke hétköznapiabbá vált. Ha állam és társadalom valalaira tudatára ébred ennek az alapjában egyszerű, sőt örvendetes ténynek s megépíti azokat a csatornákat, amelyekben át a gazdasági élet érdekében gyűjtse össze azokat a szellemi javakat, melyek feltorlódnak népünk fejlődésében, aranyat, jólétet teremthet ott, ahol ma gyakran a panasz és kétségbeesés szavai sikoltanak.

AZ ÉRTELMISÉGI MAGYAR IFJÚSÁG JÖVŐJE.

Dr. Szandtner Pál választmányi tag előadása.

Abban a borús képben, mely a magyar intelligencia mai helyzetét tárja elénk, nemcsak a már künn, az élet porondján küzdő értelmiségi elemek válságos sorsa kelthet figyelmet. A kép háttéréből, komor kérdőjelként, a jövő is elénk mered, azoknak az ifjaknak a jövője, kik közép- és főiskoláinkat ma oly nagy számban látogatják s azoké a «harmincéveseké», kik nagy költséggel és nehéz munkával megszerzett magas szellemi képesítésük birtokában, a képzettségüknek megfelelő elhelyezkedést egyre többen keresik, de egyre kevesebben találják meg.

A Magyar Társadalomtudományi Társulat, az értelmiségi rétegek akut problémáit megbeszéléseinek napirendjére tűzve, az intelligens magyar ifjúság jövőjével kapcsolatos közelebbi kérdések ismeretetésére csekélységemet szólította fel.

Nem minden aggodalom nélkül vállaltam ezt a különben nagyon ki tüntet önök érzett és tárgya miatt nagyon szívemhez is álló megbízást. Különösen az a gondolat nyugtalanított, hogy azoknak a kovésbbé biztató kilátásoknak részletezése, melyekre a magasabb

képzettségű magyar ifjúság jövő elhelyezkedésének lehetőségeit illetően, legalább az előzetes indíciumokból következtetni kellett, nem fog-e majd több kárt tenni az érdekeltek megóvándó reményeiben és kitartásában, mint amennyit az az akadémikus jellegű tárgyalás, amelyről itt szó lehet, a fennforgó állapotok kívánatos szanalása ügyének érdemileg használhat.

S ha a kérdés tanulmányozásába mégis, nemcsak belefogtam, hanem a legfontosabbaknak vélt eredményeket elő is terjesztem, a munka során bennem kiérlelődött kettős meggyőződés szolgáljon reá magyarázatul.

Az egyik az, hogy magasabb képzettségű ifjúságunk jövője a válságban lévő magyar értelmiségnek, sőt az egész magyar társadalomnak is, oly súlyos és sürgető problémája, hogy vele, tárgyilagosan, mennél többet foglalkozni s irányában a közvéleménynek és az illetékeseknek érdeklődését kimélyíteni, az egyesek és a köz szempontjából egyaránt üdvös és szükséges. Másik meggyőződésem pedig az, hogy bármily aggasztó is, jelen állapotaink között, a diplomáknak az az áradata, mellyel közép- és főiskolás ifjainknak apadni nem akaró, magas száma fenyeget, ma még található eszközök arra, hogy ez az egyre nagyobb veszélyeket felszínre hozó folyamat egészséges mederbe terelt essék, sőt arra is, hogy diplomásainknak az utolsó évtized alatt felgyülemlett az a többlete, mely a maga képzettségének megfelelően elhelyezkedni eddig nem tudott és nem tud, – a jövőben, ha tán nem is minden élethivatás keretében egyformán és egyszerre, de legalább fokozatosan s így az itt figyelembe jövő összes pályákon megtalálhassa azt a jövendőt, melyért annyit «izzadt és fázott».

Ezeknek az élői e vett konklúzióknak megfelelően a tárgyra vonatkozó anyag két részre tagozódik. Egyik rétegét azok az adatok teszik, melyekben ifjúságunknak a magasabb tanintézetek felé való áramlása, a közép- és főiskolai végzettséget szerző egyének számának alakulása, a közép-, illetőleg főiskolai végzettséget igénylő életpályák telítettségének méretei s mindezekben együtt: a magasabb képesítésű ifjúság érvényesülésének jelenlegi és várható perspektívái tükröződnek. Az anyag másik része azokkal a remediumokkal foglalkozik, melyek a diplomás egyénekben való eddigi túltermelésnek, részben megelőző, részben levezető elhárítására alkalmasakul kínálkoznak.

I.

Ami a kérdésünkre vonatkozó tényeket és adatokat illeti, azok elsősorban is azt a figyelemre méltó jelenséget tanúsítják, hogy míg a mindennapi elemi iskolába járó ifjúságnak, legújabbban az

1928-29. tanévre kimutatott, országos létszáma, az ország lakosságának ugyanezen időre kiszámított lélekszámához mérve, hátrányosabb arányt mutat, mint aminőben ugyanezek a számok a legutolsó béketanévben, 1913-14-ben, egymáshoz állottak, addig a polgári- és középiskolai tanulóknak ugyancsak az 1928-29. tanévre vonatkozó létszámai, akár az ország lakosainak, akár az elemi iskolai tanulóknak ugyanezen évben adva volt számához viszonyítva, jelentősen meghaladják a mondott létszámok között a háború előtt fennforgó arányokat.

Az 1913/14. tanévben az elemi iskolai tanulók országos létszáma (1,971.141 fő), Magyarország akkori kiszámított népességének (18,893.225 lélek) 10.4%-át tette ki. Ezzel szemben az 1928/29. tanévi elemi iskolai tanulók száma (832.758 fő) csak 9.6%-át képezte az ugyanezen évre kiszámított össznépességnek (8,666.538 lélek).¹

S amíg az elemi iskolások számának imént jelzett alakulása, más formában kifejezve azzal egyenlő, hogy ez a létszám, az 1928/29. tanévben, 70.014 fővel, ül. 7.7%-al volt kisebb, mint amekkorának kellett volna lennie (902.772 fő), ha az az ország 1929. és 1914. évi összlakosságának egymáshoz való arányát követte volna, addig a polgári- és középiskolai tanulóknak 1928/29. tanévi száma, a mondott tanintézetek tanulóinak 1913/14. tanévi számához képest úgy alakult, hogy a polgári iskolák 1913/14. tanévi, 108.669 főnyi s a középiskolák ugyanazon tanévi, 84.316 főnyi tanulóival szemben, az 1928/29. tanévben, 72.113 egyén volt polgári iskolai s 59.541 egyén volt középiskolai tanuló.

Ha valaki csak úgy nyers számszerűségükben vetné egybe az imént elsorolt adatokat, azt kellene megállapítania, hogy polgári- és középiskolai tanulóink országos létszámai az 1928/29. tanévben jóval alacsonyabbak voltak, mint voltak azok, valamikor 1913/14-ben. Ha azonban Trianonra is gondolunk s az említett számokat a világháború előtti és a világháború utáni Magyarország népességének lélekszámai között beállott eltolódás tükrében szemléljük, vagy pedig a háború előtti és utáni ország elemi iskolai tanulóinak kontingenseihez arányítjuk, úgy a polgári- és középiskolai tanulók 1928/29. tanévi létszámaiban, az ugyanily tanulók 1913/14. tanévi számához képest, éppen nem apadást, hanem igen jelentős emelkedést kell látnunk.

A szóbanforgó adatoknak a jelzett szempontok bevonásával eszközölt értékelése ugyanis arra az eredményre vezet, hogy 1913/14-ben az országnak még csak minden 174 lakosára esett 1-1 polgári iskolai

¹ Úgy a fentiekben, mint a későbbiek során közölt abszolút, ill. nyers számok, amennyiben más forrásra hivatkozás nem történik, a Magyar Statisztikai Évkönyv megfelelő évfolyamainak adataira támaszkodnak.

és minden 224 lakosára 1-1 középiskolai tanuló, 1928/29-ben ellenben az országnak átlagban már minden 120 lakosából egy a polgári iskolák s minden 145 lakosunk közül egy a középiskolák valamelyikének kötelékébe tartozott. A polgári- és középiskolai tanulók 1913/14. és 1928/29. tanévi létszámainak alakulását az említett tanévek elemi iskolai tanulóinak kontingenseihez mért arányaiban viszont az a tény szemléltetheti, hogy az 1913/14. tanévben a polgári iskolai tanulók száma az elemi iskolások ugyanakkori létszámának csak 5.5%-át, a középiskolai tanulók száma pedig az elemi iskolások érintett létszámának csak 4.2%-át tette, 1928/29-ben azonban a polgári iskolai tanulók száma már 8.6%-át, a középiskolai tanulóké pedig 7.1%-át képezte az ugyanakkor elemi iskolába járt egyének össz-számának.

S nem érdektelen itt annak az arálynak eltolódása sem, melyben a polgári iskolai és a középiskolai tanulók létszámai a béke éveiben s a legutóbbi időben egymáshoz állottak, illetve állanak. Az 1913/14. tanévben az ország középiskolai tanulóinak össz-száma a polgári iskolai tanulók ugyanakkori létszámának csak 77.5%-ával volt egyenlő, az 1928/29. tanévben viszont az említett hányad már 83.5%-ot tett ki.

Polgári- és középiskolai tanulóink száma tehát, a békeidők idevágó viszonyaihoz képest, nemcsak nem csökkent, hanem erősen emelkedett, biztos szimptomájaként annak, hogy társadalmunk körében az a törekvés, hogy a fiatal generációnak mennél nagyobb hányada részesüljön legalább középfokú iskolázásban, újabban igen jelentősen felfokozódott.

Középiskolai diákjaink létszámának vázolt felgyarapodásával természetes következményként járt és jár együtt a középiskolákban érettségiző egyének számának az a felduzzadása, melyet a múlttal szemben az 1928/29. tanévnek, de az azt megelőző és követő esztendőknél vonatkozó adatai is mutatnak.

Az 1913/14. tanévben 5.690 egyén, 1928/29-ben pedig 5.254 egyen szerzett Magyarországon középiskolai I érettségi bizonyítványt.

Hogy a számszerűleg csökkenést mutató iménti adatban valóban mily nagy fokú emelkedés van jelen, jól megvilágíthatja az a tény, hogy az 1928/29. tanév során középiskolai érettségit nyert egyéneknek előbb jelzett száma (5.254), éppen még egyszer akkora, mint az ú. a. tanévre 2.607 főben kiszámítható az a létszám, mellyel az 1928/29-ben érettségit szerzett ifjak tényleges számának egybe

¹ Az érettségit tett egyének fenti számai csakis a sz. é. középiskolákban: a gimnáziumokban, reál- és leánygimnáziumokban s a reáliskolákban érettségizett egyénekre vonatkoznak.

kellott volna esnie akkor, ha ez a szám, az 1913/14-ben érettségizett egyének számának alapul vételével, azon arány szerint csökkent volna, mely az ország népességének 1914. és 1929. évi lélekszámai között fennállott.

S ha ennek a felduzzadásnak mérvét, a maga fenyegető szociálpolitikai hatásaiban módosítja is bizonyos fokig az a körülmény, hogy míg az 1913/14. tanévben érettségizett egyének létszámában még csak 249 fő ill. 4.3% volt a leány, addig az 1928/29 tanév folyamán érettségit tett egyének sorában a leányok már 861 fővel, ill. 16.4%-al szerepeltek, – ez, a más oldalról csak újabb problémát rejtető tény, mitsem változtat annak a megállapításnak súlyán, hogy az utolsó évtized alatt az érettségiző egyének évenkénti száma mind magasabb és magasabb lett s hogy ennek a számnak méretei egyáltalán nincsenek arányban azzal a veszteséggel, mely az országot a gyászos békekötés következményeként népességben és területben érte. Ha a népességünkben beállott eme veszteség nagyságához az évenként érettségiző egyének létszáma alkalmazkodott volna és alkalmazkodnék, akkor pl. az 1928/29. tanévben nem 4.393 fiúnak és 861 leánynak, hanem csak 2.491 fiúnak és csak 116 leánynak, illetőleg, ha az érettségiző fiúk és leányok arányához, ennek 1928/29. tanévi alakulását vesszük alapul, úgy csak 2.180 fiúnak és 427 leánynak, összesen pedig 49.9%-ál kevesebb egyéneknek kellett volna érettségit tennie, ill. kapnia, mint ahányan ilyet tényleg tettek, ill. kaptak.

Kérdésünk szempontjából már az eddig ismertetett tények és adatok sem jelentéktelenek ugyan, de még közelebbi vonatkozásban állnak ahhoz azok, melyek a főiskolai hallgatók és a főiskolai diplomák számának egykori és jelenlegi alakulására vetnek világot.

Tudjuk, hogy a főiskolai végzettséget igénylő életpályák legtöbbjét illetően már a háborút megelőző években is sok szó esett arról, hogy főiskoláink több pályavégzett egyént bocsátanak ki szárnyaik alól, mint ahány az életben a maga képzettségének megfelelően elhelyezkedni tud. Mit szóljunk akkor a jelenhez és a jövőhöz, mikor főiskolai hallgatóink létszámáról a háború befejezése óta eltelt évek azt mutatják, hogy a csonka ország főiskolai ifjúságának összkontingense, a háború utáni első esztendőkhöz érthető diáktöbbletének időközbeni lecsapolódása után is, állandóan a világháború előtti Magyarország főiskolai diákkontingensének az 1913/14. tanévben elért maximuma körül mozog.

Így legutóbb is, illetőleg az 1928/29. tanévben, belföldön tanult főiskolai hallgatóink összlétszáma 16.689 főt tett ki, 88.9%-át a főiskolai ifjúság 1913/14. tanévi 18.764 főnyi összkontingensének.

Hogy az a mindössze 11%-os csökkenés, mellyel főiskolásaink 1928/29. tanévi létszáma azok 1913/14. tanévi létszámánál számszerű-

leg kisebb, mennyire mögötte marad annak a kívánatos apadásnak, melyet az országos népesség lélekszámában Trianon folytán beállott eltolódás ajánlatossá tette, eléggé szemléltetheti az a megállapítás, hogy főiskolásaink 1928/29. tanévi létszáma szinte még egyszer akkora volt, mint amekkorának az országos népesség trianoni megfigyatozásával arányban kellett volna lennie (8.624) s hogy az egyes tudománykarok hallgatóinak 1928/29. tanévi tényleges kontingense csak a bányá- és erdőmérnöki szakban haladta meg, a maga 66.6%-os apadásával, az effektív csökkenésnek azt az 54.2%-át, mellyel az ország népessége 1914 óta leapadt. A többi főiskolai szakok hallgatóinak tényleges csökkenése, az országos népesség apadásának imént érintett mértékétől, nemcsak jelentősen elmaradt, hanem egyes szakokon a hallgatószám 1928/29. tanévi tényleges létszáma, még az 1913/14. tanévi tényleges létszámot is hatalmasan felülmúlta. A hittudományi hallgatók 1928/29. tanévi összszáma (1.200 fő), az 1913/14. tanévi létszámmal szemben 38.3%-os, a joghallgatóké (5.423 fő) 15.9%-os, az orvostanhallgatóké (2.329 fő) 30.9%-os, a gyógyszerészhallgatóké (315 fő) 17.3%-os, a műegyetemi hallgatóké (1.583 fő) 40%-os, a polgári iskolai tanárjelölteké (436 fő) 46.6%-os *csökkenést* mutat ugyan. Ugyanakkor azonban az állatorvosi főiskola növendékeinek száma (280 fő) 34.1%-al, a gazdasági akadémiai hallgatók létszáma (508 fő) 48.9%-al, a bölcsészeti hallgatók száma (2.757 fő) pedig 74.9%-al *túllépte* az említett tudományszakok hallgatói által az 1913/14. tanévben betöltött kereteket.

A főiskolai hallgatók létszámának ismertetett alakulásával párhuzamos tény az az erős eltolódás, mely az évenként kiadásra kerülő főiskolai diplomák száma tekintetében a jelenlegi és a háború előtti idők idevágó viszonyai között mutatkozik. Igaz ugyan, hogy főiskoláink legutóbb, ill. az 1928/29. tanévben: gyógyszerészmesteri diplomákban (182 oki.) 11.6%-kal, bányamérnöki oklevelekben (27 oki.) 12.9%-kal, középiskolai tanári oklevelekben (200 oki.) 16.6%-kal, polgári iskolai tanári oklevelekben (181 oki.) 21.3%-kal, jogkari diplomákban (990 oki.) 30.9%-kal, erdőmérnöki oklevelekben (26 okl.) 46.9%-kal *kevesebb* oklevelet bocsátottak ki, mint a békében. Ugyanakkor azonban az ország népessége, mint ismételten említettem, 54.2%-kal volt kisebb Nagymagyarország lélekszámánál s ugyanakkor a másik oldalon, az itt szóbanforgó tanévben kelt műegyetemi oklevelek száma (411 oklevél) 8.7%-kal, az orvosi diplomáké (540 okl.) 10.7%-kal, az állatorvosi diplomáké (50 oki.) 19.9%-kal, a gazdasági akadémiai okleveleké (189 okl.) 17.6%-kal *túllépte* az ugyanezen szakokból az 1913/14 tanévben kiadott diplomák számát.

S ne gondoljuk, hogy a diplomatermelésnek ez a mérete, melyet abban a megállapításban megegyezhetünk, hogy az 1928/29. tan-

évben, az előzőkben kiemelt tanszakokból együtt, 1336 oklevéllel, azaz a tényleg kiadott oklevelek számának (2796) 47.8%-ával több diploma került kiadás alá, mint amennyi a mondott tanszakokból az országos népesség csökkenése arányában lett volna kiadandó, – csakis az itt alapul vett tanévre lenne jellemző. Az előző évekre vonatkozó adatok betekintése ugyanis arról győz meg, hogy a főiskolai oklevelek évi száma, a világháború után az 1925/26. tanévben jelentkezett mélypont óta, évről-évre emelkedően van.

Hogy pedig a Trianon óta felettünk elmúlt éveknek közép- és főiskolai diplomatermelése, nem pusztán a népesség számában közben beállott csökkenés mérvéhez képest, hanem az ország lakosságában közép-, illetve főiskolai végzettséggel jelenlevő egyéneknek kontingenséhez viszonyítva, azaz tényleg is, mily veszedelmes többleteket produkált és produkál s hogy ezek az évről-évre fokozódó diploma-többletek, a közép-, illetve főiskolai végzettséget igénylő pályákon, mily mértékben telítették és telítik túl az elhelyezkedésnek már régebben sem rózsás lehetőségeit, – igen szembeötlően demonstrálják, egyrészt az 1920. évi népszámlálásnak, másrészt a szellemi munkások 1928. évi országos összeírásának bizonyos eredményei, illetve az azokra építhető összehasonlítások.

Egy, az 1920. évi népszámlálás adatain nyugvó hivatalos becslés¹ úgy találta, hogy az országnak a mondott népszámlálás alkalmával jelen volt népességében, a megszámlált egyének foglalkozásából következtethetően: 22.908 egyénnek volt jogvégzettsége, 4959 egyénnek volt orvosi oklevele, 3810-nek volt középiskolai tanári diplomája, 6890-en bírtak különféle mérnöki, illetve műegyetemi végzettséggel, 3723-an voltak okleveles gazdák, 646-an bírtak erdőmérnöki, 582-en bányamérnöki oklevéllel, 4330 egyénnek volt polgári iskolai tanári s 2513-nak gyógyszerészi képesítése.

Ha ezekkel a számokkal a szóbanforgó népszámlálás idejétől csak az 1928/29. tanév végéig eltelt esztendő diplomatermelésének eredményeit vetjük is egybe, máris azt a tényt lehet konstatálnunk, hogy főiskoláink a jelzett 8 esztendő alatt: *a)* polgári iskolai tanári oklevelekből, az ily képesítésű egyének 1920. évi összállományának 21.8%-ával, *b)* jog és államtudományi oklevelekből a jogvégzett egyének 1920. évi összszámának 33.5%-ával, *c)* középiskolai tanári diplomákból az ily oklevéllel 1920-ban bírt egyéneknek 34.1%-ával, *d)* bányamérnöki oklevelekből a bányamérnökök 1920. évi országos létszámának 40.5%-ával, *e)* gyógyszerészmesteri oklevelekből a

¹ Hivatkozott becslésre nézve I. Magyary Zoltán miniszteri tanácsosnak az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése tárgyában kidolgozott, s kéziratként közzétett Emlékiratát.

gyógyszerészek 1920. évi összkontingensének 40.9%-ával, *f)* különféle mérnöki oklevelekből együtt a műegyetemi képesítésű egyének 1920. évi országos állományának 52.6%-ával, *g)* állatorvosi képesítésből az ily végzettségű egyének 1920. évi létszámának ugyancsak 52.6%-ával, *h)* erdőmérnöki oklevelekből az erdőmérnökök 1920. évi állományának 58.2%-ával, *i)* gazdasági akadémiai oklevelekből az okleveles gazdák 1920. évi országos kontingensének 61.1%-ával, *j)* orvosdoktori diplomákból az orvosok 1920. évi létszámának 94.5%-ával felérő újabb okleveleket bocsátottak ki. A mondott szakokból, a jelzett 8 esztendő alatt, kiadott új oklevelek összes száma (22.677 oklevél), az ugyanazon szakokból 1920-ban már oklevéllel bírt egyének összlétszámának (51.054 fő) 44.4%-át képezte.

A diplomákban való túltermelés méreteit már a fenti adatok is eléggé szemléltethetik. Még megközelítőbb képet nyerhetünk erről a túlprodukciónról a szellemi munkások 1928. évi összeírásának bizonyos eredményei révén.

Ez az összeírás¹, 1928 március hó i-én, az akkori nyugdíjasok levonásával: 53.514 oly egyént talált az országban, kik valaminő főiskolai végzettséggel voltak, mint keresők, a szellemi foglalkozások valamelyikének körében tényleg elhelyezkedve. Ez egyének sorában 16.617 főt tett ki a jog végzettséggel, 4489 főt a bölcsészeti végzettséggel, 6958 főt az orvosi diplomával, 665 főt a közgazdaságtudományi végzettséggel, 5856 főt a műegyetemi végzettséggel bírt egyének száma, az okleveles gazdák pedig 2791 fővel, a bányá- és erdőmérnökök együtt 889 fővel, a polgári iskolai tanárok 2968 fővel s az állatorvosok 756 fővel szerepeltek.²

Ha már most az 1928/29. tanévben kiadott főiskolai oklevelek számát, az összes szakokban, oly maximumoknak tételezzük fel, melyeknél többet főiskoláink a jövőben produkálni nem fognak, a szellemi foglalkozások körében tényleg elhelyezkedve volt diplomás egyéneknek fent említett létszámát pedig oly maximumnak, mellyel a főiskolai képesítésű egyének a képzettségüknek megfelelő munkalehetőségeit és keretét, a mi jelenlegi és várható viszonyaink között, teljes mértékben igénybevétték, úgy az említett maximumoknak az egyes élethivatásokra alkalmazott egybevetése a valóságot

¹ A magy. kir. Központi Statisztikai Hivatal által «A szellemi munkások összeírása 1928.» cím alatt közzétett kimutatás idevágó adatában számszerűleg 61.604 szellemi munkás szerepel ugyan. E végszámból azonban a hivatalos statisztika által abba befoglalt «nyugdíjas és nyugalombavonult» egyéneknek összesen 8.090 főnyi kontingense, az itt figyelembejövő szempontból, nyilván levonandó.

² Fenti adatok a m. kir. Központi Statisztikai Hivatalnak «A szellemi munkások összeírása» című kiadványából vették.

elégge megközelítő adatokban szemléltetheti az utánpótlásnak azt a mértékét, többletét és súlyát, mellyel a főiskoláinkról évről-évre kikerülő egyének, a főiskolai végzettséget igénylő élethivatások jelenlegi és várható munkapiacán, mint munkakínálat és pedig jórészt mint felvehetetlen munkakínálat jelentkeznek.

Ennek az egybevetésnek lefolytatása ugyanis azzal az eredménnyel szolgál, hogy az az utánpótlás, melyet főiskoláink évről-évre kibocsátanak, az 1928/29. tanév idevágó adataival mérve:

- a) a középiskolai tanári képesítést igénylő hivatások körére évi 200 tanári oklevél, azaz a valamely szellemi foglalkozás körében tanári képesítéssel elhelyezkedve volt egyének összlétszámának 4.45%-a,
- b) a jogvégzettséghez kötött pályákra évi 990 oklevél, vagyis az ily végzettséggel szellemi alkalmazásban volt egyének 1928-iki kontingensének 5.95%-a, c) a bányá- és erdőmérnöki szakokra együtt évi 53 oklevél, az ily képzettséggel szellemi munkakörben alkalmazva volt egyének 1928. évi összlétszámának 5.96%-a, d) a polgári iskolai tanári munkakörre évi 181 oklevél, az ily képzettséggel szellemi munkát végzett egyének 1928-iki állományának 6.77%-a, e) az állatorvosi pályára évi 50 oklevél, az állatorvosok 1928. évi számának 6.02%-a, f) a gazdasági akadémiai végzettséget igénylő pályákra évi 189 oklevél, a valamely értelmiségi foglalkozás körében elhelyezkedett okleveles gazdák 1928. évi számának 6.77%-a, g) a műegyetemi végzettséget feltételező hivatások körére évi 411 oklevél, azaz a szóbanforgó képzettséggel szellemi munkakörben alkalmazva volt mérnökök 1928. évi számának 7.02%-a, h) az orvosi hivatás körére évi 540 oklevél, az orvosok 1928. évi számának 8.0%-a.

Minthogy az elsorolt szakokban elhelyezkedve levő egyének számának, halálozás vagy nyugdíjazás révén beálló, évenkénti csökkenése átlagban 2-3%-nál többre nem tehető,¹ az előbb adott összehasonlítás már a maga nyers eredményeivel is arról tesz tanúságot, hogy főiskoláink, az itt szóbanforgó szakokból évről-évre legalább is még egyszer akkora, de a legtöbb szakból kétszer-háromszor akkora utánpótlást is szolgáltatnak, mint amekkora szukkreszcencia az évenként megüresedő keretekben felvételre található.

Pedig ez az összehasonlítás a közalkalmazottak számának legújában elrendelt jelentős redukcióját figyelembe se vette s az után-

¹ A közszolgálat körében alkalmazott egyének kontingensének évi csökkenéséül 3-4%-ot szokás ugyan felvenni, a fent elsorolt kategóriákban azonban igen nagy számmal szerepelnek ú. n. szabadfoglalkozásokban (ügyvéd, ügyvédjelölt, orvos, mérnök, gazdatiszt) elhelyezkedett egyének is, kikre nézve nyugalonlás címén szinte egyáltalán nem lehet csökkenést számításba venni.

pótlás méreteinek kérdését is, csak általában, a *valaminő* szellemi foglalkozás körében nyíló elhelyezkedésnek lehetőségei szempontjából mérlegelte, holott ez a kérdés voltaképpen abból az ideálisabb szemzőből lett volna és lenne vizsgálandó, hogy a diplomás egyének számára mily mértékben volt és van meg a lehetőség oly életpályák körében jutni megélhetéshez, amily pályákra őket tanulmányaik és oklevelük sajátosan kvalifikálják.

Ily háterű összehasonlításra a szellemi munkások 1928. évi összeírásának hivatalosan közzétett eredményei, sajnos, nem nyújtanak lehetőséget, mert az értelmiségi pályák körében alkalmazva volt egyéneket, abból a szempontból, hogy sajátos kvalifikációjukat megkövetelő szellemi foglalkozást töltenek-e be, vagy sem, nem részletezik. Bizonyos azonban így is, hogy napjainkban sok diplomás egyén oly értelmiségi foglalkozásban keresi megélhetését, mely az illetőnek sajátos főiskolai végzettségét nem igényelné szükségképpen. Amikor pl. az itt szóban forgó statisztika, a szellemi munkások foglalkozásának és tanulmányi végzettségének adatait kombinálva, az «állami tisztviselők és díjnokok» s a «városi, vármegyei és községi tisztviselők és díjnokok» kategóriái alatt mintegy 5650 főnyi, jogvégzettséggel bíró egyént szerepeltet, ebből a kontingensből a főiskolai végzettséget nem igénylő, de a szóbanforgó statisztikai kimutatásban külön nem szerepeltetett «díjnok»-i foglalkozásra egymagára is, kétségkívül, nem csekély hányad esik.

De ha az a kívánatos összehasonlítás, mellyel a főiskolákat abszolválta egyének hivatásszerű elhelyezkedésének lehetőségei lennének pontosan lemérhetők, megfelelő adatok híján, legalább részemről, nem volt is keresztülvihető, az utánpótlásnak a máz évenkénti arányai, melyekről az előzőkben megemlékeztem, még abban a minimális jellegükben is, mellyel azok az alapjukat képező összehasonlítás természeténél fogva bírnak, a főiskolai diplomákban való túltermelésnek oly mértékét demonstrálják, mely a magyar társadalom egésze szempontjából is nagy fokban aggályos s a főiskoláinkra tóduló ifjúság jövőjének szemszögéből is komoly figyelmet érdemel.

A szellemi munkások 1928. évi összeírásának eredményei különben egyéb, itt megemlést érdemlő részletekkel is szolgálnak.

Beszámolnak t. i. arról, a viszonyainkra s az értelmiségi hivatások túltömöttségére jellemző tényről is, hogy a legalább hat középiskolai osztály elvégzése alapján «szellemi munkások»-nak minősült egyének 277.343 főnyi összlétszámában 74.399 egyén, és pedig 43.301 férfi és 31.098 nő, az egész kontingensnek 26.8%-a, nem szorosan szellemi, illetőleg értelmiségi, hanem egyéb munkával kereste kenyerét, 10.034 egyé pedig az összlétszám 3.6%-a egyáltalán minden munka nélkül volt. Az ilyen, nem szorosan szellemi, hanem egyéb munkakör-

ben alkalmazva volt értelmiségi elemek előbb említett létszámán belül 35.020 főt (47.1%) tett ki az érettségizett s 5252 főt a főiskolai képesítésű egyének száma, a munkanélküli szellemi munkások csoportjában pedig a maturált egyének fővel (45.4%), a főiskolát végzettek viszont 1848 (18.4%) szerepeltek.

Igaz ugyan, hogy a nem szorosan értelmiségi, hanem valamely más természetű munkára utalt matúrás és diplomás szellemi munkásoknak előbb közölt létszámában a különféle tanintézetek tanulóinak bizonyos hányada (14.436 matúrás s 398 diplomás egyén) s a töképezések is (698, illetve 342 fővel) bennfoglalvák, akiktől pedig az itt számbajövő szempontokból el kell tekintenünk. Igaz az is, hogy a nem szorosan értelmiségi foglalkozásból élő matúrás és diplomás szellemi munkásoknak mondott létszámán belül 8854 matúrás és 1282 diplomás nőnek sorsát, legalább bizonyos fokig, enyhítheti az a körülmény, hogy mint «háztartásbeliek» saját otthonukban foglalatzkodhatnak. De ha számításainkban mindezeket a kategóriákat figyelmen kívül hagyjuk is, még mindig 11.012 főnyi érettségizett és 3224 főnyi diplomás, oly egyénnel s ez utóbbiak sorában: 816 diplomás jogással, 996 okleveles gazdával s 704 mérnökkel találjuk magunkat szemben, kik magas szellemi képzettségükkel nem valamely szorosan szellemi, hanem egyéb munkakörben voltak elhelyezkedve.¹

Ami pedig azt a 10.034 főnyi szellemi munkást illeti, kiket az 1928. évi összeírás teljességgel munka- és alkalmazás nélkül talált, minket itt érdeklő viszonyaik jellemzésére legyen elég csak annyit említenem meg, hogy közöttük 2228 oly egyén (1341 férfi és 887 nő) találatott, kik tanulmányaik befejezése óta foglalkozáshoz jutni még egyáltalán nem tudtak, hogy közülük 743-an 2-5 évig terjedő, 261-en pedig már 5 évet is meghaladó idő óta keresték eredménytelenül az elhelyezkedést s hogy a munkanélküli szellemi munkások egész kontingensének csak 8.3%-a élt a saját vagyonából vagy egyéb jövedelméből, 91.3%-nak eltartása ellenben a hozzátartozókra vagy a társadalomra hárult.

¹ Kiténik a fentiekből, hogy egyik-másik lapnak az előadásra hivatkozott az a közlése, mintha Magyarországon 40.000 matúrás, ill. diplomás egyén «fizikai» munkát végezne, az előadás során általam részletezett adatoktól, úgy az érdekeltek száma, mint munkakörük minősítése tekintetében eltérő, téves túlzás. A nem szorosan szellemi munkakör, mint pl. az önálló kereskedő, vagy önálló iparosé, még nem eo ipso «fizikai» munka s a nem szellemi, hanem egyéb munkakörben elhelyezkedett matúrás és diplomás egyének voltaképpeni száma is, mint láttuk, jelentékenyen alacsonyabb.

II.

Azok az adatok, melyekkel a kérdésünk szempontjából minket érdeklő status quo-t, a normális, vagy legalább a jelennél normálisabb múlthoz való viszonylatában s a jövőt valószínűsítő tendenciáiban, vázolni megkíséreltem, távolról sem merítik ugyan ki azokat az összefüggéseket, melyekre nézve a mai helyzet még sok tanulsággal vizsgálható lenne, így különösen a nők hatalmas előretörése az értelmiségi pályákon s az előkészítő tanulmányok terén, mindenesetre oly mozzanata kérdésünknek, mely mint külön is érdekes probléma, a tanulmányozást nagyon megérdemelné. Céljainkra azonban az ismertett tények is elegendők.

Elegendők ugyanis annak megállapítására, hogy a világháborút követő idők óta, az értelmiségi pályákra kiképező tanintézetekben, az ily pályák legtöbbször felvevőképességét nagy mértékben túllépő emberanyaggal foglalkozunk s e révén, matúrás és diplomás értelmiségi elemekben, évről-évre oly többletet termelünk, mely a maga képzettségének és választani óhajtott hivatásának megfelelő elhelyezkedést találni nem tudván, társadalmunkra nézve, a hivatások etikája szempontjából csak hátrány és teher, magán- és közgazdasági tekintetben csak nagy tökéket improduktíve fölemésztő és lekötő veszteség, a szociális béke és elégedettség szemszögéből pedig súlyos veszedelem.

Mert tévedés lenne azt hinni, hogy annak a több ezernyi végzett jogásznak, orvosnak, mérnöknek, gazdának vagy egyéb diplomás értelmiségnek s annak a még több ezernyi maturált egyénnek, kik a képzettségükhöz mért érvényesülést hiába keresik, lelki ambícióit és munkakedvét a képzettségüktől távolosó netáni munkaalkalmak, vagy éppen a munkanélküliség kielégítik. Rövidlátás lenne azt gondolni, hogy az egyes életpályáknak oly magasabbrendű és drágább munkaerőkkel történő elárasztása, kiknek előtanulmányai több költséget emésztettek fel, mint amennyinek befektetésével az egyes munkakörök kifogástalan ellátása már biztosítható, a nemzeti vagyon állagát nem érinti s a nemzeti termelés gazdaságosságát nem csökkenti. S hiba lenne remélni, hogy a magasabb tudással magasabb életigényekre is nevelt elemek az élettől várt érvényesülésük akadályai előtt fatalisztikus belenyugvással megállani hajlandók. És mert mindezt hinni és remélni elhibázott lenne, a diplomákban való túltermelés viszont s vele a számban folyton növekvő, reményeiben egyre csalatkozóbb s hangulatában ezért egyre elkeseredőbb szellemi proletariátus immár: tény, azt hiszem, megokoltan irányulhat a figyelem arra a kérdésre, hogy történt-e valami ennek a veszedelemnek elhárítására s hogy egyáltalán lehetséges-e és miként lemersékelni

azt a feltörekvést, mely az értelmiségi pályák jelenlegi és várható felvevőképességét messze meghaladó méreteivel, társadalmi veszedelmek csiráit hordja magában.

A tények provokálta iménti kérdés első részére inkább tagadólag, a másodikra inkább igenlőleg lehet válaszolnunk.

A diplomások száma és a mindenkori szükséglet közötti összhang biztosítására tétettek és tétetnek ugyan bizonyos kísérletek, ezek azonban a mondott célra vagy egyáltalán alkalmasak sem voltak, vagy nem úgy vitettek és vitetnek keresztül, hogy céljukat hatékonyan megközelítenék. S emellett, ugyanakkor, amikor egyik oldalon az értelmiségi túltermelés ellen védekezni próbálunk, egy másik irányból az egyeseket a mennél magasabb értelmiségi kvalifikációk megszerzésére szinte rákényszerítiük.

Így, amely helyes volt és helyes önmagában az az elgondolás, hogy a diplomákban való túlprodukciót voltaképp már a középiskolai tanulók megfelelő szelektálásával kell, legalább részben megelőzni, annyira alkalmatlannak bizonyult ennek az elgondolásnak realizálására az a közben hamarosan vissza is vont intézkedés, mely a középiskolába történő felvételt külön erre beállított vizsga sikerétől tette függővé.

Ez a vizsga, az elemi iskolák által egységesen fel nem dolgozott s fel sem dolgozhatott tananyagával s a könnyen elfogódó gyermekvizsgálók lelkét és egyéniségét egyáltalában nem ismert s a gyermek előtt is ismeretlen egyénekből alakított vizsgabizottság előtt, nem irányult és irányulhatott annak megállapítására, hogy a vizsgázóban tényleg mekkora a középiskolai tanulmányok sikeréhez szükséges szellemi képességek mértéke, hanem csak annak konstatálására, hogy a vizsgázó mily fokban volt képes bizonyos előírt anyagból idegenek előtt számot adni. Mennyivel alkalmasabb út és mód lett volna és lenne az itt szóbanforgó szelekcióra az, ha a tanulókat fizikai, lelki és értelmi kvalitásaik tekintetében, a megfigyelés helyes szempontjaiba és módszereibe megfelelően bevezetendő tanítók már az elemi osztályokban rendszeresen ügyelnek, ha e megfigyelés eredményei évről-évre feljegyeztetnének s a magasabb tanintézetekbe történő felvételeknél, a tanulmányi előmenetelről szóló bizonyítvány mellett, a folyamodó pszichografiai megfigyelőlapjának adatai s a folyamodó eladdigi tanítójának véleménye, vagy a megfelelően beállítandó pályaválasztási tanácsadó intézmények hivatott szakközegének nézete is mérlegeltetnék. Ezt a külföldön, főleg Németországban, jórészt már bevezetett s egyre jobban beváló eljárást mi még nem alkalmazzuk.

S amint a középiskoláinkba készülő egyének szelektálására eddig semmiféle szűrőintézményt be nem vezettünk, a főiskolákra

lépő ifjúság számának korlátozására beállított egyetemi numerus claususról sem mondhatni el, hogy az azt a szociálpolitikai célt, mely neki egyedül adhat létjogosultságot, hogy t. i. a főiskolai végzettségre törekvő egyének kontingensét, arra alkalmas egyedekből, az egyes élethivatások körében felmerülő szükségletekhez mérje, kellőképpen szolgálná. A közoktatásügyi kormány idevágó helyes intencióinak igazolásául mindenestre meg kell állapítanunk azt, hogy közoktatásügyi kormányzatunk az egyetemi numerus clausus kereteit már az 1923/24. tanév óta állandóan csökkentette s az akkor 5019 főben megszabott országos létszámot, az 1929/30. tanévig bezárólag eltelt 7 év alatt, erős fokozatokban, 30,6%-al, 3481 főre szállította le s az egyetemi felvételek kritériumául is elsősorban a felvételt kérők előzetes tanulmányainak minőségét írta elő. Tény azonban, a numerus claususban eszközölt jelentős redukciónak ellenére, még ma is az, hogy a zárt szám mindenkor országos keretei az általa érintett főiskolák kezdő évfolyamaira tényleg beiratkozó egyének számánál állandóan magasabbak. Pedig a főiskolai karok a részükre engedélyezett számbeli kereteket – ha van kivétel – annyira be szokták tölteni, hogy numerus claususos főiskoláink új hallgatói sorában, mint ezt legutóbb kimutatták, 32-33%-ban oly egyének is szerepelnek, kik a középiskolai tanulmányokat, nem közvetlenül az előző tanévben, hanem már korábban végezték el.¹ Ha most ehhez még azt a körülményt is hozzá vesszük, hogy főiskoláinknak csak egy része, t. L csak az egyetemek, a műegyetem s a jogakadémiák esnek a numerus claususról szóló törvény hatálya alá, egyéb főiskoláinkon ellenben, mint az állatorvosi főiskolán, a gazdasági akadémiákon, az erdő- és bányamérnöki főiskolán, a felvételnél létszámbeli hivatalos korlátozásai nincsenek, úgy túlzás nélkül mondhatjuk, hogy Magyarországon ma is csak az nem végez *főiskolát* s csak az nem szerez *valaminő* főiskolai oklevelet, aki ilyen végezni, ill. szerezni egyáltalán nem is akar. A mai numerus clausus alkalmas ugyan arra, hogy egyes egyetemeket vagy egyes tudományzakokat a túlszűfolttságtól bizonyos fokig mentesítsen, arra azonban, hogy a főiskolákra készülő egyéneknek azt a többletet, melyet az akadémiai végzettséget igénylő élethivatások, adott körülmények között felvenni már egyáltalán nem képesek, a főiskolai tanulmányoktól általában távoltartsa, valamint arra, hogy a főiskolákra folyamodók a felvétel alkalmával meg-

¹ L. Asztalos Józsefnek «A főiskolai hallgatók újabb adatai» c. tanulmányát a Magyar Statisztikai Szemle 1930, évi 2. számában. Ebből a cikkből az is megállapítható, hogy azoknak az egyéneknek száma, kik közvetlenül a középiskolákból iratkoztak át numerus clausus alá, eső főiskoláinkra, az 1928-29. tanévben 951-gyel, az 1929-30. tanévben pedig 843-mal volt alacsonyabb, mint maga az ugyanakkori numerus clausus.

felelő szelekciónak legyenek alávetve őket, mai kereteiben a numerus clausus alkalmatlan.

Pedig erre a szelekcióra, még más viszonyok között is, manapság meg éppen nagy szükség lenne egyetemünkön. Az egyetemi vizsgák eredményességéről évről-évre készül, hivatalos statisztikai kimutatások t. i. arról tanúskodnak, hogy bár az elbírálás szigora a béke éveiben alkalmazott mértékhez képest jelentékenyen enyhült, országos átlagban a vizsgázók 20-30%-a, a vizsgálatok első megkísérlése alkalmával, szinte minden egyetemi vizsgálaton megbukik.

Az egyetemi numerus clausus különben nem az egyetlen oly intézményünk, mely az egyetemi és főiskolai hallgatók száma és az akadémiai életpályák mindenkori felvevőképessége közötti összhang ügyét hivatott szolgálni.

Erre a célra, vagy legalább erre a célra is, a közoktatásügyi miniszter úr, Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet elnevezéssel, egy másik intézményt is létesített.

Ennek az intézetnek az a közelebbi feladata, hogy a középiskolákból a főiskolákra készülő egyéneknek, a részükről végezni óhajtott főiskolai tanulmányok előfeltételeiről, intézményeiről, időtartamáról, vizsgarendjéről és költségeiről, szakszerű felvilágosításokat adjon, illetőleg mindazokat, kik a főiskolai végzettséget igénylő élethivatások körében óhajtván elhelyezkedni, jövő pályájuk megválasztása érdekében tanácsért az intézethez fordulnak, egyéni képességeiknek és viszonyaiknak mérlegelésével, az egyes életpályák igényelte fizikai és szellemi követelmények feltárásával s az egyes pályákon remélt megélhetés gazdasági valószínűségeinek ismertetésével ahhoz segítse, hogy a hajlamaiknak, rátermettségüknek, anyagi erőiknek s egyéb egyéni viszonyaiknak leginkább megfelelő élethivatást» magukra nézve mennél könnyebben és mennél biztosabban felismerhessék.

Szervezeti szabályzatából idézett feladatának sikeres ellátása érdekében az Intézet «gyűjti és tanulmányozza a főiskolai végzettséget igénylő életpályák lényedéről, működéséről, szellemi és fizikai követelményeiről s egyéb számbajövő vonatkozásairól szóló pályaképeket s összeszedi és nyilvántartja azokat a statisztikai és egyéb adatokat, melyek az egyes életpályákkal kapcsolatos munkapiacnak és megélhetésnek mindenkori állásáról megbízható képet adni alkalmasak».

Az intézmény létesítésének előzményeiről s eddig végzett munkásságáról tájékoztatást nyújtani elég illetékesnek érezhetem magam, mert az intézmény szervezésében is volt némi részem s annak működését jelenleg is irányítom.

Beállításának gondolatát a magasabb értelmiségi pályák telítettségének amaz aggályos kísérőjelenségei és következményei vál-

tották ki, melyeket a pályavégzettségüket megszerzett egyetemi ifjak elhelyezkedésének egyre fokozódó nehézségei demonstráltak. Konkrét esetek azt mutatták, hogy a magasabb értelmiségi kvalifikáció megszerzésére irányuló nagy mérvű törekvéseknek, egyik s nem utolsó oka az a tájékozatlanság, mellyel a magyar ifjúság a középiskolákból, az egyetemek és főiskolák s az akadémiai végzettséget igénylő életpályák felé, e pályák tanulmányi és hivatásbeli előfeltételeinek kellő ismerete nélkül, szinte vakon, elindul. Alappal volt feltehető, hogy ha intézményes gondoskodás történik arról, hogy az ifjúság az életpálya helyes megválasztásának magán- és közérdekű jelentőségéről s a választani óhajtott pálya elérhetésének és hivatásos betöltésének követelményeiről és feltételeiről kellő időben megfelelő felvilágosítást nyerhessen, nemcsak sok, egyébként eltévesztendő életnek egyéni boldogtalansága és tragédiája lesz megelőzhető, hanem az alaptalan és kilátástalan feltörekvéseknek a köz szempontjából is mérséklendő arányai, a szakszerű felvilágosítások nyomán, már az érdekelt egyesek előzetes belátása révén is jelentősen csökkenni fognak.

Ez, a közoktatásügyi miniszter úrnál jóindulatú megértésre és támogatásra talált elgondolás hozta létre a céljaiban és feladataiban előbb ismertetett intézményt, gyakorlati szükségességét pedig, vagy legalább hasznosságát, egymaga az a tény is bizonyíthatja, hogy mikor az intézmény, működésének kezdetén, a középiskolai ifjúság pályatájékozottságának tényleges mértékéről képet alkotandó, a maturandusokat pályaválasztásuk felől a matúra előtt 2 hónappal megfelelően megkérdezte, azok összlétszámának (4617) 33%-ától azt a választ kapta feleletül, hogy pályaválasztásukra nézve határozottan nyilatkozni még nem tudnak.

Hogy egyébként az intézmény, a működése felett eddig elmúlt 3 év alatt, tett-e valamit és mennyit a maga céljai irányában, részben az a program illusztrálhatja, melyet az intézet, a matúra előtt álló ifjúságot érdeklőleg, évről-évre végrehajt, részben az a néhány adat, melyben az intézmény évi ügyforgalma tükröződik.

Az intézet minden év őszén, megfelelő levéllel és kérdőívvel, a középiskolák utolsó évfolyamának minden tanulóját s mindazokat a szülőket, kiknek érettségi előtt álló gyermeke máshol jár iskolába, mint ahol a szülők laknak, közvetlenül megkeresi, közli velük az intézet hivatását, felhívja figyelmüket a helyes pályaválasztás egyéni és közérdekű voltára s tudomásukra adja, hogy az intézet minden, a további tanulmányokat s a pályaválasztást érdeklő kérdésben mindenkinnek s bármikor és bármennyiszor, ingyen rendelkezésére áll.

Ebben a tanévben az intézet 5768, a másodikban 6127, jelenlegi harmadik esztendejében pedig 6511 címre küldte szét tájékoztató felhívását. E felhívásokra az első évben 1036 tanuló 3065 tanulmányi s

599 pályaválasztási kérdéssel, a második évben 328 tanuló 1174 tanulmányi és 325 pályaválasztási kérdéssel, a jelenlegi tanévben viszont már eddig is 350-nél több tanuló fordult részint tanulmányi, részint pályaválasztási kérdéseivel az intézethez. Az a körülmény, hogy az intézet működésének későbbi esztendeiben a kérdezősködő egyének s a feltett kérdések száma alacsonyabb, mint volt az első esztendőben, csak látszólag jelenti csökkenését az intézmény ügyforgalmának s abban leli magyarázatát, hogy időközben az intézmény, a hozzá eladdig beérkezett kérdések tartalmának figyelembevételével, kiadta a részletes Magyar Főiskolai Útmutatót, ennek megjelenéséről is tartalmáról az ifjúságot évről-évre értesíti s így, ez Útmutató megjelenése óta, a legtöbben csak abban az esetben fordulnak konkrét kérdésekkel az intézethez, ha az előbb onnan már megkért Útmutatóban a maguk részéről keresett felvilágosítást meg nem találják. Az intézmény munkájának emelkedését a valóságban éppen az a tény mutatja, hogy míg az intézet 1928/29-ben 8106 drb postai küldeményt továbbított, addig az 1929/30. tanévben már 8639 drb különféle küldeményt kellett postára adnia.

Az intézmény végzett munkájának effektív eredményessége, e munka individualizáló jellegénél, valamint annál fogva, hogy az intézet által lefolytatott levelezések és szóbeli megbeszélések tényleges hatásáról az intézetnek tájékozódnia módjában már nem áll, nehezen mérhető le. Az intézmény ügyforgalma azonban s a szülőktől és diákoktól beérkező köszönőlevelek, valamint az a tény, hogy az intézet statisztikai megfigyelései szerint a maturandusok összlétszámán belül a főiskolákra nem készülő egyének arányszáma az intézet fennállása óta emelkedett, arra engednek következtetni, hogy az intézmény, nemcsak a pályatájékozottság terjesztése, hanem a főiskolákra törekvés mérséklése terén is, noha ez utóbbi csak akcidentálisan képezi célját, *nem* eredménytelenül munkálkodik.

S ha mindezek mellett mégis az intézmény tevékenységéről nem jelezhető annyi, amennyit az felmutatni hivatva van s amennyit az elérni törekszik is, ennek okát semmiesetre sem a célkitűzésben, hanem egyrészt a feladatok betöltéséhez szükséges eszközök hiányában, másrészt meg abban a körülményben kell keresni, hogy az intézmény alól, illetve mellől hiányoznak a pályaválasztási tájékoztatásnak ama többi organizációi, melyeknek a felvilágosítás munkáját az alsó- és középtagozatokban, vagyis amaz életpályákra nézve kellene szolgálniak, amelyekre az elemi és polgári iskolák és a különféle középfokú tanintézetek minősítenek. A Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet az intézményes pályaválasztási tanácsadás organikus égszének csak egyik s legfelsőbb tagozata, melyet mint első-sorban reá tartozót, a közoktatásügyi miniszter úr nagy megértéssel

életre hívott s fenntart ugyan, de amelyet az ipari, kereskedelmi s az alsó- és középfokú értelmiségi pályákról szakszerű felvilágosításokat adni hivatott hasonló célú intézményekkel alátámasztani, illetve kiegészíteni, azok, akikre viszont az ily intézmények szervezése tartoznék, mind e mai napig elmulasztottak. Pedig e kiegészítés nélkül a pályatájékozottság terjesztésének hivatásait, közgazdasági és szociálpolitikai szempontból egyaránt fontos és a művelt külföld által egyre jobban értékelt ügye kellőképpen nem szolgálható s a Főiskolai Tanulmányi és Pályaválasztási Tájékoztató Intézet, még a maga sajátos munkájában s még majd akkor is csak féléredményeket fog elérhetni, ha munkájához azokat a ma még nélkülözött fedezeteket is megkapnia sikerül, melyeknek segítségével programba vett, de eddig meg nem valósíthatott külső organizációját, a középiskoláknál megbízandó tanácsadó-közegek beállításával, kiépítésével sikerül.

S amíg az értelmiségi elemekben való túltermelés megelőzése terén egyelőre nem sok eredménnyel dolgozunk, addig a másik oldalon azt a törekvést, mellyel egyesek minden áron mennél magasabb kvalifikációk megszerzésére s ez alapon mennél magasabbrendű társadalmi elhelyezkedésre igyekeznek, közvetve szinte kikényszerítjük. Egészen bizonyos pl., hogy ha – mint ez ma tényleg történik – azokat a pályákat és élethivatásokat, melyek az előismereteknek és iskolázottságnak valamely kisebb fokával is kifogástalanul elláthatók, pusztán azért, mert fölös számban rendelkezésre állanak, rendszeresen és előszeretettel oly magasabb képzettségű munkaerővel telítjük, kiknek intelligenciáját a rájuk bízott munkakör nem hogy igényelné, de tán meg sem bírja, – nemcsak drágábban termelt munkaerőket alkalmazunk, mint szükséges lenne, hanem még azokat az egyéneket is, akik a maguk ambíciói és körülményei szempontjából eredetileg valamely szerényebb iskolázottsággal s ehhez mért szerényebb elhelyezkedéssel is beérnék, a favorizált magasabb képzettségűek versenyé folytán, ugyancsak a magasabb képzettség megszerzésére s e képzettséggel aztán a nagyobb igényességre is rákényszerítjük.

A kritika, mellyel az értelmiségi túltermelés szociális veszélyével szemben tanúsított eddigi passzivitásunkat, teljes tárgyilagosságra törekedve, jellemeznünk kellett, részben ugyan már rámutatott arra, amitől a szóbanforgó túlprodukciónak további megelőzése érdekében tartózkodnunk, illetőleg amit a túltermelés elhárítása végett tennünk kellene, a megelőzés célszerű remediumainak teljes sorát azonban ki nem merítette. Részint a már elmondottak konklúzióképpen, részint azok kiegészítésül, több ily utat és eszközt lehet és kell még kiemelni.

Így mivel annak a túlzott törekvésnek, mely a szellemi proletariátus veszedelméhez vezetett, hatásai, mint láttuk, már a közép-

iskolai tanulók létszámviszonyaiban is jelentkeznek, a középiskolák pedig éppen a magasabb szellemi kiképzés előiskolái, a matúrás és diplomás elemek számának a mainál egészségesebb alakulása érdekében, bizonyos preventív intézkedések már a középiskolai oktatás körében is alkalmazandók lennének. A középiskolai törvénynek (1924. XI. t.-c.) az a rendelkezése (17. §.), mely a középiskolákban a tanulók létszámát osztályonként 40 főben irányozza elő, a párhuzamos osztályok jelenlegi számának csökkentő revíziója mellett, mennél sürgősebben végrehajtandó lenne s a tanulók osztályonkénti országos létszámába a mindenkori magántanulók is betudandók lennének. Ettől függetlenül is a középiskolákba történő felvételek, az egyetemi és műegyetemi beiratkozások felvételeit módosító 1928. évi XIV. t.-c. 1. §-ának helyes szellemében, a felvételt kérők tanulmányainak eladdigi eredményeire tekintettel s a mondott törvény repartíció és arányosító intencióinak oly értelmezésével lennének eszközözendők, hogy a különféle foglalkozási ágakhoz tartozó szülők gyermekei az egyes foglalkozások értelmiségi jelentőségének megfelelő arányban juthassanak be középiskoláinkba. Mert bármennyire elismerésreméltó és etikus következménye is az emberi méltóságban való egyenlőség keresztényi nagy eszméjének a modern társadalmakban az a lehetőség, hogy az egyesek valamely alacsonyabb társadalmi osztályból magasabba emelkedhetnek s bármennyire kívánatos is, hogy a társadalmi kapillaritásnak ez a lehetősége minden arra érdemes egyén számára ne csak elvileg, hanem tényleg is, mennél nagyobb mértékben nyitva álljon, a felemelkedésnek etikai jogosultságát és szociálpolitikai helytállóságát nyilván csak azokra nézve lehet elismerni, akiknél az ily felemelkedésre egyedül érdemesítő erkölcsi és szellemi kiválóság csakugyan adva van. Amily teljes erkölcsi alappal igényelhetik, nézetem szerint, minden társadalomban s bármily nehéz viszonyok között is, az egyes társadalmi osztályokba tartozó szülők azt, hogy gyermekeiket, amennyiben ezek a szülők társadalmi hovatartozásának megfelelő értelmi, erkölcsi és jellembeli követelményeknek legalább minimumával rendelkeznek, ugyanannak a társadalmi osztálynak anyagi és kulturális nívójában nevelhessék fel, tarthassák meg és helyezhessék el, amelyhez maguk a szülők tartoznak, époly kevésbé lehet a társadalommal szemben támasztott olyan pretenziókat méltányolni, melyekkel csak átlagos, vagy ennél is gyengébb kvalitású utódok, minden áron magasabb társadalmi szférába akarnak felemelkedni, vagy éppen mások anyagi támogatásával felemeltetni, mint amelyben szüleik élnek. Meg kell értenie a magyar társadalom minden rétegének, hogy azokban a súlyos időkben, melyek ránk szakadtak s melyeket csakis egyéni érdekeink és igényeink fegyverezésével és mérséklésével tehetünk, legalább utódaink számára jobbakká, kinek-kinek

örvendenie kell, ha átlagos vagy ennél is gyengébb kvalitású gyermekét abban a társadalmi státusban látja megmaradhatni és érvényesülni, amelybe beleszületett. Annak a reáhatásnak tehát, mely a gyermekeiket iskoláztatni akaró szülők e szándékát egészséges irányba terelni van hivatva, arra kell irányulnia, hogy már középiskolai végzettségre is, de méginkább főiskolaira, *a kiváló kvalitású egyének minden lehető támogatással*, a csak átlagos vagy éppen minimális mértéket megütő egyének ellenben csakis oly esetekben törekedjenek, amelyekben az ily végzettség az érdekeltre nézve a szülők társadalmi osztályában történő megmaradhatásnak elengedhetetlen feltétele.¹

Érthető, ha a szelekciónak azt a gondolatát, melyet a középiskolai felvételeknél az előbb elmondottak szellemében alkalmazandónak vélünk, nemcsak a tanulók előzetes kiválogatására, hanem későbbi megrostálásukra is vonatkoztatjuk.

Ezt a különben következetes kívánalmat amiatt látom szükségesnek külön is megemlíteni, mert még azok a nem részletes statisztikai adatok is, melyek idevonatkozólag rendelkezésre állanak, azt bizonyítják, hogy bár a tanulók bukási százaléka középiskoláinkban általában nem alacsony (15-16%), az elégtelen osztályzatú tanulók arányszáma tekintetében az egyes középiskolák idevágó viszonyai között elég nagy eltérések vannak, így pl. az 1927/28. tanévről rendelkezésemre állott adatokból azt lehetett megállapítanom, hogy az elégtelen osztályzatot kapott középiskolásoknak, mondott évi 15.7%-os országos átlagával szemben, a hivatalos statisztika részéről iskolafenntartók szerint kimutatott középiskolai csoportoknál, lefelé 7.8%-ig, fölfelé pedig 20.5%-ig történt eltérés s hogy a csak egy tárgyból bukott egyéneknek arányszámai 5.7 és 11.3%, a két tárgyból bukottakéi 1-3 és 7.2%, a kettőnél több tárgyból bukottakéi pedig 0.7 és 5.6% között ingadoztak.² Minthogy ezek, a tanintézeteknek – mint említettem – csakis egész csoportjaira (mint pl. az állami, vagy a községi, vagy a különféle felekezeti tanintézetek összesítésére) vonatkozó százalékatlagok, már maguk is alappal engednek arra következtetni, hogy az egyes tanintézetekben a tanulók szorgalmának, illetve képességeinek lemérésére eltérő mértéket használnak, a megítélés mértékének eltérősége viszont, a tanintézetek közötti választás teljes szabadsága mellett, a szükséges és helyes sze-

¹ Ennek a szociálpolitikai szempontból manapság különösen megokolt gondolatnak, a Magyar főiskolai ifjúság válsága e dolgozatomban, már 1926-ban is kifejezést adtam.

² Az 1928/29 tanévről odavonatkozólag közzétett statisztikai adatok a lentinél már előnyösebb képet mutatnak. A bukások országos átlaga valamilyen magasabb ugyan, az átlagtól elütő, szélsőségek azonban kisebbek.

lekció érvényesülését merőben illuzóriussá teszi, de igazságtalan is, – az arra illetékeseknek gondoskodniuk kellene arról, hogy középiskoláink az ifjúság tudásának elbírálásában mennél egységesebb mértéket alkalmazzanak. S e mérték kellő egységesítésének szükségességével felmerül az az itt csak érinteni kívánt kérdés, hogy a jelenlegi, tisztán csak tanulmányi osztályozás mellé nem lenne-e célszerű a tanulók egész egyéniségének alakulását szemmel tartó, pszichográfiai megfigyelést és jegyzékelést is bevezetni.

A középiskolai tanulók létszámát szabályozó intézkedések egyébként nemcsak a főiskolai hallgatók számának alakulására hatnának ki előnyösen s nemcsak a középfokú oktatást tennék alaposabbá, hanem a ma visszafejlődést mutató polgári iskolákba is életet lehelnének¹ s ezen iskolatípus felvirágzásának következményeként azok a középfokú szakiskolák is (tanítóképzők, ipari, kereskedelmi és gazdasági szakiskolák), melyekre a polgári iskolai előtanulmányok is kvalifikálnak, inkább megtelnének tanulókkal, mint megtelnek napjainkban.

A középiskolai tanulók létszámának szabályozásától függetlenül is azonban a főiskolai numerus clausus revízió alá lenne veendő s az egyes tanszakok részére megállapítandó létszám az egyes szakokkal összefüggő életpályák felvevőképességének alapos mérlegelésével lenne meghatározandó. Ennek a szociálpolitikai szempontból megokolt kívánalomnak különben minden oly tanintézet tanulóinak létszámviszonyára alkalmaztatnia kellene, amely intézetek valaminő sajátos szakképzettséget adnak. Azoknak a merőben technikai nehézségeknek, melyek az egyes életpályák telítettsége mértékének megállapítása terén fennforognak, a szukreszcencia-túltermelés megelőzését époly kevéssé lenne szabad meggátolniok, mint ahogy elhibázott lenne valamely tanszak tanulóinak létszámát amiatt nem szállítani le a szociálpolitikailag igényelt mértékre, mert ezáltal egyes tanintézetek országos szempontból esetleg feleslegesekké válnának. $\wedge$ egyes életpályák mindenkori telítettsége s az egyes pályákon szükséges utánpótlás mindenkori mérve nagyon is meghatározható valamik s a munka észszerű szervezésének és a munkaerők racionális kihasználásának és elosztásának szempontjából országos érdek is, hogy a munkaalkalmak és a munkakínálat egymáshoz való viszonylata egyszer már az egész vonalon számbavétessek. A fölöslegessé váló intézmények megszűn-

¹ A vonatkozó statisztikai adatok egybevetéséből megállapítható, hogy a polgári iskolai tanulók száma 1924-25 óta feltűnően csökken. Míg ez a létszám az 1924-25. tanévben 90.776 volt, 1925-26-ban már 87.161-re, 1926-27-ben 83.792-re, 1927-28-ban 78.998-ra, 1928-29-ben pedig 72.113 főre apadt le.

tetése, vagy más időszerű és produktív célokhoz adaptálása sem megoldhatatlan valami, különösen ha az ily intézmények törlésével vagy átalakításával egyidejűleg a kebelükben eladdig működött egyének existenciáját is megsemmisíteni nem törekszünk. Amily érthető emberileg, hogy azok, kik valamely intézmény sorsához a maguk existenciáját is kapcsolva látják, az intézmény fennmaradásáért, a saját existenciájuk érdekében minden módon és sokszor a köz hátrányára is harcolnak, annyira bizonyos, hogy nélkülözhetővé váló intézményeink a bennük alkalmazott egyének minden komoly küzdelme és ellenállása nélkül lennének megszüntethetők, ha a megszüntetés a megélhetésükben általa érintett egyesek existenciális érdekeinek megóvásával vitetnék keresztül.

A főiskolai numerus clausus eddigi keretei egyébként nemcsak szociálpolitikai szempontból, hanem kultúrpolitikai érdekből is igényelnék a revíziót. A mai keretek, az egyes főiskolák ül. karok közötti reparciálásuk aránytalanságával, azt a szelekciót, melyre ép a főiskolai felvételeknél és a főiskolai oktatásban lenne leginkább szükség, nagyon megnehezítik.

Nem lehet céлом itt a részletezés, tény azonban, hogy míg pl. a budapesti tudományegyetem, a részére megállapított zárt szám és a felvételt kért egyének száma közötti erős feszültség folytán, az I. féléves hallgatókat, a múlt 1929/30. tanévben is, úgy válogathatta ki, hogy soraikban az egyszerűen érettek csak 32.1 %-ot tettek, a jelesen érett egyének ellenben 33.4%-ot, a jól érettek pedig 34.5%-ot, addig többi tudományegyetemeink a részükre aránylag magasan megállapított zárt szám mellett annyira nem gyakorolhattak szelekciót, hogy új hallgatóik sorában az egyszerűen érettek 59.2%, ill. 66.5%-al, a jelesen érettek ellenben mindössze 12.2%, ül. 14.6% és 16.3%-al szerepeltek.¹

De nemcsak a főiskolákra történő felvételeknél lenne szükség megfelelő szelektálásra, hanem a főiskolai tanulmányok folyamán is. Arra t. L, hogy a főiskolákra felvett egyének csak mennél egységesebb mértékkel elbírált s mennél komolyabb tudás alapján jussanak diplomához. Amint e tekintetben a statisztika már a középiskolákat érintőleg is azzal a figyelmeztetéssel szolgál, hogy a mérték egyenlősítésére megfelelő intézkedések volnának teendők, nem kisebb mértékben utalnak erre azok az adatok, melyek az azonos tanszakú főiskolai karok vizsgaeredményeit évről-évre összehasonlítólag táblázzák.² Az

¹ Az adatokra nézve l. Asztalos Józsefnek «A főiskolai hallgatók újabb adatai» c. már idézett tanulmányát.

² Ez adatok tartalmazzák a Magyar Statisztikai Évkönyv évről-évre megjelenő köteteinek az egyetemi vizsgák és szigorlatok eredményeit feltüntető táblás kimutatásait.

a tény, hogy az egyező tárgyú vizsgák sikerének esélyei, egyetemünknek éppen leglátogatottabb karain, egyetemek szerint jelentősen eltérő szélső határokat mutatnak, minden mellékkörülménytől függetlenül is kívánatosná tenné, hogy a szelekció egységességének megővésére az érdekelt egyetemi karok gondoljanak.

A diploma-túltermelés megelőzésének hatékony útja lenne az is, ha az egyetemek mellett fennálló diákjóléti intézmények támogatásában csakis az igazán szorgalmas, jellemes s az átlagosnál minősültebb tanulmányi eredményeket felmutató szegénysorsú főiskolások részesíthetnének.

Azok az idők, melyek e téren egykor elsősorban a humanitárius szempont érvényesítését ajánlották, sőt szükségessé is tették, a «hadviselt» és a «menekült» főiskolások kategóriáinak eltűntével, immár elmúltak. A diplomás egyének mai nagy száma mellett, jótétemények kilátásbahelyezésével s tényleges támogatással csakis olyanok lennének a főiskolákra vonzandók, kik istenadta talentumukban és lelki tulajdonaikban, a nemzet számára, az átlagosnál nagyobb emberi értékek ígérését hordják magukban.¹

Felvethető lenne s tudtommal fel is vettetett az a gondolat is, hogy a főiskolai hallgatóság száma a tanulmányok idejének, illetőleg költségeinek fölemelése révén mérsékelt essék.

Kétségtelen, hogy akár a tanulmányok idejének, akár azok költségeinek emelése, a kettő együtt pedig különösen is apasztólag hatna a főiskolai ifjúság létszámára. El kell ismerni azt is, hogy amely szakokon a kellő kiképzésre az eddigi időtartam nem elegendő, ott ezt az időtartamot, a szükséges mértékig, tisztán gazdasági szempontokból föl nem emelni époly hiba lenne, mint a felsőbb tanulmányok költségeit merőben a népoktatás ingyenességének szemszögéből elbírálni akarni. Mindezek ellenére mégis azon a nézeten vagyok, hogy a tanulmányi idő kiterjesztése, vagy a tanulmányi költségek fokozása alig lennének célszerű útjai a diplomák száma és az elhelyezkedési lehetőségek közötti összhang biztosításának. Ha a tanulmányi idő vagy a tanulmányi költségek általánosan emeltetnének, a munkaerőtermelés gazdaságosságának követelménye is sérelmet szenvedne s burkoltan a vagyoni cenzus is beiktattatnék az értelmiségi pályák eléri 101 osonok folt ételei sorába. Mint részlegesen, azaz csak a túlsúlyfolt által leginkább érintett szakokra alkalmazandó preventív eljárás viszont a tanulmányi időnek, vagy költsé-

¹ A diáksegélyezés terén a tisztán humanitárius szempont érvényesítésének hibájára nem alaptalanul utalt Magyary Zoltánnak az egyetemi ifjúság szociális. gondozásának megszervezése tárgyában készült s már idézett Emlékirata.

geknek emelése csak eltolná, de meg nem oldaná a tulajdonképeni problémát, mert a túltermelést nem mint kívánatos lenne általában, hanem legfeljebb csak egyes irányokban s ezekben is csak azzal a következménnyel mérsékelné, hogy ugyanakkor más irányokban túlprodukciónak idézne elő.

A tanulmányi idő és költségek emelésének gondolatával rokonértékű az a terv, mely az értelmiségi pályák túlzásfoltosságával szemben az egyes értelmiségi hivatások előfeltételeiül eddig megkívánt előképzettségnek, a kvalifikációnak szigorításával vél védekezhetni.

Nézetem is az, hogy az értelmiségi pályák eddigi kvalifikációs követelményei revízió alá volnának veendőek és minden pályán a mai viszonyok által olt igényelt tudás mértékével lennének összhangba hozandók. Kétségbe kell azonban vonnom azt, mintha ennek a revízióknak az egész vonalon csakis az eddigi kvalifikáció megszigorításával lehetne és kellene végződnie. Vannak igen is értelmiségi pályák és hivatások, melyekre nézve az ott eddig megkívánt előképzettség emelendő lenne. Ha azonban összehasonlítást teszünk más és pedig a mi kultúránkkal legalább is versenyző nyugateurópai államok idevágó viszonyai és a mi viszonyaink között, megállapítható, hogy mi, szemben más, gazdaságosabban gondolkodó nemzetekkel, akárhány pályán máris oly magas kvalifikációt kívánunk meg, aminőt az illető pályák kifogástalan elláthatása nem igényel feltétlenül. Ez pedig azzal egyenlő, hogy mi az értelmiségi pályák több ágazatában máris költségesebben kitermelt, magasabb igényű és költségesebben is fizetett munkaerőkkel dolgoztatunk, mint a minőket ugyanazokban a munkakörökben más nemzetek alkalmaznak s mint aminőkre nekünk magunknak is valójában szükségünk van.

Am ily hátrányos lenne nemcsak kulturális, hanem minden más szempontból is az, ha az életpályákat a szükségesnél alacsonyabb képzettségű alkalmazottakkal telítenénk, ökonomikus szempontokból annyira nem előnyös és a hivatás odaadó ellátását sem feltétlenül biztosító rendszer az, ha az egyes pályákra magasabb előképzettséget írunk elő, mint aminőre azokon tényleg szükség van. A kvalifikációs feltételeknek tárgyi szükség nélküli felfokozása nem eredményezi a hivatás jobb és odaadóbb betöltését oly bizonyossággal, mint aminővel az, magának a kellő ok nélkül megkívánt magasabb előképzettségnek súlyát, tekintélyét, sőt eredeti belértékét is devalválja. Ezt a tételt bizonyos, tekintélyben és tartalomban egykor igen magas címek és grádusok mai sorsa és jelentéktelensége nagyon is igazolhatja. Az előképzettség ok nélküli formai emelése, a szükségesnél hosszabb tartalmú iskoláztatás révén, a munkaerők termelési költségeit is értelmetlenül fokozza, s az egyeseket abban is hátráltatja, hogy minél korábban a produktív munka terére léphessenek.

Az értelmiségi szukkreszcencia jövőjének biztosítása kérdésében többen arra is gondolnak, hogy az értelmiségi pályákra törekvő ifjúság lehetőleg a nemzetközi értékkel bíró tanulmányok, az orvosi, a mérnöki és gazdasági szakok felé lenne irányítandó s az ily szakokban kiképzett egyéneknek itthon elhelyezkedni nem tudó többlete külföldön lenne megélhetéshez juttatandó. Gyakran és nem is alaptalanul történik hivatkozás e tekintetben különösen a németésre, mely a maga értelmiségi fölöslegét megfelelő exportálás révén igyekszik levezetni.

Nem is igen férhet szó ahhoz, hogy ha ennek az értelmiségi kivitelnek kérdése és ügye kellő körültekintéssel organizáltatnék, ha ez organizáció révén a kitelepítendő diplomások megélhetése kellőképpen biztosítható lenne és biztosíttatnék, ha megfelelő gondoskodás történék arról, hogy kivándorló értelmiségünk a nemzetre végleg veszendőbe ne menjen s ha ifjúságunk a külföldi érvényesülésnek nemcsak gondolatára, hanem erős feltételeire is, főleg az idegen nyelvek elsajátítása iránti hajlandóságra kellőképpen ráneveltetnék, – nem egy arravaló magyar ifjú találhatná meg átmeneti boldogulását a külföldön s később a gondtalan megnyugvást itthon. Ha azonban azokra a nehézségekre gondolunk, amelyek az ilyen értelmiségi export sikerének nálunk úgy a megfelelő szervezés, mint a kitelepítendőkhöz részén nélkülözhetetlen előfeltételek szempontjából tényleg útját állják, a külföldi elhelyezkedés tervét, érdemi megoldásul, legalább egyelőre számításba még alig vehetjük. Sőt ha majd az a sok feltétel, melytől a terv megnyugtató eredményei függnék, mind adott valósággá válik is, mérlegelendő lesz, hogy értelmiségi értékállományunkról, mint igen nagy költséggel kitermelt nemzeti vagyronról, mily mértékben lehet és szabad a magunk szegénységében idegenek javára lemondanunk.

Akármifélekép fognak is azonban az arra hivatottak az értelmiségi túltermelés ellen védekezni, minden intézkedés, mely pusztán preventív célzattal csak a jövőre irányulna, a szellemi proletariátus veszedelmének ma már csak részleges elhárítása lenne és lehetne. Mit sem számolna t. i. azoknak az értelelmiségi elemeknek társadalmunkban máris erősen felgyülemlett tömegével, kik a maguk szellemi képzettségének meglelő alkalmazáshoz jutni nem képesek. Ezeknek az elemeknek sorsa semmivel sem kisebb jelentőségű probléma, mint a munkanélküli fizikai munkásoké s a kielégítő megoldást nem kevésbé sürgeti, akár az utóbbiak helyzete.

Nem érzem és nem is érezhetem magam hivatottnak arra, hogy azokkal a lehetőségekkel, melyek az értelmiségi elemek munkanélküliségét megszüntetni alkalmasak, egész komplexumukban s a részletekbe menően foglalkozzam. Bizonyos remediumok azonban, me-

lyek szélesebb körzetben hatnának és nagyobb nehézségek nélkül alkalmazhatók is lennének, annyira közel fekszenek, hogy a részletekbe való elmélyedés nélkül is felismerhetők.

Ilyen lehetne mindjárt és pedig az összes közszolgálati hivatások eddigi befogadóképességének lehetőleges megóvására az, ha az államot és köztisztviselőket ma kétségkívül igen súlyosan érintő nyugdíj terhek, mint ezt a gondolatot tudtommal már meg is pendítették, alkalmas tranzakcióval a jövő generációkra is áthárítatnának s e révén az állam abba a helyzetbe hozatnék, hogy amikor alkalmazottjainak ú. n. normálstátusát akarja, egyébként helyénvaló céllal megállapítani, e státus kereteinek meghatározásában ne a mindenáron való pénzügyi megtakarításnak egyoldalú s valójában nem mindig gazdaságos szempontját, hanem azt a tényleges szükségletet vehesse és vegye alapul, melyet a közfeladatok kifogástalan ellátása munkában és munkaerőben valóban igényel.

Az állami nyugdíj terhek említett áthárítása annak a tarthatatlan, mert a jövő generációkra is méltánytalan és a közvetlenül érintettek szerzett jogait is érintő tervnek is útját szeghetné, mely a közalkalmazottak eddigi szolgálati idejét felemelni s a nyugalombavonulást korlátozni akarja. Az a kívánság, hogy a közalkalmazottak munkaerejét szolgálatképességük határáig teljes mértékben igénybe kell venni s hogy a kellő alapnélküli nyugalombavonulásokat meg kell akadályozni, nagyon helytálló. Az államnak mégis, a mai nehéz szociális viszonyok között, nem célszerű az annakidején úgyszólván már alapos pénzügyi mérlegelés nyomában megállapított szolgálati időtartamát, pillanatnyi és csak látszólagos pénzügyi előnyök miatt, kiterjesztenie s a jó szolgálatok után kellő címen nyugalomba vonulni akarókat visszatartania. Sőt a fenyegető szellemi proletariátus elhárítása éppen azt követelné, hogy azok az egyének, kik szolgálati idejüket betöltötték s így addigi illetményeikkel egyenlő összegű nyugdíjra szereztek jogot, a tényleges szolgálat kötelékében még az esetben se tartassanak vissza, ha maguk ott visszamaradni óhajtanának. A szolgálati idő teljes tartama (35, illetve 40 év) a közszolgálatban éppen elég hosszú arra, hogy azoknak munkaerejét, kik szolgálatukat teljes odaadással látják el, megroppantsa s napjainkban, mikor az állás- és kenyérelküliség a dolgozni akaró tanult emberek százait teszi öngyilkosokká, meg sem állapítható számukat viszi bűnözésbe, vagy a legjobb esetben eredeti hivatásuktól távol álló oly munkákra kényszeríti, melyek energiájukat időnap előtt felőrlik, ideáljait s reményeiket lerombolják, elég illetlenségükéi fokozzák, bárkinek is csak oly pozícióhoz szabad ragaszkodnia, melynek megtartását valamely, etikailag is helytálló magánérdek vagy csakugyan komoly közérdek támogatja.

De nemcsak az állami takarékoskodás túlzásaitól való tartózkodás révén lehelne az alkalmazás nélkül álló értelmiségi elemeket foglalkozáshoz juttatni, hanem az ú. n. beruházásokra előirányzott fedezetek megfelelő felhasználása útján is.

Hány fiatal orvos, mérnök, ügyvéd és okleveles gazda vergődik ma nálunk sorsa felőli kínzó reménytelenségben amiatt, mert hiányzik az a minimális tőkájük, mellyel a hivatásuk megindításához szükséges első berendezkedés költségeit fedezhetnék s az önállósulás kezdő nehézségein magukat átsegíthetnék. Nem kételkedem benne, hogy nagyon meg lehetne találni a minden idevágó szempontot kielégítő módját annak, hogy azok a magasképzettségű egyének, kiket produktív természetű foglalkozásuk beindításában ma a tökehiány akadályoz, hivatásuk megkezdéséhez akár az államtól közvetlenül, akár az állam garanciája mellett másoktól s akár egyénileg, akár szövetezéseiken keresztül méltányos feltételű kölcsönben részesülhessenek. Az ily kölcsönök a köz szempontjából is csak előnyös beruházások lennének, mert anélkül, hogy az államot állandó és nagy, dologi és személyi költséggel terhelnék, önálló existenciákat teremtenének meg s a jól adózó alanyok számát gyarapítanák. Sőt az ily igazán existenciális értékű kölcsönakciók nemcsak a szellemi proletariátus mérséklésére s nemcsak állampénzügyi előnyök fokozására lennének felhasználhatók, hanem egyéb, szociál- és gazdaságpolitikai kívánalmaknak is szolgálatába lennének állíthatók. A magukat államkölcsönrel önállósítani kívánó orvosokkal szemben pl. célszerűen lenne a kölcsön egyik feltételül kiköthető, hogy az orvosokban még ma is szegény vidéken, ne pedig az orvosoktól máris túlzottan ellepert városokban tartozzanak letelepedni. A mérnökök és gazdák kölcsön-iránti igényléseinek teljesítése könnyűszerrel lenne függővé tehető attól, hogy tervezett vállalkozásuk az adott viszonyok között közgazdaságilag leginkább ajánlott termelési helyeken s a leginkább kívánatos termelési ágak szolgálatába szegődjék.

A közhatalom különben, a lendelkezésre álló anyagi lehetőségeken kívül, impériumának erkölcsi és jogi kényszerével is igen hatékonyan előmozdíthatná a szellemi proletariátus tényében fekvő súlyos társadalmi probléma megoldását. A közalkalmazottak körében a materiális háttérű álláshalmazások korlátozása, a mezőgazdasági üzemekben az ú. n. gazdasági kényszernek, az iparvállalatoknál pedig az ú. n. mérnöki kényszernek¹ imperatív szigorítása, bizonyára nem

¹ A mérnöki kényszer kiterjesztésének megokoltságára s ettől függetlenül is, sajátosan a magyar mérnökök érdekeinek kívánatos védelmére, tanulságos adatokkal mutatott rá Szily Kálmán 1929-30. tanévi műegyetemi rektori Megnyitójában.

amiatt kerültek a szociális bajok posztulált gyógyszereinek listájára s részben már pártprogramokba is, mintha a mondott területeken minden egészen rendben lenne s mintha maguk az említett eszközök a társadalmi ellentétek s az értelmiségi munkanélküliség csökkentésének csak egészen jelentéktelen remediumai lennének. Sőt azt hiszem, hogy ugyanolyan alappal és ugyanoly szociális és gazdasági előnyt ígérőleg, mint aminővel a gazdasági vagy a mérnöki kényszer szigorításáról beszélünk, szólhatunk a községek orvostartási s az egyének orvoshívási kötelezettségének kiterjesztéséről, a vidéken kellőszámú gyógyszertáraknak, ha másként nem, hatósági felállításáról és fenntartásáról, a községekben állandó gazdasági szaktanácsadók alkalmaztatásáról, a jogi zugírászat káros következményeinek leküzdése érdekében pedig, méltányos díjszabás megállapítása mellett, az ügyvédi kényszernek kiterjesztéseiről is.

Egyoldalúság lenne azonban azt gondolnunk, hogy az értelmiségi szukkreszcencia válságos helyzetének jobbrafordításában csak az államra s a kultúr- és szociálpolitika hatósági irányítóira hárulnak feladatok és kötelességek, maga a társadalom ellenben s a válságba jutott értelmiségi rétegek minden aktív közreműködés nélkül is elérhetik az intelligens proletariátus megszűnéséhez kapcsolódó nagy érdekeik valóságát. Ha ez érdekek szempontjából az egészséges társadalmi ideál az, hogy minden dolgozni tudó és akaró egyén számára kvalitásainak mennél megfelelőbb munkakör és munkája után mennél emberibb megélhetés biztosíttassák, úgy e követelmény valóra váltásának a hatósági beavatkozás és támogatás, bár legelső és nélkülözhetetlen, de csak egyik feltétele lehet. A másik valami, amire itt még szükség van: igaz keresztény szellemben a kölcsönös és praktikus embers/eieiet. Amíg társadalmunk beati possidentesei azt az etikai elvet, hogy a vagyon és a vele járó társadalmi hatalom mások és a köz bajainak megértésére és enyhítésére sokkal inkább köteleznek, mint amennyire azok a merőben egyéni előnyök keresésére jogosítanak, kellőképen át nem értik és tettekre nem váltják, az impérium a társadalmi bajok orvoslására csak félintézkedéseket fog tenni és tehetni.

De nem remélhetik helyzetük gyökeres javulását a válságban levők akkor sem, ha sebeiket vagy eltakarják, vagy a gyógyítás közérdekű szükségességéről való tárgyilagos érvelésnek önértetes, de békés útja helyett a fenyegetődzések terére lépnek. A fenyegetés a birtokban levőket inkább elzárkózásra és védekezésre, mint megértésre és engedékenységre szokta indítani. S ha az intelligens magyar ifjúság válságos helyzetének méltánylása terén a legnagyobb bajt abban a negatívumban kell megjelölnünk, hogy értelmiségi szukkreszcenciánk kétséges jövőjével azok, kik tényleg segíthetnének is, szinte

semmit sem foglalkoznak, úgy ez a sajnálatos tény, azt gondolom, nem kis mértékben tulajdonítható azoknak, kik társadalmunk korosztályai közé meggondolatlanul éket vernek s a fiatalabb generációt nem a bajoknak és problémáknak meggyőző feltárására s a bajok orvoslására, formában és tartalomban, higgadt szorgalmazására intik, hanem a birtokban levő idősebbek ellen a tettek útjára sarkalják.

S ezzel zárom is azt, amit intelligens ifjúságunk jövőjéről, a legmegfoghatóbbakra szorítkozva, mondani lehet.

Ezért a jövőért azonban, hogy megnyugtató legyen, nem mondani, de tenni kell valamit. Tenni, leelőbb és legalább annyit, hogy értelmiségi szukkreszcenciánk megfelelő elhelyezkedésének a nemzet sorsát nagyon is érintő kérdésével egyszer már komoly feladatként törődjünk. Mert törődés és cselekvő előrelátás még végzeteket is feltartóztathatnak, a passzivitás minden életet megderrneszt.

HOZZÁSZÓLÁSOK

Dr. Hornyánszky Gyula elnök hozzászólása:

Társulatunk beváltotta azt, amit ezen előadássorozat megkezdése előtt elnöki megnyitóban ígértem. Hallgatóinknak módjukban volt három egymásra következő alkalommal értelmiségünk válságáról, ennek kiterjedéséről és okairól világos képet szerezni és ellenszereiről is hallani egyet-mást. Nem is vállalkozom most – a megbeszélésekre szánt negyedik estén – arra a szükségtelen feladatra, hogy elnöki minőségemben egyszerű összegezést adjak a már elmondottakról. Hozzátennivalóm sincs ahhoz a sötét rajzhoz, amely a tényleges helyzetet tárta elénk, s azon társadalmi és gazdasági tényezőkről is hiába elmélkednénk tovább, amelyek a mai helyzetet megteremtették. A gyakorlati szempontból legfontosabb kérdéshez, az ellenszerek kérdéséhez szeretnék hozzászólni, mintegy kiegészítésként annak, amit előadók azokra vonatkozólag fejtettek ki és hoztak javaslatba.

Természetesen nem gondolom, hogy van egyetlen, biztosan ható remédium az értelmiségi osztály nagy bajai ellen. Ilyen nincs és nem is képzelhető. Hallottuk, hogy a bennünket érdeklő jelenség sokkal jobban összefügg az adott társadalmi és gazdasági viszonyokkal, ezekben – hogy úgy mondjam – sokkal mélyebben be van ágyazva, sem hogy nélkülük, lényeges megváltoztatásuk nélkül szanálható lenne. De e sajnós körülmény még nem teszi okvetlenül szükségessé, hogy az «ölbetett kéz politikáját» kövessük; hogy minden beavatkozástól tartózkodva reméljük, hogy a «kínos» kérdés majd magától

megoldódik. Ha gyökeresen nem is tudunk a bajon segíteni, ha tán csak bizonyos részletekre és bizonyos mértékig hozhatunk is könnyebbülést, a kísérletet meg kell tennünk s meg kell elégednünk azzal, hogyha a több oldalról összegeződő eredmény *kultúrpolitikánknak* némi sikerét mégis csak jelenti.

A *túlzsúfoltságot* az értelmi pályákon egy magában véve örven-detes tény idézi elő: az emberi lelkek mélyén lefektetett vágy az emelkedésre, a magasabb kiképzés és társadalmi pozíciók elnyerésére. Innen a középiskoláknak és egyetemeknek az az újabb keletű meg-rohanása világszerte, amelyet előadónk (elsősorban Kornis Gyula) ijesztően nagy számok adataival mutattak be. Ezen alapján véve demokratikus irányzat ellen nem is emelhetünk kifogást, ha két olyan feltételnek megfelel, melyet kultúrívónknak megőrzése érdekében kénytelenek vagyunk felállítani: nem szabad ez irányzatnak tehet-ségüknél, előzetes képzettségüknél fogva *nem-kívánatos elemeket* a-magasabb iskolákba csődítenie és nem szabad itt a nagyszám kedvéért a *tanulmányok szintjét* leszállítania. Sajnos, mindakét eset bőségesen megtörténik. Manapság uralkodó iskolapolitikánknak hibáját ép abban látom, hogy nem a kultúrívó követelményeiből indul ki s nem ez alapon szabja meg a tanulmányi rendet; hanem hogy ellen-kezőleg, ama követelmények gyakori elejtésével tesz túlzott enged-ményeket a sokszor oly illetéktelenül követelődő életnek.

Elsősorban az iskolák *szigorától* lehetne itt a korektívumot várni, a kérdéses intézetekbe nemvaló tanulók könyörtelen eltávolí-tásától. Amily hatástalan a buktatás a legmagasabb fokon, az egye-temen, annyira eredményesen alkalmazható az alsóbb és középső fokokon (az érettségig bezáróan). Ott, ahol túlságosan nagy a pályá-zóknak száma, ott a minőségre való törekvés szükségképen segít a bajon, a túlságos nagy számon. A quantum-nak a qualitas a természe-tes és biztos ellensége. Egyébként *felvételi korlátokra*, vizsgákra is lehetne gondolni. Ilyesmi az elemi iskolák elvégzése után, a közép-iskolákba történő átlépéskor – a tanulók zsenge, fejletlen korát véve számba – még időelőtti lenne. De semmi akadályát nem látnám annak, hogy a középiskolák negyedik osztálya után szigorított sze-lekció döntse el, hogy kit lehet jó lelkiismerettel magasabbrendű iskoláztatásra bocsátani.

Egyik előadónk (Laky Dezső) azon a véleményen van, hogy nem kell félnünk azoktól, akik fölös számban kerülnek ki a magasabb műveltséget közvetítő intézetekből, feltéve hogy egy részük a művelt emberekben úgyis szegény *gazdasági életben* helyezkedik el. Nos, magam is kívánatosnak tartom, hogy kultúránk szintje minden téren, társadalmi osztályban és foglalkozási ágban emelkedjék. Kultúr-ívó «megőrzéséről» szólottam azelőtt, mert a középiskolákban,

amelyekre a szót vonatkoztattam, a hanyatlás veszedelme forog fenn. De csak természetes, hogy a sztagnálással sehol sem érhetjük be; hogy a haladás mindenütt a műveltség folytatólagos emelkedését követeli. E szögből nemcsak azt az állapotot fogjuk sajnálatosnak tartani, hogy iparosaink és kereskedőink intelligencia tekintetében a nyugati nagy államok iparosai és kereskedői mögött messze elmaradnak, de azt is, hogy munkásaink még mindig csak négy vagy hat elemi osztály ismereteivel lépnek ki az életbe, holott külföldön (részben a Balkánon is) már nyolcosztály a kötelező elemi oktatásnak tartama és tartalma.

Azután abban is teljesen egyetértek Laky Dezső barátommal, hogy fontos szociális feladat: magyar ifjúságunkat – a mintegy veleszületett ellenkezés legyőzésével is – a gazdasági életre szorítani. De midőn a mi esetünkben arról van szó, hogy ifjaink, kik tán a legmagasabb képesítések birtokában vannak, elhelyezkedési lehetőség hiányában kénytelenek tudásuknak és szellemi nívójuknak meg nem felelő munkára vállalkozni (az ügynököknek, kishivatalnokoknak, esetleg rendőröknek, kalauzoknak vagy postásoknak beálló egyetemistákra gondolok), e kényszerűségekkel szemben nem hallgathatom el azon aggályomat, hogy tán mégsem az a helyes foglalkoztatása diplomás embereinknek, hogy azt végezzék, amire nem készültek, amit nem szeretnek, ami mélyen alatta áll tudásuknak és ambíciójuknak s amit megfelelő módon bizonyára el sem tudnak majd végezni. Mert aki jó egyetemi tanár, az eo ipso rossz elemi iskolai tanító lesz. A több itt nemcsak hogy nem foglalja a kevesebbet szükségkép magában, de többnyire szembehelyezkedik vele. És attól a középiskolai tanári pályára készült ifjútól sem várhatom el, hogy a maga műveltségi többletét szívesen és hasznosan gyümölcsöztesse valamely magánüzlet irodájában. Ennyit a szellemi deklaszifikálódásról, amely nem okvetlenül, de a legtöbb esetben társadalmi deklaszifikálódás is.

Tehát diplomás embereink nem tudnak tisztességes kereset-
hez jutni, megfelelő módon elhelyezkedni. Azok a legilletékesebb helyről azt a jóakaró tanácsot kapták, hogy már a pályaválasztásnál tartsák szem előtt a lehetőséget, hogy szükség esetén – mint mérnökök vagy orvosok – külföldön kaphatnak majd alkalmazást. Ezen elvi magasságba emelkedő gondolat ellen, amely a diplomához rögtön a vándorbotot is mellékeli, a leghatározottabban protestálunk. Magyarország sem anyagi, sem szellemi javakban nem annyira gazdag ország, hogy versenyképes intelligenciát szállíthasson a külföldre. Ezt a luxust már egy kis ökonómiai számvetés sem engedi meg. Akiket drága pénzen mi tanítottunk ki, azoknak itt a hazai földön, a nemzeti élet keretei között kell a javukra befektetett tőke kamatait lefizetniök, ha tán kivételesen elő is fordul – de ez csak kivétel

maradjon – hogy egyesek tudásukkal és teljesítményeikkel külföldön szereznek a magyar névnek becsületet. Viszont egyik előadónk (Szandtner Pál) – úgy hiszem – nagyon egészséges gondolatot hozott szóba annak keresgélése közben, hogy miként lehetne okleveles ifjaink egy részét a kezdet nehézségein átsegíteni. Amiként iparosaink a foglalkozásukhoz szükséges szerszámok beszerzéséhez hitelt kapnak a Népjóléti minisztériumtól, kapjanak kezdő ügyvédek és orvosaink is *nyilvános hitelt*, hogy irodájukat vagy rendelőjüket berendezhessék. Sajnos, ez az expediens a diplomás ifjak nagyon szűk körének jelentene csak segítséget.

Már sokkal többet lehetne várni az elhelyezkedések lehetőségét illetően attól az eljárástól, amely komolyan és becsületesen igyekezettel akarná meggyógyítani társadalmi életünk két rákfénjét (pedig közülük egy is sok): az *álláshalmozást és a mammut-fizetéseket*. Manapság sok szó esik mindakettőről; de nem lehet róluk, amíg el nem tűnnek, elég sokat beszélni. Szigorú revíziót kérünk annak ellenőrzésére, hogy kik és minő körülmények között töltenek be egynél több állást és akadályozzák meg ilyformán másoknak megélhetését; hogy egy háztartáson belül – minő családi terhek viselése mellett – mit keres a férfi és nő külön-külön; hogy foglalnak-e el hivatalokat olyan egyének is, akik előnyös vagyoni helyzetüknél fogva az elsőbbséget inkább másoknak engedhetnék át? Ami meg a mammut-fizetéseket illeti, ezeket több joggal Moloch-fizetéseknek nevezhetnők. Mert nem egykét állást nyelnek el, hanem igen sok állás lehetőségét nyelik el, megakadályozza a terjeszkedést, a további szervezés művét az olyan intézményekben, melyekben nélkülük gyarapodásra és ezzel együtt új munkahelyekre kínálkoznék alkalom. Mint már ankétünk bevezetőjeként mondtam: nem a most pillanatnyilag főnálló társadalmi berendezkedésnek szemszögéből szabad csak értelmiségünk válságát néznünk; nem az elsorvasztásnak, a minden áron való leépítésnek, ma úgyis mondják, hogy: racionalizálásnak célkitűzésével; hanem a fejlődésnek, egy szebb jövőnek reményeit hordozva magunkban. Álláshalmozás és mammut-fizetések ép e fejlődésnek, e szebb jövőnek állanak útjában. Ne szolgálakat és kishivatalnokokat tessék elbocsátani, hanem az itt szóba hozott visszaéléseket megszüntetni.

Az értelmiség válságán gyökeresen bizonytalannal az sem segítene, ha mindaz megtörténnék, amit felszólalásomban követeltem. De nagy dolog a nagy bajon egy kevéssé is segíteni.

*Kun Zsigmond*nak, a Pénzüntézeti Tisztviselők Országos Egyesülete titkárának hozzászólása.:

Az értelmiség válsága nem különálló probléma. Organikus zavarok dúlnak az egész földön, különösképen a világháborút és következményeit sínylő Európában, melyet megéreznek nemcsak a munkavállaló, hanem a munkaadó rétegek is. Kétségtelen, hogy a szellemi munkásság elhelyezkedése mindinkább megnehezül, de megnehezül legalább is ugyanolyan arányban a fizikai munkásságé is. A válság olyan arányokban mélyült el, hogy egy társadalmi kategória keretein belül, de még egy ország határain belül sem lehet megszüntetni. Bármily nehézségekkel kell is megküzdenie az értelmiségnek – intellektuális felkészültsége is kötelezi erre – az alapvető kérdésekhez kell közelednie. Az értelmiség gazdasági válsága tehát nem speciális, speciális azonban gondolkodásának a megváltozott körülményekhez lassan hozzáigazodó átalakulása. Hova tekintsen, merre haladjon az értelmiség?

Az első előadó azt mondta, hogy a géptechnikán felépülő társadalom deklasszifikálja a szellemi munkát és felemeli a fizikai munkát. Ennek ellenkezőjét látjuk, mert a gép elsősorban épen az ú. n. azelőtt igen megbecsült és jól megfizetett szakmunkát teszi mindinkább feleslegessé, tehát épen a fizikai munkát deklasszifikálja.

A gép a szellemi fejlődés szempontjából nem jelent veszélyt, mert felszabadítja, illetőleg felszabadíthatja az embert a robot alól és így fennmaradó energiája forrása lesz, illetőleg lehet új meg új tudományos és művészeti értékek kitermelésének.

A mai kornak a technikai kultúra hatalmas fellendülése mellett a gazdasági és társadalmi szerveződés a jellemzője. A nemzetközi gazdasági szervezetek kiépülését nyomon követi a különböző társadalmi kategóriák előbb országonkinti, majd nemzetközi szerveződése, aszerint, hogy a különböző társadalmi kategóriáknak milyen ideológiai gátlásokat kell leküzdeniök. Így természetes, hogy legelőször is a fizikai munkásság, még pedig az ipari munkások léptek a szervezkedés útjára. Az értelmiség ilyen irányú orientációja csak a legutóbbi időben tapasztalható jelenség.

A nemzeti államok kialakulásai forradalmi tempóban lökték előre az európai népek gazdasági és kulturális fejlődését. Ma már ezek a keretek a termelés további fejlődésének többé-kevésbé akadályozói. Egyrészt egész sereg igen drága – egyáltalán nem gazdaságos – üvegházi ipari és mezőgazdasági üzem létesült a vámhatárok védőszárnyai alatt, másrészt a nemzeti jövedelmek óriási százalékát költik improduktív célokra, főképen fegyverkezésre. Európa csak akkor tud kilábolni a mindjobban elhatalmasodó válságból, ha gazdasági erőit

minél teljesebb mértékben összefogja. Egy európai kooperáció felépítése az értelmiség ilyen irányú orientációja nélkül elképzelhetetlen.

Az értelmiség ideológiája a nemzeti állami berendezkedésekben gyökerezik, hiszen ellátottsága ezen intézmények intaktságában látszott biztosítottnak. Ha most már ezek a keretek – mint a termelés fejlődésének akadályai – a társadalom, így a szellemi munkásság ellátását, foglalkoztatását nem tudják biztosítani, akkor önként adódik a megoldás kulcsa abban, hogy az értelmiség mentalitása a válság arányában formálódik s így fokozatosan feloldódnak azok a gátlások, melyek az előző állapot biztonságában gyökereznek.

Most az értelmiség egész Európában válaszüthöz érkezett. Értelmisége nívojának, szelleme frissességének erőpróbája, hogy milyen tempóban tud a fejlődés irányvonalához igazodni, sőt tudatos munkájával a kibontakozás tempója élénkítéséhez, zökkenőinek csökkentéséhez hozzájárulni. Új orientációját nagyban megkönnyíti annak a ténynek megvilágosodása, hogy a nemzeti kultúrák mindig, minden időben virulnak, – legfeljebb sallangjaikat vesztik el – a különböző népek gazdasági együttműködésében.

Ami a magyar értelmiség speciális problémáit illeti, erre vonatkozólag a következőket vagyok bátor megjegyezni. A magyar tragédiának egyik oka, hogy a magyarság soha nem tudott történelme folyamán a korszerű problémákkal zavartalanul szembekerülni, így komplikálódott: a reformációval jelentkező kapitalizmus megalapozódása a török-német megszállás *zúrzavaraival*; az 1848-as polgári forradalom a nemzeti önállóság küzdelmével; a háború előtti évtizedekben mindinkább előtérbe nyomuló közgazdasági és szociális problémák – köztük a földkérdés és a nemzetiségi kérdés – az ú. n. közjogi harccal, a háború utáni helyes orientáció kikeresése Trianonnal.

A magyar értelmiség helyzete talán a legnehezebb egész Európában. Mégis, meg kell találnia lelki egyensúlyát, munkalehetőségeit egy szabadabb, racionálisabban vezetett, gazdagabb, harmonikusan együttműködő, egymás erőit nem emésztő Európa felépítésében. A magyar probléma kulcsa itt van elrejtve.

De Európa ma már nem jelenti az egész világot. Ha fel nem eszmél, akkor lezüllik az egész európai termelés és kultúra s könnyen meglehet, hogy a racionálisan megszervezett Amerika, esetleg más kontinensek összefogása visszavetik az emberi kultúra nagy zászlóvivőjét. Degradálják: Ázsia félszigetévé.

Ennek nem szabad bekövetkeznie! Európa népei nem állhatnak tovább egymással szemben, mint ellenségek. A kölcsönös segítség elve, mint természettörvény, kell, hogy áthassa Európa népeit. Meg kell találniok az egymáshoz vezető utat, mint egyetlen lehetőséget

a katasztrófa elkerüléséhez. Az efelé vezető utat a szellemi munkás-
ságnak kell megterveznie és megépítenie.

Dr. Asztalos József miniszteri osztálytanácsos, a Központi Statisztikai Hivatal kultúrstatistikai osztályának vezetője:

Örömmel állapítom meg, hogy az anket során tartott rendkívül nívós és a kérdés minden oldalát megvilágító előadások újabb és erős tanújelét adták annak, hogy a szóbanforgó társadalmi jelenségek vizsgálatahoz elsősorban a *statisztikai* ismeretek szolgáltatják az alapot. A statisztikai adatok nemcsak az adott nehéz és szomorú helyzetre mutatnak rá, hanem sok tekintetben támpontot nyújtanak a szellemi munkások viszonyainak jövőben való kialakulására nézve is. Ez a kép a mostaninál még sötétebb és aggasztóbb. Kétségtelen, hogy a statisztikai megállapítások leszögezésével a reánk váró feladatoknak csak részben tettünk eleget. Az adatokból szigorúan le kell vonnunk a következtetéseket és a szellemi munka súlyos válságának a megoldására nézve a tevékenységet meg kell indítanunk. Evégből elsősorban a *pályaválasztási tanácsadás* intézményét kell továbbfejlesztanünk és ezzel kapcsolatban a *kiválasztás* kérdését is megoldanunk; ennek a megoldásnak a szellemi pályákra lépők számának a helyesen mérlegelt *korlátozásával* együttesen kell történnie. Ahogy ipari téren és más, a társadalmi életben kevesebb súlyt jelentő foglalkozásoknál – különösen Németországban – már többé-kevésbé sikerült keresztülvinni az *alkalmasság* szerint való kiválasztás rendszerét, úgy meg kell tennünk ezt a tulajdonképeni szellemi foglalkozásokra nézve is. Ennek a kiválasztásnak azonban már a *legfiatalabb kortól kell kezdődnie* és figyelemmel kell kísérnie a tanulót egészen a pályaválasztás megtörténtéig. Ezek alapján a már fennálló Pályaválasztási Intézet újjászervezését és kibővítését tartanám szükségesnek olyanformán, hogy az intézetnek tulajdonképen három osztálya lenne és pedig 1. statisztikai, 2. alkalmasságvizsgáló és 3. tanácsadó osztálya. A művelt nyugati államok már sok tekintetben megvalósították ezeket a terveket s nekünk is, ha eredményeket akarunk elérni, ezen az úton kell elindulnunk.

Dr. Áfra Nagy János tanár hozzászólása:

A Magyar Társadalomtudományi Társulat által rendelt anket anyaga általában két részre tagolódik: egyrészt a magyar értelmiség válságáról szóló *diagnózis* minél behatóbb megállapítására, másrészt a válság *orvoslásának* különböző módjaira. Az első problémacsoportot a kitűnő előadók gazdag statisztikai adatgyűjtéssel és széles látó-

körrel nagyon világosan kifejtették. A magam részéről ehhez a diagnózishoz hozzá szeretném fűzni, hogy a magyar értelmiség mai súlyos existenciális válságának felidézésében igen jelentős szerepe van annak, hogy a XIX. század vége óta a magyarországi zsidóság egyre növekvő arányokban lepte el az egyetemek és a főiskolák padjait, olyannyira, hogy a háború kitörése előtt némely egyetemi fakultáson a hallgatóságnak már 40-50 százalékát zsidók képviselték. Ez a zsidóság, amely a háború előtti években nagy tömegekben szerzett főiskolai diplomát, olyan mértékben telítette az értelmiségi pályákat, hogy a háború után végzett magyar ifjúság egyszerűen nem tud elhelyezkedni miattuk. Ezek a háború előtt végzett zsidó értelmiségi foglalkozásúak ma még munkaerejük teljességében szívósan tartják az egyszer megszerzett pozíciókat, hiszen ma még alig 40-50 évesek s így nem csoda, ha a numerus clausus törvénye, amely a háború után igyekezett kiszorítani a zsidóságot a főiskolai tanulmányokból, – ami részben sikerült is – egyáltalában semmit sem tudott segíteni a háború után végzett magyar ifjúság elhelyezkedésének előmozdítása tekintetében. Néhány statisztikai adat elég annak megvilágítására, hogy a jelenleg állásban lévő, illetőleg aktív működést kifejtő értelmiség soraiban milyen nagyarányú a zsidók száma. Míg a vármegyékben mindössze 9.8 százalék a zsidó értelmiségi foglalkozásúak aránya, addig a városokban arányszámuk több mint 25%-ot, Budapest székesfővárosban közel 30%-ot képvisel. Országos átlagban az értelmiségi foglalkozásúaknak több mint 18%-a volt zsidó az 1928. évi összeírás szerint, ha azonban foglalkozásuk szerint is megvizsgáljuk a zsidók arányszámát, úgy azt találjuk, hogy az ügyvédeknek közel 50%-a, az orvosoknak és a magánmérnököknek mintegy 40%-a, az állatorvosoknak 30%-a, a hírlapíróknak 25%-a és a gyógyszerészeknek 20%-a volt zsidó, holott a magyarországi zsidóság népességi arányszáma legfeljebb 5-6 százalék.

Ezekre az arányszámokra rá kell mutatni akkor, ha azt kutatjuk, miért nem tud álláshoz jutni és egzisztenciát teremteni magának a háború után végzett keresztény magyar ifjúság. De nemcsak a magyarság fiai, a keresztény egyetemi és főiskolai ifjúság szenvednek ez arányszámok miatt az állásnélküliség gondjától, hanem még a zsidó értelmiségi ifjúság is súlyosan érzi ezt a háború előtti időkből származó konkurenciát, amit eléggé mutat az az adat, hogy az 1928. évi összeírás szerint a munkanélküli szellemi munkások között nem kevesebb mint 30% volt zsidó.

A másik szempont, amelyre a diagnózis megállapításával kapcsolatban utalni kívánok, az a jelenség, hogy a háború alatt elmaradt születések erősen megrikították azoknak az évjáratoknak a sorait, amelyek a közelmúlt években jelentkeztek a középiskolákba való

felvételre. Ennek figyelembevételével még nagyobb arányúnak kell találnunk a középiskolák felé való özönlést, mintha a beiratkozó tanulók számát akár a háború előtti számokhoz, akár a háború utáni népességhez vagy éppen az elemi iskolai tanulók számához viszonyítjuk. Egészen helyes mértéket ugyanis csak akkor kaphatnánk a háború utáni generáció középiskolákba tódulásának megnövekedett arányairól, ha azt számítanók ki egészen pontosan, hogy a 10-18 éves korú ifjúság közül hányan jártak a háború előtt, a háború alatt és a háború után a középiskolákba.

Rátérve az ankét anyagának másik részére, annak a kérdésnek vizsgálatára, miképpen kellene segíteni a mai értelmiségi ifjúság váltságos helyzetén, a már diplomához jutott, tehát már végzett ifjúság sorsának javítása tekintetében én sem tudok más kiutat ajánlani, mint amelyekre Szandtner Pál professzor rámutatott. Sajnos, ez az ifjúság kétségtelenül itt van, elhelyezkedést keres és türelmetlenül dörömböl bebocsátásért azokon az ajtókon, amelyek elzárják előle a munkatermekhez, az irodák asztalaihoz, a hivatalok aktáihoz vezető utat. Részben azonban maga ez az ifjúság is felelős azért, hogy most nem tud magas végzettségével elhelyezkedni, hiszen eleget figyelmeztették mind a kormányzati tényezők, mind a társadalom-és a közvélemény részéről annak idején az értelmiségi pályák felé való tódulás előrelátható szomorú következményeire. Mindenesetre meg kell tenni mindent, amit csak lehet ez ifjúság sorsának jobbrafordítása érdekében, hogy legalább annak legértékesebb rétegei megtalálják érvényesülésüket és elhelyezkedésüket ama kiváló gyakorlati érzékkel megmutatott remediumok útján, amelyekre Szandtner professzor utalt.

Nem kívánok a már *végzett* értelmiségi ifjúság problémájával bővebben foglalkozni. Inkább a *következő generáció* sorsára óhajtok rámutatni. Ennek a most növő, most készülődő ifjúságnak jövendő élethivatását és pályaválasztását illetőleg minden tekintetben csatlakozom Laky Dezső dr. műegyetemi professzor úr tanácsához és útmutatásához, hogy t. i. ez az ifjúság igyekezzék az előtte járóknál sokkal nagyobb arányokban elhelyezkedni a gazdasági életpályákon. Arra az ellenvetésre, hogy nem lehet túlságosan drágán termelt munkakerőket beállítani úgynevezett «alacsonyabb» munkakörök ellátására, amit az egyetemet végzett ifjúság egy részének a gazdasági pályákon való elhelyezkedése némelyek szerint jelentene, megjegyzem, hogy a magam részéről ebben a tekintetben is a Laky Dezső professzor úr által képviselt állásponthez csatlakozom és kérdezem: akkor válik-e valóban értékke a nemzet életében ez a magasabb előképzettségű ifjúság, ha nagyobb tudásával, szélesebb látókörével igyekszik elhelyezkedést keresni a gazdasági életpályákon, ha iparosnak, kereskedőnek, vagy egyéb gazdasági gyakorlati vállalkozónak megy, avagy

akkor, ha éveken át munkanélkül ödög és reménytelen kísérleteket folytat arra nézve, hogy valami «képesítésének megfelelő» munkakörhöz jusson.

Ám legyen igaza részben annak az álláspontnak is, amelyet Szandtner professzor úr képviselt, hogy t. i. az ilyen módon túlságosan drágán termelt munkaerő nem lenne rentábilis a nemzeti gazdaságban, akkor azáltal segítsünk ezen a bajon, hogy csökkentjük a gazdasági pályákra irányítandó munkaerők termelési költségeit és pedig olyan módon, mint erre Hornyánszky Gyula elnök úr öméltósága is rámutatott, hogy korlátozzuk a középiskolába induló, illetőleg a középiskolai érettségi bizonyítvány felé törekvők számát és kevesebb előképzettséggel tereljük az ú. n. «alacsonyabb» gazdasági élet-hivatások felé a most és a közel jövőben felserdülő ifjúságot. Ne termeljünk tehát annyi drága munkaerőt, hanem szelektáljuk bizonyos erősebb követelmények felállításával a középiskolásokat, sőt ha mégis többen jutnak érettségizéshez, ennek dacára is, mint ez a szellemi élet-hivatások utánpótlására szükséges volna, igyekezzünk megkedveltetni minden eszközzel az érettségizett magyar ifjúsággal is a gyakorlati életpályákat.

Ma még távol állunk attól Magyarországon, hogy a szellemi munkásság, illetőleg a középfokú előképzettséggel bíró ifjúság, tényleges *elproletarizálódásáról* beszélhessünk, ha szörványosan előfordul is, hogy a munkásosztály soraiban a statisztika magasabb előképzett-ségűeket talál. A székesfővárosi Statisztikai Hivatal 1929. december hó 15-iki munkásügyi felvétele például 73.000 férfimunkás között csak 0.14%, számszerint 104, állítólagos főiskolai végzettségűt talált és 30 ezer budapesti munkásnő között éppenséggel csak egyet, ez is alighanem csak tévedésből került ide. A munkásosztály túlnyomó része és pedig a férfiaknak 72, a nőknek 78%-a – csak elemi iskolai osztályokat járt, IV. középiskolánál magasabb képzettsége a férfimunkások 1.32%-ának (abszolút számban 959-nek), és a nők 0.23%-ának volt csupán és a 103.000 főnyi munkástömegben csak 367 olyan egyén akadt – tehát mindössze 3.6%-a – aki nyolcosztályos középiskolai végzettségről tett vallomást.

De nem beszélhetünk a magasabb előképzettségű magyar ifjúság elproletarizálódás! folyamatáról akkor sem, ha a kereső munkára most induló, az iparos pályákra most készülő munkásifjúság soraiban kutatjuk a magasabb előképzettségű, intelligens ifjúságot. Ugyancsak a fővárosi Statisztikai Hivatal mutatja ki azt is, hogy 12.346 budapesti iparostanonc között mindössze 1.6% olyat talált a múlt év májusában megejtett tanoncstatisztikai felvétel, aki négy középiskolánál magasabb előképzettséggel indult iparos pályára. Nyolcosztályos előképzettséggel bíró mindössze 68 akadt a 12.346

fiú iparostanonc között, tehát 10.000 között mindössze 55, a leánytanoncok között pedig éppenséggel csak három, illetőleg 10.000 tanonc között 30. A képesítéshez kötött ipari pályára készülő ifjúság 70%-a tehát ezidőszerint még csak elemi iskolát, legfeljebb egy-két középiskolai osztályt végez, tehát még attól is nagyon távol vagyunk, hogy iparososztályunk utánpótlása nagyobb részben legalább nyolc alsó osztályos előképzettséggel, vagy ennek megfelelő műveltséggel induljon az életnek, mint ahogy ez Németországban és a haladotabb nyugati államokban általában van.

Nagyon is elkelne tehát még az ú. n. «gyakorlati» pályákon, ha az arra törekvő ifjúság a mostaninál valamivel magasabb műveltséggel bírna, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy igenis, errefelé kellene irányítani az értelmiségi pályák csalóka fénye után törő ifjúság egy részét és pedig elsősorban azt a részt, amely nem tud megfelelni a középiskola felfokozott követelményeinek. Ez nem jelenti azt megint, hogy újra csak a bukott diákokat küldjük iparostanoncnak, hanem azt jelenti, hogy a képesítéshez kötött ipari pályákra készülő ifjúságtól is magasabb előképzettséget kívánjunk meg, mint jelenleg. Hiszen tudvalevő, hogy mialatt Európa haladotabb államaiban már ott tartanak, hogy még a nyolcosztályos előképzettséget is kevésnek találják és a *kilencedik* iskolai évet akarják beállítani kötelező tanulmányként az ipari pályákra készülő ifjúság számára, addig nálunk még a *negyedik* elemi osztály elvégzését sem kívánják meg kötelezően attól az ifjútól, aki iparosnak indul. Nagyon jól elférnének tehát ezeken a gyakorlati pályákon nemcsak a négy, hanem még a nyolc középiskolával bíró ifjak is, ha megfelelő pályaválasztási tanácsadással és különösen az iparosifjúság szociális viszonyainak, nevelés- és oktatásügyének korszerű fejlesztésével és átalakításával megszüntetnők azokat az okokat, amelyek miatt igen sok jobb szülő ma még vonakodik attól, hogy iparosnak vagy kereskedőnek adja gyermekét. Inkább tovább taníttatja abban a reményben, hogy mire tanulmányaival végez, e magasabb előképzetség birtokában talán könnyebben fog elhelyezkedni és ilyen módon akaratlanul is növeli a szellemi munkanélküliek számát, ahelyett, hogy gyermekét már korábban, kevesebb előtanulmánnyal a gyakorlati pályára küldte volna.

Még *nemzeti* szempontból is nagyon kívánatos lenne a magyar ifjúságnak a gazdasági pályák felé való irányítása. Nem akarja ismételni azt a sokszor hallott vádat, vagy rágalmat, hogy a vérbeli magyar ember megveti az ipart vagy a kereskedelmet, de rá kell mutatnom arra, hogy *mennyivel nagyobb arányú az ipari munkásság, az iparos- és kereskedőosztály soraiban nemcsak az idegen anyanyelvűek, de még az idegen honosságnak száma is, mint a többi társadalmi rétegekben.* A magyarságtól idegen emberek beszívargását és lábvetését az ipari

és kereskedelmi pályákon nemcsak azok az adatok igazolják, amelyeket a fővárosra nézve az illetőségi ügyosztály nyilvántartása tartalmaz, amely szerint 1929. szeptember 15-én több mint 9000 idegenhonos családfő és önálló kereső rendelkezett a főváros területén lakhatási engedéllyel, akik családtagjaikkal együtt több mint 18.000 letelepültöt jelentettek, hanem azok az adatok is, amelyek a székesfővárosi Statisztikai Hivatal említett 1929. december 15-iki felvételéből az ipari munkásság idegen nyelvtudásából rendelkezésünkre állanak. Nem lehet ugyanis feltenni azt, hogy ipari munkásságunk iskolai előképzettségénél vagy műveltségénél fogva sajátította el az idegen nyelveket, ehelyett sokkal reálisabb feltevés, hogy *eredeti* anyanyelvük volt az «idegen» nyelvtudás, ami viszont az illetők faji származásának idegenségét kétségtelenül bizonyítja.

Talán elég megemlíteni erre azt az adatot, hogy a 103.000 budapesti munkás között csak mintegy 70% volt olyan, aki nem tudott idegen nyelven, tehát teljes bizonyossággal magyarnak, magyar származásának minősíthető. A többi 30% közül több mint 25.000 iparos beszélt egy idegen nyelven, 9539 kettő, 1024 három és 208 négy idegen nyelven beszélt. Ha ezt a 30%-nyi részt nem is zárhatjuk ki a magyarság soraiból, mert valóban lehetnek közöttük idegen nyelven tudó magyar munkások is, mégis igen magasnak kell tartani ezt a redukált arányt, ha meggondoljuk, hogy a Csonkaország lakossága 90%-ban magyar anyanyelvű.

Az idegen honosságú, illetőleg idegen fajiságú ipari munkásoknak, ipari és kereskedelmi és egyéb gazdasági pályákon működő alkalmazottaknak kiszorítása a gazdasági pályákra törekvő magyar ifjúság által, igen jelentős mértékben megkönnyítené ifjúságunk elhelyezkedését és egzisztencia-teremtését.

De lehetne négy vagy nyolc középiskolát járó ifjúságunk részére olyan módon is elhelyezkedési lehetőségeket teremteni az ipari és kereskedelmi pályákon, hogy csökkentsük, illetőleg korlátozzuk ezeken az életpályákon az alacsonyabb előképzettségűek munkakinálatát. Ez a csökkenés a legközelebbi években részben természetes népesezési okok révén is beáll, annál fogva, hogy 1931-1934-ben kerülne a kereső korosztályok soraiba a háború miatt meg nem született gyermekek, akiknek elmaradása következtében a legközelebbi három négy esztendőben mintegy 300.000-rel kevesebb lesz a 14-18 éves produktív korú ifjak száma. Ezek munkahelyét a termelés zavartalanságának biztosítása érdekében valakinek mindenesetre el kell látni. Itt tehát olyan elhelyezkedési lehetőség kínálkozik a legközelebbi években a 6-8 középiskolát végzett magyar ifjúság számára, amely jelentősen tehermentesíthetné a főiskolai előképzettségű ifjúság válságos helyzetét.

A másik mód az alacsonyabb előképzettségűek munkakínálatának csökkentésére azon az úton kínálkozik, amelyre Németország, Hollandia és Anglia a fiatalok növekvő munkanélküliségének elhárítása vagy legalább mérséklése céljából éppen mostanában akarnak rálépni, hogy t. i. az iskoláztatási kötelezettséget a mostani nyolcosztályos elemi iskolán túl egy kilencedik kötelező iskolai év beállítással felemeljék. Ilyen módon ezek elől az alacsonyabb előképzettségű ifjak elől átmenetileg elzárhatnók az ipari és kereskedelmi pályákat, hogy az ilyen módon előálló munkahelyeket mesterséges úton is biztosítsuk a magasabb előképzettségű, 6-8 középiskolát végzett ifjúság számára. Hogy azonban ez sikerüljön, ahhoz szükséges lenne megváltoztatni a magyar iparos és kereskedőtanoncok mostani szociális viszonyait és teljesen szakirányúvá kellene fejleszteni az ipari és kereskedelmi oktatást.

Dr. Laky Dezső válasza:

őszintén sajnálom, hogy egyéb elfoglaltságom miatt csak elkésve jelenhettem meg ankétünk mai megbeszélésén. Az előttem felszólaló urak megjegyzéséből tehát csak azok egyikére-másikára tehetek észrevételt, azokra, amelyekről közvetve szerezhettem tudomást.

Úgy érzem pl., hogy az Elnök Úr Önértékelése, noha nem ismerem pontosan felszólalásának szövegét, talán félreértette azt az álláspontomat, mely szerint az értelmiségi pályára törekvő elemek számának növekedéséből magam részéről nem vonok le hátrányos következtetést. Elnök Úr Önértékelése – azt hiszem – meg kívánná akadályozni azt, hogy magasabb műveltségi fokot jelentő diplomákkal alacsonyabb élethivatást töltsenek be népünknek bizonyos rétegei. Természetesen én is a legnagyobb mértékben szerencsétlen fejlődésnek tartom azt, ha olyan kirívó példák mutatnak rá értelmiségi fiatalágunk kilátástalan jelenére, mint amikről oly sokat és jogosan hallunk beszélni. De bízom benne, hogy ezek az esetek tényleg szórványosak maradnak – s éppen ezeknek az eseteknek kiküszöbölése végett voltam bátor előadásomban hangot adni annak a felfogásomnak, hogy az ország gazdasági kultúrájának növelése érdekében nagszerűen fel lehetne használnunk azt az intelligencia-pluszt, amely lakosságunkban felhalmozódik. Azok a javaslatok, amelyek az intelligencia válságának érdekében egyéb irányokban emitt is, amott is elhangzanak, alapjában csak toldozás-foldozás számba mehetnek. Az igazi megoldás csak szerves lehet s a gazdasági életben kínálkozó lehetőségekhez simuló.

A kérdés azonban, melyet tárgyaltunk, roppant komplikált. Ezer ága-boga van s ugyancsak könnyen elsiklik az ember a részle-

tek kutatásánál, ha nem a legnagyobb körültekintéssel jár el. Ezért kell pl. a figyelmet felhívnom arra, hogy bármennyire is sokra becsülöm azt a lelkes munkásságot, melyet nemrég még tanítványom, dr. Áfra Nagy János úr kifejt szociális problémáink tárgyalása körül, két pontot illetőleg sem tudnám osztani mai felszólalását, mely különben egyéb részeiben hozzájárult a probléma tisztázásához.

Áfra dr. éles szavakkal kikelt azért, hogy a Budapest székesfőváros statisztikai hivatalának közlései szerint nagyszámú, több ezer főnyi idegen honos munkás dolgozik a székesfőváros ipari üzemeiben s azoknak kvázi kiutasítását követelte a hazai munkaerők érvényesülése érdekében. Valóban meg tudom érteni a hazafias fellángolást, mely őt felszólalásában vezette, noha az orvoslásnak az a módja, melyet felvet: az értelmiség válságának kérdése szempontjából nem sok gyakorlati jelentőséggel bír. De figyelmeztetnem kell őt arra, hogy az éremnek itt is van másik oldala, melyet alaposan meg kell vizsgálnunk, mielőtt a kérdést illetőleg javaslatokat terjesztünk elő. A Budapest iparában dolgozó idegen munkaerők, ha külföldi állampolgárságuk is van, nem minden esetben olyanok, amikhez érdemileg semmi közünk sincs. Köztük nyilván nem csekély azoknak a száma, akik talán a körülmények véletlen találkozása folytán nem vehették fel a magyar állampolgárságot az ú. n. optálás révén, holott Nagy-Magyarországnak állampolgárai voltak.

De függetlenül ettől az elgondolástól, az idegen állampolgárságú munkásság egyéb részeiben sem tekintendő feltétlenül olyannak, amely a hazai munkásságtól elveszi a kenyeret. Aki az idegen állampolgárságú budapesti munkásságnak iparágak szerint való elhelyezkedését figyelmesen vizsgálja, íziben látja, hogy elsősorban olyan ipari munkásokról van itt szó, amelyek a világháború vége után nagy lendülettel megindult fejlődés során bontakoztak ki nagyobb arányokban (célzok itt a textiliparra). Ha tehát a nagy francia Colbertnek nem lehetett szemrehányást tenni azért, hogy olasz és flammand munkások betelepítésével vetette meg alapját a francia textiliparnak, nem lehet nekünk sem egyoldalú nézőpontok latbavetésével mérlegelnünk ezt a fontos kérdést.

S ne feledjük el azt sem, hogy a mérleg, amely a Magyarországon dolgozó idegen, másrészt a külföldön dolgozó magyar munkások száma tekintetében mutatkozik, nyilván csak abban az értelemben kedvező a magyar munkásságra nézve – ha azt kedvezőnek mondhatjuk –, hogy több magyar munkás dolgozik idegenben, semmint külföldi nálunk. Roppant kétséges tehát, hogy az akció, melyet Áfra dr. ajánl, nem visszafelé sülne-e el; nem járnánk-e rosszabbul azzal, hogy a külföld represszáliákat alkalmazna velünk szemben.

A másik mozzanat, ami megragadta a figyelmemet abból a szép

felszólalásból, melyet Áfra dr.-tól hallott a vita-ülés, a munkaerőknek a század harmadik évtizedének végén és a negyedik évtized folyamán vélelmezett csökkenése. Boldog emlékü tanítómesterem, Buday László dr., fejtette ki gyönyörű munkájában, melyet a megcsonkított Magyarországról írt, azt, hogy az elmaradt háborús születések következtében 1928-30 tájától talán 1940-ig bezárólag a produktív korú munkaerők tekintetében nagy hiány fog Magyarországon mutatkozni. Nyilván ezt a felfogást tette magáévá Áfra dr. is, amikor mondani-valóit kifejtette. Legyen szabad azonban rámutatnom arra, hogy felejtethetlen mesterem következtetéseit az események nem teljes mértékben igazolták. Nem igazolták pedig olyan okok következtében, melyeket akkor, mikor ő munkáját 1920-ban megírta, nem ismerhetett. A háborús születési hiányt részben kiegyenlítette a megszállt területekről való beözönlés. Ez okozta azt, hogy a háború véres veszteségei ellenére Magyarország népessége jelentős mértékben gyarapodott a háborús évtized folyamán. Sokkal fontosabb eltolódást jelentett azonban gazdasági életünk egész berendezésében az a struktúra-változás, mely azáltal is jelentkezett, hogy lényegesen kiterjedt az a tartalék, melyből a munkapiac a munkakínálatot meríthette.

Köztudomású az, hogy a női munka milyen mértékben elterjedt már a háború alatt. A női munka aránya Csonka-Magyarországon sem mutat csökkenést s így esik, hogy a munkapiacra ugyanakkor a kínálat fokozását láthatjuk, mikor teoretikusan régebben a kínálat csökkenését várhattuk volna. Nem kétséges, hogy az ipari munkanélküliségnek egyik okát az imént jelzett körülményekben találhatjuk meg. S éppoly kevésbé kétséges az, hogy az értelmiség válságában, amint különben azt ma egy hete előadásomban kifejtettem is, a döntő ok az, hogy merőben új elemek jelentkeznek az értelmiség munkapiacán – olyanok, amelyekre, illetőleg amelyeknek tömegére előbb aligha gondolhattunk.

Meg vagyok győződve különben arról, hogy az a nagy iparkodás, mely a főiskolai hallgatók nagy számában mutatkozik, a jövőben sem fog ellanyhulni s azok a számítások pl., amelyeket egyéb munkálataim során arra vonatkozólag végeztem, hogy miként alakul a jövőben a magyar egyetemi hallgatószám, azzal a meglepő eredménnyel jártak, hogy az 1931-35., s másrészt az 1940-45. években ismét olyan magas lesz a főiskolai ifjúság száma, mint már jó néhány éve nem. A probléma tehát, ebből is látszik, állandósul s fölmerül a kérdés, helyes volna-e ilyen nyilvánvaló fejlődési, tendenciákkal szemben erőszakos eszközökkel lenyomni a főiskolai hallgatók számát, csökkenteni azokat, akik magasrendű tudományos kvalifikáció birtokában kívánják az életben megtalálni boldogulásukat.

Most sem mondhatok mást, mint az előadásomban. Most is csak azt állítom, hogy nem származhatik a nemzetnek kára abból, ha fiai és leányai sokkal többet fognak tudni a jövőben, mintsem a múltban. Ha a kis, de gazdag Dániában nem átalják az emberek azt, hogy főiskolai vagy az ott kivételszámba menő doktori diplomával a zsebükben mint kispapok a traktorokhoz menjenek és tejjgazdaságban végezzék a munkájukat; ha a svéd fiatalságnak jelentős tömegei azért foglalkoznak filozófiai tudományokkal vagy természettudományokkal, hogy a kereskedelmi életben hasznosítsák többlettudásukat, a magam részéről semmi kivetni valót nem találnék abban a gazdasági és kultúrpolitikában, mely az értelmiségi munkapiacon fölgyülemlett nagy tudáskomplekszumot akár modern farmgazdaságok létesítésére, akár pedig ipari szövetkezetek megalakítására használná fel. Az a szellemi erőtömeg, amely ma nyugtalanságot okoz: az ország közgazdasága érdekében fejthetné ki így hatását és szerezne boldog megélhetést az egyén, a magános vállalkozó számára is.